

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLAR ARASI TİCARET VE LOJİSTİK ANA BİLİM DALI

1918-1946 YILLARI ARASI TÜRKİYE – SURİYE İKTİSADİ İLİŞKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HALİL KÜÇÜKBİLTEKİN

Tez Danışmanı:
Yrd. Doç. Dr. Abdüllatif ÇEVİKER

GAZİANTEP
EYLÜL 2011

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLAR ARASI TİCARET VE LOJİSTİK ANABİLİM DALI

1918-1946 YILLARI ARASI TÜRKİYE-SURİYE İKTİSADİ İLİŞKİLERİ

HALİL KÜÇÜKBİLTEKİN

Tez Savunma Tarihi: 10/08/2011
Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Yrd. Doç. Dr. Ahmet AĞIR
SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Yrd. Doç. Dr. Hanifi Murat MUTLU
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımda okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Abdüllatif ÇEVİKER
Tez Danışmanı

Jüri Üyeleri:

İmzası

Yrd. Doç. Dr. Abdüllatif ÇEVİKER

Yrd. Doç. Dr. Hanifi M. MUTLU

Yrd. Doç. Dr. Cuma BOZKURT

ÖZET

1918-1946 YILLARI ARASI TÜRKİYE – SURİYE İKTİSADİ İLİŞKİLERİ

KÜÇÜKBİLTEKİN, Halil

Yüksek Lisans Tezi, Uluslar arası Ticaret ve Lojistik
Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Abdüllatif ÇEVİKER
Eylül 2011, 121 Sayfa

1918-1946 döneminde Türkiye ve Suriye arasında iktisadi ilişkileri inceleyen araştırmada, temel olarak Fransa'nın koruyuculuğu altındaki Suriye'de manda idaresinin uyguladığı politikalar ve bu yönde şekillenen ekonomik yapıya ilave olarak Türkiye ile ticari ilişkilerinin boyutları ve bileşimi incelenmiştir. Bu doğrultuda çalışmada ilk olarak, Türkiye ekonomisinin genel görünümü ve Fransız mandası altında Suriye ekonomisi ve söz konusu dönemde uygulanan iktisat politikalarının ticari ilişkiler üzerindeki etkileri çözümlenmiştir. Ayrıca söz konusu dönemde Türkiye ve Suriye arasında günümüzde bile zaman zaman gündeme gelen Hatay sorununun doğuşu irdelenmiştir. İkinci olarak ise 1926-1942 yılları arasında Türkiye ile Suriye arasında ticaretin boyutları, bileşimi, söz konusu ticaretin Türkiye için nisbi önemi ile birlikte ticaretin geçirdiği değişiklikler açığa çıkarılmıştır. Bu amacı gerçekleştirmek üzere dönem içinde ticareti oluşturan malların çeşitli açılardan tasnifi ve oranlanması yöntemiyle ticari ilişkinin yapısal analizi gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın sonucunda Suriye'nin Türkiye ile ticari ilişkilerin, iki ülkenin tarihi ve kültürel bağları ve konumundan doğan avantajları göz önünde tutulduğunda beklenen düzeyde gerçekleşmediği görülmüştür. Büyük oranda tarımsal hammaddeler olmak üzere küçük miktarda endüstriyel ürünlerin ticareti yapılmakla birlikte, iki ülke arasında ticaret 30'lu yılların genel konjonktürüne uygun olarak azalmıştır.

Anahtar kelimeler: Türkiye Ekonomisi, Suriye Ekonomisi, Fransız Mandası, Suriye-Türkiye Ticari İlişkileri.

ABSTRACT**THE ECONOMIC RELATIONS OF TURKEY-SYRIA: 1918-1946**

KÜÇÜKBİLTEKİN, Halil

M. A. Thesis, International Commerce And Logistics

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Abdüllatif ÇEVİKER

September 2011, 121 pages

In research studying the economic relations of Turkey and Syria between 1918-1946, it is basically studied on the policies carried out by mandate management after Syria, under the protection of France, the economic structure at this point and its commercial extent and component of Turkey. In this way, it firstly was analyzed the effects of the economical policies applied on commercial relations, Syria economy during the reign of French mandate and general view of Turkish economy in addition to this, Hatay trouble, even keeping its important today between Turkey and Syria was studied at that time.

Secondly, the commercial extent between Turkey and Syria between 1926-1942, the relative significance of this commercial trend for Turkey and the variations of the commercial activities have been examined. For this purpose, the structural analysis of commercial relations was made with the rate and average of the commodities in trade in that term.

At the result of our survey, although the commercial relations between Turkey and Syria have some advantages owing to common historical and cultural ties and given the arising from, it is not the level expected. Small quantities of agricultural raw materials, including a large proportion of trade in industrial products, we undertake, in accordance with the conjuncture of the two countries has decreased the overall trade between the late '30s.

Key words: Turkey economy, Syria economy, French Mandate, commerce relations between Turkey and Syria.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
TABLolar LİSTESİ	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ	vii
KISALTMALAR	viii
1. GİRİŞ	1
1.1.GİRİŞ	1
2.LİTERATÜR	4
2.1.1918-1946 YILLARI ARASI TÜRKİYE EKONOMİSİ.....	4
2.1.1. 1. Dünya Savaşı Öncesi Osmanlı İmparatorluğu'nda Genel Ekonomik Durum	4
2.1.1.1. Tarım sektörü	4
2.1.1.2. Sanayi.....	6
2.1.1.3. Dış ticaret	6
2.1.1.4. Milli gelir	8
2.1.2. 1. Dünya Savaşında Osmanlı Ekonomisi	8
2.1.2.1. İttihad - Terakki Partisi ve “Milli İktisat” politikaları	9
2.1.3. 1923-1929 Yılları Arası Türkiye Ekonomisi: Kontrollü Liberalizm	10
2.1.3.1. Lozan antlaşması (mali hükümler).....	11
2.1.3.2. İzmir iktisat kongresi.....	14
2.1.3.3. 1923-1929 Yılları arası tarım ve sanayi.....	16
2.1.3.4. 1923-1929 Yılları arası ekonomik büyüme	18
2.1.3.5. 1923-1929 Yılları arası dış ticaret.....	19
2.1.4. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı Ve Türkiye Ekonomisinde Devletçilik.....	19
2.1.4.1. 1929 Dünya ekonomik buhranı.....	19
2.1.4.1.1. Buhranın nedenleri.....	20
2.1.4.1.2. Ekonomik buhran sonrası durum.....	23
2.1.4.1.3. Buhranın sonuçları.....	23
2.1.4.2.Türkiye ekonomisi ve devletçilik.....	24
2.1.4.2.1.1929 Dünya ekonomik bunalımının Türkiye ekonomisine etkileri	24

2.1.4.2.2. 1929 Dünya bunalımı sonrası Türkiye ekonomisinde devletçilik	26
2.1.5. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı Sonrası Türkiye Ekonomisi	27
2.1.5.1. 1930-1946 Yılları arasında Türkiye ekonomisinde tarım	27
2.1.5.2. 1930-1946 Yılları arası Türkiye ekonomisinde sanayi	29
2.1.5.3. 1930-1946 Yılları arası Türkiye ekonomisinde büyüme ve enflasyon.....	30
2.1.5.4.1930-1946 Yılları arası Türkiye ekonomisinin dış ticaret görünümü.	32
2.2.MANDA DÖNEMİ SURİYE’NİN EKONOMİK YAPISI.....	35
2.2.1. Suriye’nin Stratejik Konumu	35
2.2.2. Osmanlı İdaresi Altında Suriye.....	36
2.2.3. Suriye’nin Fransız Mandasına Girişi	37
2.2.4. Fransız Mandası Dönemi Suriye Ekonomisi.....	39
2.2.4.1. Suriye ekonomisinde tarım sektörü.....	41
2.2.4.2. Suriye ekonomisinde sanayi sektörü.....	42
2.2.4.3. Suriye ekonomisinde sabit sermaye yatırımları	44
2.2.4.4. Suriye ekonomisinde gayri safi milli hâsıla.....	45
2.2.5. Fransız Mandası ve Ekonomi.....	47
2.2.6. Fransız Manda Yönetiminin Suriye’ye Etkileri	52
2.2.7. Fransız Mandasının Sonra Ermesi	53
2.2.8. Bağımsızlık Sonrası Suriye’deki Gelişmeler	55
2.3.MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLER...55	
2.4.HATAY (ANTAKYA - SANCAK) SORUNU.....	59
2.4.1. Hatay’ın Fransız Mandasına Girmesi.....	59
2.4.2. Hatay (Sancak) Sorununun Oluşması	60
2.4.3. Manda Dönemi Hatay Ekonomisi.....	63
2.4.3.1. Manda dönemi Hatay’ın nüfusunun genel görünümü.....	63
2.4.3.2. Ekonomide para, bütçe ve verginin genel durumu.....	64
2.4.3.3. Hatay ekonomisinde tarım	65
2.4.3.4. Hatay ekonomisinde sanayi ve ticaret.....	65
2.4.3.5. Hatay ekonomisinde hayvancılık	67
2.4.3.6. Hatay’ın bağımsızlığı	68
3. MATERİYAL VE YÖNTEM.....71	
3.1.MATERİYAL.....	71
4. BULGULAR VE YORUM.....73	
4.1.MANDA DÖNEMİ TÜRKİYE- SURİYE İKTİSADİ İLİŞKİLERİ...73	
4.1.1 Türkiye ve Suriye Arasında Ticaretin Boyutları.....	73
4.1.2. Türkiye’nin Toplam Dış Ticaretinde Suriye’nin Payı	75
4.1.3. İki Ülke Arasında Dış Ticaret Dengesi	76
4.1.4. Türkiye ve Suriye Arasında Ticaretin Bileşimi	77
4.1.4.1. 1926-1929 Yıllar arası dış ticaret: ithalat.....	77
4.1.4.2. 1926-1929 Yıllar arası dış ticaret: ihracat.....	78
4.1.4.3. 1930-1942 Yıllar arası dış ticaret: ithalat.....	79
4.1.4.4. 1930-1942 Yıllar arası dış ticaret: ihracat.....	80
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....81	

KAYNAKLAR.....	88
ÖZGEÇMİŞ.....	121
EKLER	95
EK A. Yıllara Göre Dış Ticaret.....	96
Ek A.1. Türkiye'nin Dış Ticareti ve Suriye'nin Payı.....	97
Ek A.2. 1926-1929 Yılları Arası Türkiye-Suriye İthalatı.....	99
Ek A.3. 1926-1929 Yılları Arası Türkiye-Suriye İhracatı.....	100
Ek A.4. 1930-1942 Yılları Arası Türkiye-Suriye İthalatın Yapısı.....	101
Ek A.5. 1930-1942 Yılları Arası Türkiye-Suriye İhracatı Yapısı.....	106
Ek A.6. 1926-1942 Yılları Arası İthalatı Yapılan Ürünler ve Yüzdeleri..	111
Ek A.7. 1926-1942 Yıllar Arası İhracatı Yapılan Ürünler ve Yüzdeleri..	113
Ek A.8. 1926-1929 Yılları Arası En Fazla İhraç Edilen Ürünler.....	115
Ek A.9. 1930-1934 Yılları Arası En Fazla İhracatı Yapılan Başlıca Ürünler.....	116
Ek A.10. 1935-1942 Yılları Arası En Fazla İhracatı Yapılan Ürünler.....	117
Ek A.11. 1926-1929 Yılları Arası En Fazla İthal Edilen Ürünler.....	118
Ek A.12. 1930-1934 Yılları Arası En Fazla İthalatı Yapılan Başlıca Ürünler.....	119
Ek A.13. 1935-1942 Yılları Arası En Fazla İthal Edilen Başlıca Ürünler	120

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 2.1. Osmanlı İmparatorluğu'nda Dış Ticaret (Milyon Osmanlı Lirası).....	7
Tablo 2.2. Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Yıllarında Milli Gelir (Milyon Kuruş)8	
Tablo 2.3. Cari Fiyatlarla Gayri Safi Milli Hâsıla (Milyon TL).....	16
Tablo 2.4. Ana Sektör Büyüme Hızları (%).....	17
Tablo 2.5. Yıllara Göre İhracat ve İthalat (1000\$).....	19
Tablo 2.6. Sabit Fiyatlarla Sektörlerin GSYİH İçindeki Payları (%).....	28
Tablo 2.7. Tüketici Fiyat Endeksleri (1928-1939).....	31
Tablo 2.8. Yıllara Göre Fiyat Artışları(TEFE).....	32
Tablo 2.9. Savaş Yıllarında Büyüme ve Enflasyon.....	32
Tablo 2.10. 1930-1946 Yılları Arası Dış Ticaret (1000 \$).....	33
Tablo 2.11. Suriye Ekonomisinin Katma Değerinde Tarım Sektörü (Milyon Suriye Poundu).....	42
Tablo 2.12. Suriye Ekonomisinin Katma Değerinde Sanayi Sektörü (Milyon Suriye Poundu).....	43
Tablo 2.13. Suriye Ekonomisinde Sabit Sermaye Yatırımlarında Kamu ve Özel Sektörün Durumu (Milyon Suriye Poundu).....	45
Tablo 2.14. Suriye Ekonomisinde Cari Fiyatlarla Gayri Safi Milli Hâsıla (Milyon Suriye Poundu).....	47
Tablo 2.15. Suriye Ekonomisinde Cari Fiyatlarla Gayri Safi Milli Hâsılada Yer Alan Sektörler (Milyon Suriye Poundu).....	48
Tablo 4.1. Türkiye'nin Dış Ticareti ve Suriye'nin Payı(TL).....	97
Tablo 4.2. 1926-1929 Yılları Arası Türkiye-Suriye İthalat(TL).....	99
Tablo 4.3. 1926-1929 Yılları Arası Türkiye-Suriye İhracat(TL).....	100
Tablo 4.4. 1930-1942 Yılları Arası Türkiye-Suriye İthalatın Yapısı(TL).....	101
Tablo 4.5. 1930-1942 Yılları Arası Türkiye-Suriye İhracatın Yapısı(TL).....	106
Tablo 4.6. 1926-1942 Yılları Arası İthalatı Yapılan Ürünler ve Yüzdeleri.....	111
Tablo 4.7. 1926-1942 Yıllar Arası İhracatı Yapılan Ürünler ve Yüzdeleri.....	113
Tablo 4.8. 1926-1929 Yılları arası en fazla ihraç edilen ürünler (İlk beş ürün) (Değer olarak)(TL).....	115
Tablo 4.9. 1930-1934 Yılları Arası En Fazla İhraç Edilen Başlıca Ürünler (Değer Olarak)(TL).....	116
Tablo 4.10. 1935-1942 Yılları Arası En Fazla İhracatı Yapılan Ürünler (Değer Olarak)(TL).....	117
Tablo 4.11. 1926-1929 Yılları Arası En Fazla İthal Edilen Ürünler (Değer Olarak)(TL).....	118
Tablo 4.12. 1930-1934 Yılları Arası En Fazla İthal Edilen Başlıca Ürünler (Değer Olarak)(TL).....	119
Tablo 4.13. 1935-1942 Yılları Arası En Fazla İthal Edilen Başlıca Ürünler (Değer Olarak)(TL).....	120

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1. Cari Fiyatlarla Kişi Başına Düşen Gelir (TL).....	17
Şekil 2.2. 1948 Yılı Fiyatlarıyla Sanayi Sektörünün Dönemsel Hasılası.....	30
Şekil 2.3. İskenderun Sancağında Nüfus.....	63
Şekil 4.1. 1926-1942 Yılları Arası Türkiye'nin Dış Ticareti (TL).....	74
Şekil 4.2. 1926-1942 Yılları Arası Suriye'nin Türkiye İle Dış Ticareti (TL).....	75
Şekil 4.3. 1926-1942 Yıllar arası Türkiye'nin dünya ve Suriye ile ticaret dengesi (TL).....	76
Şekil 4.4. 1926-1942 Yılları Arası Suriye'ye İle Yapılan İhracat ve İthalatının Yüzde Değişimi (%).....	77

KISALTMALAR

ABD.....	Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.....	Adı Geçen Eser
Bknz.....	Bakınız
DİE.....	Devlet İstatistik Enstitüsü
FED.....	Amerika Merkez Bankası
GSMH.....	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH.....	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
İ.İ.B.F.....	İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi
T.C.....	Türkiye Cumhuriyeti
TL.....	Türk Lirası
TTK.....	Türk Tarih Kurumu Yayınları
TEFE.....	Toptan Eşya Fiyatları Endeksi

BİRİNCİ BÖLÜM GİRİŞ

1.1. GİRİŞ

Altı yüzyıl gibi oldukça uzun bir süre imparatorluğunu sürdüren Osmanlı Devletinin Birinci Dünya Savaşı sonrasında yıkılması ile birlikte Ortadoğu'daki hâkimiyeti elde etmek isteyen Avrupalı ülkeler bu bölgelerde sömürgeci saiklerle manda idaresini kurmuşlardır. Cemiyet-i Akvam'ın az gelişmiş olduğunu düşündüğü bölgelerin yönetim yetkisini Avrupa devletlerine vermesi olan manda idaresinin defacto olarak sömürgecilikle aynı sonuçları doğurduğu söylenebilir. Netice itibarıyla Fransa ve İngiltere'nin 1920'de yapılan San Remo konferansında, imparatorluğun terk etmek zorunda kaldığı Ortadoğu'daki topraklarını paylaşımı sonunda Suriye ve Lübnan Fransız mandasına girerken, Irak, Ürdün ve Filistin'in yönetim yetkisi İngilizlere verildi. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında en uzun sınırları paylaştığı ve aynı zamanda kültürel ve coğrafi bağları olan Suriye toprakları yaklaşık çeyrek yüzyıl Fransız idaresi altında kalmıştır.

Ortadoğu'nun jeo-stratejik konumu ülkelerin sürekli bu bölgeye hâkim olmak istemelerine neden olmuştur. Osmanlı İmparatorluğun bölgedeki hâkimiyetinin 19. Yüzyılın sonlarında sona ermeye başlaması ve Avrupalı devletlerin Suriye'ye bağımsızlık vaatleri vermesi ile birlikte, bölgenin önemli ülkesi olan Suriye'de Arap milliyetçiliğinin etkileri hızlanmıştır. İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu politikalarının şekillenmesinde önemli bir yeri olan Sykes-Picot Antlaşması ile Avrupa devletleri tarafından Ortadoğu topraklarının paylaşımı gizlice yapılmıştır. O dönem itibarıyla Rusya sayesinde uygulama alanı bulamamakla birlikte 16 Mayıs 1916 tarihinde imzalanan bu antlaşma ile Suriye Fransa'nın payına düşmüştü. Bu paylaşım ancak savaş sonrasında Cemiyet-i Akvam'ın manda formülü çerçevesinde hayatiyet kazanmıştır. Nitekim 25 Nisan 1920 tarihinde San Remo Konferansında Fransa'nın manda idaresi burada kabul edilmiştir. Bununla birlikte 1921 yılında Türkiye ile

yapılan Ankara Antlaşması ile de Türkiye Suriye'deki Fransa mandasını kabul etmiştir.

Birinci Dünya Savaşının sona ermesi ile yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin dünya ekonomik ve politik sistemiyle farklı bir anlayış ve kimlikle yeniden bütünleşme çabaları jeo-stratejik konumun belirleyiciliği altında kendini göstermiştir. Türkiye'nin 1923 yılında yapmış olduğu ilk iktisat kongresine bu kapsamda bakıldığında, kongrede iktisat politikaları belirlenirken dış politikaların önemine değinilmiş ve uygulanacak ekonomi politikalarında dış ülkelerle olan ilişkilerin geliştirilmesi, dünya ekonomileri ile aynı çerçevede ekonomik gelişmişliği ve ekonomik entegrasyonun sağlanabilmesi için liberal iktisat politikaların uygulanmasına karar verildiği görülmektedir. İzmir İktisat Kongresinin yanı sıra Lozan antlaşması da Türkiye'nin dış ticari ilişkilerde izleyeceği politikaların belirlenmesinde temel etken olmuştur.

Bu çalışma, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından itibaren Fransa'da Manda döneminin sona ermesine kadar geçen süreçte Türkiye ve Suriye arasındaki iktisadi ticari ilişkilerini ve Fransız Manda idaresi altına Suriye'nin şekillenen ekonomik yapısının incelenmesini amaçlamaktadır. Bu kapsamda manda idaresi altındaki Suriye ekonomisini ana hatlarıyla tasvir ettikten sonra Türkiye ve Suriye arasında gerçekleşen ticaretin miktarı bileşimi ve zaman içinde geçirdiği değişim ortaya çıkarılmıştır.

Çalışmanın Türkiye ve Suriye arasındaki iktisadi ilişkileri inceleyen ilk çalışma nitelendiğinde olmasına ilaveten iktisat literatüründe bu konudaki çalışmalara başlangıç olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca bu çalışma, küreselleşme olgusu nedeni ile ülkelerin ticari ilişkilerinin boyutlarının oldukça büyük hacimlere kavuşması, geçmişte aynı kültürü paylaşan ve komşu olan ülkelerin tarihi sorunlarının belirlenmesi ve dünya çapında otorite ve güç sahibi olmak isteyen ülkelerin öncelikle komşuları ile olumlu politik, stratejik ve ekonomik ilişkiler içinde bulunması gerekliliğini irdelemesi bakımından önem arz etmektedir.

Çalışmanın literatür bölümünde öncelikle Osmanlı İmparatorluğunun son dönemindeki genel ekonomik durumu ile Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin 1918-1946 yılları arası ekonomisi tetkik edilmiştir. Söz konusu dönemde yapılan uluslar arası antlaşmalar ve dünya konjonktüründe meydana gelen gelişmeler ve bu gelişmelerin Türkiye ekonomisine etkileri incelenmiştir. İkinci olarak Suriye'nin Fransa Mandasına girmesi ve nedenleri,

manda dönemi Suriye ekonomisi, Fransız mandasının ekonomiye ve Suriye'ye etkileri ile Suriye'nin bağımsızlık süreci irdelenmiştir. Daha sonra bu çalışma yapılırken konu ile ilgili kitap ve makaleler gibi ikincil kaynaklara ilave olarak ilgili dönemde Türkiye Suriye ticari ilişkilerinin çözümlenmesinde yararlanılan birincil kaynaklar çalışmanın materyal ve yöntem bölümünde tanıtılmıştır. Son bölüm olan bulgular ve yorum kısmında ise iki ülke arası dış ticaretin yapısı ve bileşenleri incelenmiştir. Daha önce bu bağlamda kullanılmadığı düşünülen dış ticaret istatistik verilerinden yararlanarak 1918-1946 yılları arası Türkiye- Suriye iktisadi ilişkilerinin genel görünümü analiz edilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. LİTERATÜR

2.1. 1918-1946 YILLARI ARASI TÜRKİYE EKONOMİSİ

2.1.1. 1. Dünya Savaşı Öncesi Osmanlı İmparatorluğu'nda Genel Ekonomik Durum

Cumhuriyet dönemindeki ekonomik gelişme, İmparatorluktan devralınan bir yapı üzerine kurulmuştur ve onun uzantısı durumundadır. Bu durum da, yalnız üretim yapısı için değil, ekonomik gelişmenin diğer öğeleri için de geçerlidir¹. Bu nedenle Osmanlı ekonomik ve toplumsal yapısının son dönemlerinin incelenmesi Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde Türkiye Suriye ilişkilerine odaklanan bu çalışma açısından önem arz etmektedir.

2.1.1.1. Tarım sektörü

XVIII. yüzyılda başlayan ve daha sonra devam eden yenileşme çabalarına rağmen Osmanlı Devleti XIX. yüzyılda siyasi bakımdan olduğu gibi ekonomik bakımdan da geri kalmış bir ülke durumundaydı. Temel sanayi kurulamadığı gibi, iyi durumda olan dokuma sanayi bile ülke ihtiyaçları için yeterli üretim kapasitesine ulaşamamıştı. Mevcut sanayi ülkenin tarım ve maden zenginliğini değerlendirmekten çok uzaktı. Üretim büyük ölçüde tarıma dayalı idi². Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşayan insanların çoğunluğu kırsal alanlarda tarımla uğraşırken, kentlerde yaşayanlar ticaret (azınlıklar), memuriyet ve askerlik yapmaktaydı. Fakat tarım üretimi son derece düşüktü. Ülkenin tarım ülkesi olmasına rağmen ekonominin içsel bütünleşmesinin zayıf niteliği ve yarı sömürge yapısı yüzünden dış pazarlarla, yani dünya kapitalizmi ile bağlantı noktalarını oluşturan İstanbul, İzmir, Selanik gibi

¹ Yakup Kepenek. (1984). *Türkiye Ekonomisi*. Savaş Yayınları, Ankara. s.9.

² İsmail Yıldırım. (2001). *Ondokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme (1838-1918)*.Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(2): 314-315.

metropollerin ülkenin diğer bölgeleri ile ekonomik bağları fevkalade sınırlı idi. Büyük hububat alanı olan İç Anadolu'dan İstanbul'a buğday nakletmek Newyork'tan ithal etmekten %75 daha pahalı idi. Bu nedenlerle İstanbul hububat tüketimini büyük ölçüde Avrupa ve Amerika kaynaklı unlardan sağlıyordu³. Bütün bunlara rağmen Tanzimat döneminde idari, hukuki ve sosyal reformlarla birlikte ekonomik gelişmeyi sağlayacak teşvik tedbirleri uygulanmaya başladı.

Tanzimat döneminde tarımı geliştirmek düşüncesiyle, çiftçilerin üretim alanlarını genişletmek, ticari değeri yüksek olan ürünlerin üretimini artırmak için bu ürünlere geçici vergi muafiyetleri sağlanmış, üretimde modern araç kullanımını yaygınlaştırmak amacıyla yurt dışından getirilecek araç ve gereçlerin gümrüksüz ithal edilmesi gibi politikalar uygulanmıştır⁴. Sanayileşme devriminin dışında kalan Osmanlı ekonomisinin bel kemiğine oluşturan tarım sektörü, devletin son dönemlerinde milli gelirin % 65'ini oluşturmaktaydı. I.Dünya Savaşı öncesinde tarımsal üretimin ortalama %80'i bitkisel, %20'si ise hayvansal üretim olup tahıl, bitkisel üretimde %75'lik bir paya sahipti. Zaman içinde tarımsal üretimde sanayi bitkileri lehine bir gelişme olmuş, koza, pamuk, fındık ve tütün üretimi artmıştır. Bu tip üretim, devletin son döneminde, özellikle dış borçları ödeyebilmek amacıyla ihracata konu teşkil ettiği için, Duyun-u Umumiye idaresi tarafından teşvik edilmişti⁵. Tarım sektörünün bu ağırlığına karşın, bu kesim ilkel ve geleneksel niteliğini korumaktaydı. Özellikle İç Anadolu ile birlikte Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde çiftçiler, ulaşım güçlükleri ve pazar eksikliği gibi nedenlerle üretimlerini kendi ihtiyaçları için yapmaktaydı. Dolayısıyla, bu bölgelerde tam bir "Kapalı Ekonomi Düzeni" hüküm sürüyordu. Kıyı bölgelerinde ise üzüm, incir, tütün vb. ürünler yetiştirilmekteydi⁶.

2.1.1.2. Sanayi

Osmanlı Devleti'nin ekonomisi tarıma dayalı bir yapıda olduğu için, sanayi sektörü nispi olarak ikinci planda kalmış ve içinde bulunulan şartlarda sanayileşme çabaları başarıya ulaşamamıştır. Dolayısıyla bugün Türkiye'nin sanayileşme seviyesinin, Batılı gelişmiş ülkelerin gerisinde kalmasının en önemli sebebini oluşturmuştur.

³ Korkut Boratav. (1988). *Türk İktisat Tarihi(1908-1985)*. Gerçek Yayınevi, İstanbul.s. 19.

⁴ Yıldırım, (2001). *a.g.e. s.314-315*.

⁵ Hüseyin Şahin. (1998). *Türkiye Ekonomisi*. Ezgi Kitabevi, Bursa. s. 8-10.

⁶ Yalçın Acar. (2001). *Tarihsel Açıdan Türkiye Ekonomisi ve İzlenen İktisadi Politikalar(1923-1963)*. 6. bs. Vipaş A.Ş. Bursa. s.11.

Osmanlı Devletinin sanayisinin son durumu hakkındaki bilgilere daha çok 1913-1915 yıllarında yapılan sayım sayesinde ulaşılabilmektedir. Bu sayıma göre, ülkenin toplam üretim değeri 1913'de 670.816.762, 1915 'de ise 757.046.755 kuruştur. 1915 yılının üretim değerinin % 70,3'ü gıda sanayine aittir. İkinci önemli kesim ise % 14.9'luk pay ile dokuma sanayisine ait bulunmaktadır. Bu durum mevcut sanayinin % 85'den fazlasını tüketim mallarına dönük olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan sanayi kollarının büyük bir çoğunluğunun bulunduğu bölgeler Birinci Dünya Savaşı sonunda elden çıkması ile zaten çok cılız olan sanayi büsbütün çökmüş ve genç Cumhuriyet'e adeta bir enkaz devretmiştir⁷.

2.1.1.3. Dış ticaret

Osmanlı imparatorluğu kapitülasyonlar nedeni ile dış ticarete açık politikalar izlemek zorunda kalmıştır. Dünyada sanayinin gelişmeye başlaması, emperyalist ve kapitalist ülkelerin sanayileşmeye ve ucuz hammadde satın alma ve ürünlerini satma gayreti içine girmeleri⁸ İngiltere'nin kapitalist dünya pazarındaki alanları ile olan iktisadi ilişkilerinin yaygınlaşmaya ve derinleşmeye başlaması gibi nedenler Osmanlı İmparatorluğunun dış ticarete yer edinmesini zorunlu kılmıştır⁹.

Yabancılara verilen imtiyazlar kapitülasyonlardan sonra 1838 yılında İngiltere ile yapılan ticaret anlaşması ile birlikte çok farklı bir boyut kazanmıştır. Öyle ki imtiyaz sahibi tüccar ve sanayiciler bu kendi ülkelerinde bile bu liberal ortamı elde edememişlerdir. Bu nedenle 20. yüzyıla girilirken Osmanlı tüketim biçimi, Batılı devletlerin mallarına göre şekillenmeye başlamıştır. Zamanla da dış ticaret açıkları artmaya başlamıştır¹⁰.

⁷Acar, (2001). *a.g.e. s.14-15*.

⁸Erdinç Tokgöz.(2000). *Prof. Dr. Tuğrul Çubukçu Anısına*. Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi, Ankara. s. 371.

⁹Yahya S.Tezel.(2000). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi(1923-1950)* . 4. bs. Tarih Vakfı Yurt Yayınları. İstanbul. s. 63.

¹⁰Acar, (2001). *a.g.e.s.15-16*.

Tablo 2.1. Osmanlı İmparatorluğu'nda dış ticaret (Milyon Osmanlı Lirası)

Yıllar	İthalat	İhracat	Açık
1880	17.847	8.467	9.350
1890	22.914	12.836	10.077
1900	23.841	14.905	8.936
1911	44.990	24.712	20.282
1913	40.809	21.436	19.373

Kaynak: Erdiñ Tokgöz. (1999). *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi(1914-1999)*. Ankara. s. 13.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Dış Ticaret İstatistikleri ilk olarak 1878 yılında yayınlanmaya başlanmış olup mal guruplarına göre tasnifi ise 1907 yılından itibaren mümkün olmuştur. 1830'lu yıllardan 1913 yılına kadar sürekli toprak kaybeden Osmanlı İmparatorluğu söz konusu yıllar arasında sürekli dış ticaret açığı vermiş olup (Tablo 2.1.) 1900 yılına kadar ithalat ve ihracatını daha çok İngiltere ve Fransa ile yaparken 1900-1913 yılları arasında ise Almanya ile yapmıştır. Örneğin 1878 yılında İngiltere ve Fransa'nın payı ihracatta %72.5, ithalatta %65 iken 1913'te sırası ile %41.5 ve %25 olmuştur. Almanya ile ise ithalat ve ihracat % 2 seviyelerinde iken 1913 yıllarına gelindiğinde bu oranlar ithalatta %17.6 ve ihracatta %8.3 düzeyine çıkmıştır¹¹.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında dış satım, dış alımın sadece % 60'ını karşılıyordu. Osmanlı dış satımında tarım ürünleri ve madenler söz konusuydu. Sanayi ürünü olarak sadece halı dış satımından bahsedilebilirdi. Tarım ürünleri içerisinde ise pamuk, tütün, fındık ve ipek başta olmak üzere tiftik, incir ve afyon sayılabilirdi. Osmanlı dış alımında dokuma ve giyim eşyası, şeker başta olmak üzere un ve diğer gıda maddeleri ve yakıtlar önemli bir yer tutmaktaydı¹².

2.1.1.4. Milli gelir

Osmanlı İmparatorluğu döneminde tam anlamı ile bir milli gelir tanımlamasının yapılmamış olması ve milli gelir hesaplanması ile ilgili elde verilerin bulunmaması, milli gelir ile ilgili sağlıklı bilgilere ulaşmamızı mümkün kılmamaktadır. Ancak bu konu ile ilgili Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarındaki milli gelir ile ilgili yapılan araştırmalar, milli gelir ile ilgili kısmen de olsa bazı bilgiler vermektedir.

¹¹Erdiñ Tokgöz. (1999). *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi(1914-1999)*. 5. bs. İmaj Yayınevi, Ankara. s. 13-14.

¹²Kepenek, (2001).a.g.e.s. 24.

Tablo 2.2. Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında milli gelir
(Milyon Kuruş)

Yıllar	1907	1913	1914
G.S.M.H	21.920	22.143	24.107

Kaynak: Vedat Eldem(1994). *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*. TTK Yayınları, Ankara. s.224.

2.1.2. 1. Dünya Savaşında Osmanlı Ekonomisi

2.1.2.1. İttihad - Terakki Partisi ve “Milli İktisat” politikaları

Savaş dönemine damgasını vuran İttihad ve Terakki Partisi, ülke ekonomisi ile yakından ilgilenmiş olup, ekonomik kararlar alarak ve ekonomiye müdahale ederek devletin ülke ekonomisi ile bütünleşmesini sağlamış ve devletçilik ilkesine zemin hazırlamıştır. Öyle ki Osmanlı'da ilk defa “devlet iktisadiyatı” doğmuştur. Türkiye’de devletçilik savaş yıllarında yeşermiş, İttihad ve Terakki ülkeye devletçiliği getirmiştir¹³. 1908-1918 yılları arasında iktidarı elinde bulunduran İttihad ve Terakki, 1913 yılından 1918 yılına kadar siyasi yaşam üzerinde tek güç olmuştur. Ayrıca bu dönemde milliyetçilik belirgin şekilde kendini göstermiştir. Öyle ki ekonomi politikalarında bile bu etki görülmektedir. Nitekim bu dönemde milli iktisat anlayışı benimsenmiştir¹⁴.

1. Dünya Savaşı ile birlikte ulusal kimlik adına önemli adımlar atılmıştır. Kapitülasyonlar tek taraflı kaldırılmış, yabancı şirketlerin imtiyazlarına son verilmiştir. Böylece şirketler Osmanlı mevzuatına tabi tutulmuştur. Millileşme sürecinde Türkçe şirketler için zorunlu dil haline getirilmiştir. Yabancı ve Gayr-ı Müslimlerin tekelinde olan ve beceri gerektiren meslek okulları açılmış, böylece Osmanlıların da bu okullardan yararlanması sağlanmıştır. Kapitülasyonların kaldırılması ile ad valorem¹⁵ tarifeler yerine spesifik tarifeler yürürlüğe konulmuş, İhracat Heyeti aracılığıyla devlet dış ticareti doğrudan üstlenmiştir. Ayrıca ülke parasının değerinin korunması amacıyla kambiyo işlemleri Kambiyo Muameleleri Merkez Komisyonu'nun denetimine verilmiştir. Ülkede “milli” bankalarla

¹³ Zafer Toprak. (2003). *İttihad-Terakki ve Cihan Harbi Savaş Ekonomisinde Devletçilik*. Homer Kitabevi, İstanbul. s.11.

¹⁴ Suat Oktar ve Arzu Varlı. (2009). *İttihat ve Terakki Dönemi'nin Ulusal Bankası: Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası*. Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, C. XXVII, S. 2. s.1.

¹⁵ Ad valorem tarife, malların fiziksel ölçülerine (kilo, litre, metrekare, vb.) göre değil, değerleri üzerinden ve belirli bir yüzdeye göre hesaplanan vergidir. Bu tip vergilere, "değer esasına dayandırılan vergiler" denilmektedir.

Müslüman halkın birikim sağlanması amaçlanmış ve yerel kredi kurumlarına geçilerek Müslüman halka maddi konularda çok fazla destek sağlanmıştır. Bununla birlikte Osmanlının para ve kredi politikası yabancı bankaların denetiminden arındırılmıştır.¹⁶

1. Dünya Savaşı ile birlikte devletin ekonomik müdahalesi ve devletçiliğin gittikçe ekonomide önemli yer edinmesi, Osmanlının dışa kapalı bir politika izlemesini doğurmuştur. Bu nedenle ülke ihtiyaçları sadece ülke kaynakları ile karşılanmıştır. Ancak ülke ihtiyaçları mevcut madeni para ile karşılanamamış bu nedenle piyasada sınırsız emisyon olanağı sağlayan kağıt paralar basılmıştır. Mal ve hizmet arzının düşmesi, buna karşılık emisyon hacminin artması ülkede mevcut olan kıtlığı daha da körüklemiştir. Böylece ülkede ciddi enflasyon oluşmaya başlamıştır. Ancak İttihad ve Terakki Partisi enflasyonu dizginlemek için çeşitli politikalar izlemiştir. Bunların içinde en önemlisi ise iç borçlanma olmuştur¹⁷. Az da olsa bu sayede kağıt paranın değer kaybı önlenmiştir. Savaş döneminde devletçi politikalar ağırlık kazanmıştır. Bu dönemdeki ekonomiye bakıldığında, genel olarak ekonomik politikalar, para ve kredi kurumları üzerine kurulmuştur. Savaş döneminde %300'lere varan fiyat artışları ve bu nedenle toplumsal düzenin bozulması geleneksel yapının çözülmesi Osmanlı yönetimini tamamen çaresiz bırakmıştır. Savaşla birlikte devlet yeni görevler üstlenmiş ve devletin sosyal görevleri gündeme gelmiştir. Devletçilik ülkede savaş döneminde 1930'lu yıllarda en üst noktaya ulaşmıştır¹⁸.

2.1.3. 1923-1929 Yılları Arası Türkiye Ekonomisi: Kontrollü Liberalizm

Osmanlı İmparatorluğu 19. ve 20 yy. da savaş harcamalarını iç finansman ile karşılayamamış ve bu nedenle çok fazla borçlanmaya gitmiştir. Ülke ekonomisi insan gücü, sanayi, tarım, ulaşım, milli üretimi ve dış borçlar v.b gibi her alanda kötü bir durumdaydı. Uzun süren savaşlar sonrası, birçok işyeri kapanmış, üretken erkek nüfusu azalmış, çocuk ve yetişkin ölümlerinde artışlar olmuş, aileler parçalanmış, göçler nedeniyle işsizlik had safhaya varmıştı. Mevcut kaynaklar önemli ölçüde ordunun emrine verilmiş ve savaşlar sonucunda bu kaynaklar da tükenmişti. Birinci Dünya Savaşı sona ermiş ve Osmanlı çok ağır kayıplar vererek savaşı kaybetmişti.

¹⁶Toprak, (2003). a.g.e. s.14.

¹⁷Osmanlı devletinde ilk iç borçlanma savaş yıllarında denenmiş ve ilk iç borç bu dönemlerde alınmıştır.

¹⁸Toprak, (2003). a.g.e. s.15-16.

Ülke her açıdan iflasın eşiğine gelmiş aciz bir ülke durumundaydı. Öyle ki yeni kurulacak olan Cumhuriyet'in finansmanı, bağımsızlık sürecinde yapılan harcamalar halkın desteği ile finanse edilecekti. Bağımsızlık savaşı kazanılmış ancak Türkiye tüm kaynaklar tükenmiş, sanayisi olmayan, tarım alanında çok geri yoksul bir ülke görünümüne bürünecekti.¹⁹ Mevcut işletmelerin çoğu yabancıların elindeydi. 1913 yılındaki sayıma göre imalat sanayiye ait iş yerlerindeki istihdamın % 80'ni yabancı kuruluşlara ait firmalar oluşturmaktaydı. Ayrıca tüketim ve sermaye mallarının tamamı ithal edilmekteydi²⁰.

Birinci dünya savaşının sona ermesi ile kurtuluş mücadelesine başlayan Anadolu halkı, çok zor koşullar altında kalmış ve oldukça ağır şartlar ile mücadelesini sürdürmüştür. Bu süreçte İttihad ve Terakki döneminde değinildiği üzere uygulanan ekonomik politikalar da ulusal ekonomiyi güçlendirmeye yönelik olmuştur.

Kurtuluş mücadelesinin bilinci ışığı altında tam bağımsızlığı hedefleyen Mustafa Kemal, İsmet İnönü ve İktisat Vekili Mahmut Esat (Bozkurt) ve diğer ülke yönetiminde bulunan önderler, ülkenin bağımsızlığının sadece siyasal değil aynı zamanda ekonomik bağımsızlığın kazanılması ile mümkün olacağını ön görmekteydiler²¹. Bu nedendir ki ekonomi oldukça önem arz etmiş olup milli ve bağımsız bir ekonomi sağlanması için politikaları üretilmiş ve bu politikalar ışığı altında önemli adımlar atılmıştır.

2.1.3.1. Lozan antlaşması (mali hükümler)

Lozan Antlaşması'nda Türkiye Cumhuriyeti'nin karşısına oldukça zor ve çözüme kavuşturulması nerede ise imkânsız mali hükümler çıkmıştır. Bu hükümler arasında yer alan kapitülasyonlar, tamamen çözüme kavuşturulmuş olup Osmanlı'dan gelen bu ağır yükten Türkiye Cumhuriyeti arındırılmıştır. Esas itibari ile kapitülasyonlar, bir ülkede yaşayan yabancı uyruklu kişilere tek taraflı olarak tanınan mali, adli ve idari ayrıcalıklardır.

Osmanlı kapitülasyonları ticareti korumaya ve geliştirmeye yönelik vermiştir. İlk zamanlarda ekonomik olarak olumlu gelişmeler yaşansa da zamanla siyasi

¹⁹Ali Coşkun. (2003). *Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi*. Atatürkçü Düşünce Dergisi, Kasım 2003, Sayı: 4. s. 72.

²⁰Nadir Eroğlu. (2007). *Atatürk Dönemi İktisat Politikaları (1923-1938)*. Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, C. XXIII. S. 2. s. 64.

²¹Erdinç Tokgöz. (2004). *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi*. 7. bs. İmaj Yayınevi, Ankara. s. 43.

boşluklardan yararlanıp Osmanlı aleyhine dönüşmüştür. Kısa süreli olması beklenen kapitülasyonlar her padişah döneminde yenilenmiş ve zamanla sürekli hale gelmiştir. Batılı devletler lehine olan kapitülasyonlar ile birlikte zaman içinde yapılan ticari anlaşmalarla Osmanlı ekonomisi temelden tamamen sarsılmıştır²².

Lozan Antlaşmasının bir diğer ekonomik hükmü ise dış borçlardır. 1854 yılı itibari ile başlayan ve Osmanlı Ekonomisinde derin yaralar açan ve ulusal bağımsızlığı sürekli tehdit eden dış borçlar Türkiye Cumhuriyeti'ni de Lozan Antlaşması sürecinde oldukça yormuştur²³. Kapitülasyonlar gibi bu konuda oldukça zor geçmiş ve batılı ülkeler, borçların karara bağlanmasında pek taraftar olmamıştır.

Türkiye Temsilcileri dış borçların Osmanlı topraklarında yer alan ülkelere bölüştürülmesi hususunda tekliflerde bulunmaktaydı. Böylece alınan borçlar paylaştırılacak ve Türkiye borçların kendisine düşen paydan sorumlu olacaktı. Ancak Batılı ülkeler Türkiye'nin ekonomik direncini kırmak için Türkiye'yi bütün borçlardan sorumlu tutmak istemişlerdir. Ancak Türk temsilcilerinin bu husustaki direnişleri kısmen de olsa işe yaramış ve Türkiye lehine kararlar çıkmıştır. Şöyle ki Osmanlı'nın dış borç yönetimini elinde bulunduran Düyunu-i Umumiye Meclisi'nin tamamen kaldırılmasına karar verilmiş²⁴, borçlar paylara bölüştürülmüş ve Türkiye'ye düşen kısımlarını, Türkiye Cumhuriyeti'nin bu borçları düzenli taksitlerle ödemesi kararlaştırılmıştır. Borçların hangi para ile ödeneceği hususu bu süreçte belirlenmemiş bu karar Düyunu Umumiye Meclisi ile Türkiye Cumhuriyeti arasında yapılacak anlaşmaya bırakılmıştır. Kapitülasyonlar ve dış borçların yanı sıra Lozan Antlaşması'nda savaş tazminatları, gümrük rejimi gibi konularda görüşülmüş ve konferansta yer alan ülkelerle bazı ticari anlaşmalar da yapılmıştır²⁵.

2.1.3.2. İzmir İktisat kongresi

Milli mücadele ruhunun ekonomi ile ilgili alınan kararlarda da etkili bir rol üstlendiğini söylemek mümkündür. Şöyle ki, Kurtuluş savaşının hemen ardından, yabancı ekonomilerle dış ekonomik ilişkileri sürdüren azınlıkların tasfiyesi ile oluşan boşluğu doldurmak amacıyla Türk tüccarlar, Milli Ticaret Birliği'ni kurmuşlardır. Bununla birlikte Ankara Hükümeti de İzmir İktisat Kongresini hazırlama çabaları

²²Salahi R. Sonyel. (1991). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*. Türk Tarih Kurumu, Ankara. s. 201.

²³Özer Ozankaya. (1995). *Cumhuriyet Çınarı*. Kültür Bakanlığı. Cilt 1. s. 429.

²⁴ Düyunu-i Umumiyye, 1933 yılının nisan ayında yapılan Paris Antlaşması ile tamamen kaldırılmıştır. Bknz. Vedat Eldem.(1994). s. 228.

²⁵Vedat Eldem. (1994). *Harp ve Müttareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*. Türk Tarih Kurumu, Ankara. s.224-228.

içindeydi. Milli Ticaret Birliği'nin de katıldığı İzmir İktisat Kongresi; çiftçiler, tüccarlar, sanayici ve işçi temsilcilerin katılımıyla 17 Şubat – 4 Mart 1923 tarihleri arasında toplanmıştır²⁶.

Kongrede genel olarak kredi konusu, ziraî ve sınaî, gümrük rejimleri, vergiler, yabancı sermaye ve ulaşım araçları gibi konular ele alınmıştır²⁷. Sanayi ve ticari bankaların kurulması ve bu bankaların kredi imkanı sunması, serbest gümrük politikası yerine Türkiye'nin belirlemiş olduğu politikalar doğrultusunda gümrük konusuna yön verilmesi, sınaî ve ziraî kurumların ve şirketlerin, kooperatiflerin kurulması, aşar vergisinin kaldırılması başta olmak üzere vergilerle ilgili düzenlemeler yapılması, elde edilecek üretimin yurtiçi ve yurtdışında dolaşımının sağlanması için ulaşım sorununun bir an önce çözüme kavuşturulması gibi ilkeler de kongrede tartışılmış ve bu kapsamda önemli kararlar da alınmıştır²⁸.

1923 yılında yapılan iktisat kongresinde sanayi ve tarım sektörü ve işçiler ile ilgili temel konularda birçok kararlar alınmıştır. Bu kararlar içinde sanayi sektörü ile ilgili alınan kararlara bakıldığında görülen en önemli karar, ticaret bankalarının kurulmasının istenmesidir. Ticaret bankalarının kurulması ile iktisadi faaliyetlerin yapılmasını sağlayacak ve ekonomiye canlılık kazandıracak mevduat ve kredi mekanizmalarının oluşturulması hedeflenmiştir. Sermaye yetersizliği nedeni ile yabancı sermayeleri teşvik edecek kararların alınması ve bunun içinde yabancı bankaların kurulması da istenmiştir²⁹. Bu düzenlemelerin yanı sıra sanayinin dış rekabetten korunması için gümrük rejimlerinin uygulanması, araç dış alım ve satımlarında vergi indirimlerinin veya muafiyetlerin sağlanması, sanayi teşvik yasaının yeniden düzenlenmesi, sanayi eğitimi ve sanayi odalarının kurulması gibi ilkeler de alınan kararlar arasında yer almıştır³⁰.

Tarım sektörü ile alınan kararlara bakmak gerekirse daha çok çiftçi ve köylülerin koşulları gözetilerek alınmış kararlar görülmektedir. Bu kararların şu şekilde belirtmesi mümkündür.

a. Aşar vergisinin kaldırılması.

²⁶ İlker Parasız. (2003). *Türkiye Ekonomisi*. Ezgi Kitabevi. Bursa. s.7.

²⁷ A.Gündüz Ökçün. (1997). *Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir: Haberler-Belgeler-Yorumlar*. 4. bs. Sermaye Piyasası Kurulu, Ankara. s.55.

²⁸ Yahya Sezai Tezel. (1994). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, 3.bs. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.s. 149-150.

²⁹ Ali Özgüven. (2002).. *Türkiye İktisat kongresi(17 Şubat- 4 Mart 1923)*. İstanbul Kültür Üniversitesi Dergisi, Cilt 2.s.112.

³⁰ Kepenek, (1984). *a.g.e.* s. 39.

- b. Ormanların korunması.
- c. Tarım makine ve teçhizatının da kolaylıkla ithal edilmesi.
- d. Topraksız köylülere toprak verilmesi ve onların da mülk edinmesinin sağlanması.
- e. Tarım eğitime önem verilmesi ve bu nedenle tarım atölyelerinin açılması.
- f. Tarımsal kredilerin düzenlenmesi³¹.
- g. Tütün tekellerinin kaldırılması.
- h. Tarımsal ulaşım sorunlarının giderilmesi³².

Kongrenin diğer önemli bir kısmını oluşturan işçiler, kongrede işçiler ile ilgili kararlar alınmasında etkili olmakla birlikte bu kararların belirlenmesinde de söz sahibi olmuşlardır. İşçilerin alınmasında etken olduğu bu kararları;

- İşçilerin hastalık v.b giderleri için sıhhat vergisinin verilmesi.
- Dernek kurulma hakkının verilmesi ve grev kanununun işçiler lehine düzenlenmesi.
- Çalışma saatlerinin düzelmesi ve çalışma saatlerinin yapısına göre ücret belirlenmesi.
- 12 yaşından küçük çocuklarının çalıştırılmaması veya en fazla 4 saat çalıştırılması.
- İşçi kadınlara doğum izni sağlanması.
- Asgari ücretin her 3 ayda bir belirlenmesi.
- 1 mayısın işçi bayramı olarak kabul edilmesi.
- İşçilerin işveren tarafından sosyal güvenliğinin sağlanması şeklinde belirtmemiz mümkündür³³.

Kongrede bu kararlarla birlikte dünya ekonomisi ile aynı çerçevede ekonomik gelişmişliği sağlamak amacıyla daha çok liberal politikalar uygulanmıştır. Bu politikalar serbest piyasa koşulları ışığı altında istenilen iktisadi yetkinliğe erişmek için alınmıştır. Ancak bu politikalar batılı ülkelere oranla daha kontrollü bir seyir izlemiştir. Devlet ekonomide teşvikler v.b uygulamalar ile yönlendirici olmuştur.

2.1.3.3. 1923-1929 Yılları arası tarım ve sanayi

Daha önceki konularda da bahsedildiği üzere Osmanlı'dan çökmüş ve tarıma dayalı bir ekonomi devir alan Türkiye Cumhuriyeti, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Mücadelesi sonrası daha da kötüleşmiş bir ekonomi ile Cumhuriyet'i ilan etmiş ve bu kötü koşullar altında ekonomiyi canlandırmaya çalışmıştır. Bu kapsamda

³¹Özgüven, (2002). *a.g.e.* s. 113.

³²Acar, (2001).*a.g.e.* s.25.

³³Afet İnan.(1989). *İktisat kongresi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları,Ankara. s. 12-23.

ekonomik bağımsızlığı sürdürebilmek ve güçlü bir ekonomi oluşturabilmek için İzmir İktisat Kongresi'yle, sanayide, ticarete ve tarımda gelişmeleri sağlayacak ilk program yapılmıştır. Kongrede ülkenin bir tarım ülkesi olduğu, fakat ilkel yöntemler, bilinçsiz ve plansız çalışmaların ülke ekonomisinde büyük kayıplara neden olduğu görülmüş, bu durumu değiştirmek için bilinçli politikalar uygulanmıştır.

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte, köylü girişiminin sağlanabilmesi için kooperatifleşme politikaları uygulanmış, Ziraat Bankası anonim şirketine dönüştürülmüş, tohum ve hayvan ıslah istasyonlarının yanı sıra tarım okulları açılmıştır. Ayrıca hazine elindeki toprakların dağıtımı ve makineleşmeyi teşvik yoluyla üretim artışı sağlanmaya çalışılmıştır³⁴.

Toprak üzerinde özel mülkiyeti yaygınlaştırmak üzere yasal düzenlemelere gidilen bu dönemde tarım sektörü açısından en büyük olay ülke tarımının gelişimini engelleyen ilkel nitelikli "Öşür Vergisi"nin 1925 yılında kaldırılması olmuştur. 1925'te aşar vergisinin kaldırılması ekonominin gelişimi açısından çok önemli olmuştur. Aşar vergisi, Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli vergisiydi ve tarımsal üretimin yüzde 10'u oranında alınıyordu. Aşar vergisi, Osmanlı politik otoritesinin temel artık toplama mekanizması olması nedeniyle, devlet ve ekonomi arasındaki siyasi yaptırımın artık pazara hâkim olmayacağı gibi yeni bir ilişkiyi de vurguluyordu. Aşar'ın kaldırılması sonrasında ticaret ve sanayi sektörleri üzerindeki vergi yükünü atarken tarım sektörünün vergi yükü hafifletilmiştir³⁵.

Aşar vergisinin kaldırılması ile tarımdan tarım dışı kesimlere önemli bir kaynak aktarım mekanizması terk edilmiş, devletin önemli bir gelir kaynağından vazgeçilmiştir. Aşarın kaldırılması pazarlanabilir ürün miktarının artması, dolayısıyla köylünün pazara daha çok çıkması ve tarımsal üretimin teşviki yönünde etkiler yaratmıştır. Tarıma dayalı sanayilerin kuruluşu ise bu gelişmeleri izlemiştir(Şeker fabrikalarının kurulması v.b.). Tarım alanında yapılan diğer faaliyetler arasında; araştırma ve öğretim müesseseleri, fidanlıklar tesisi, çiftçilerin teknik bilgi ve malzeme ihtiyaçlarının sağlanması gibi faktörler de görülmektedir. Ayrıca traktör ve

³⁴Gülten Kazgan. (2006). *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.s. 68.

³⁵Çağlar Keyder. (1982). *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)*. Yurt Yayınları,Ankara.s. 54-82.

diğer bazı tarım makinelerinin ithali ve çiftçiler tarafından satın alınmasının kolaylaştırılması için, tarımsal makineleşme teşvik uygulamasına gidilmiştir³⁶.

Cumhuriyetin ilk yıllarında tarım ürünleri küçük çapta, zanaata ve el emeğine dayalı imalathanelerde işlenmiştir. Su ve yel değirmenleri, zeytin sıkan ufak presler, pamuğu çekirdeğinden ayıran çırçırılar, kumaş dokuyan el tezgâhları ve mandıralar bugünkü sanayinin temellerini oluşturmuştur. 1923 yılında Uşak ve 1926'da Alpullu'da kurulan şeker fabrikaları da modern sanayinin ilk adımları olmuştur. Kuşkusuz Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanan ekonomi politikaları içerisinde başarısız olanı, sanayi üretiminin arttırılamamış olmasıydı. Hizmet kesimlerinde elde edilen kazançların ve tarımsal ürün fazlasının sınaî üretime dönüştürülememesi başlıca sorun niteliğinde olmuştur. Nitekim bu dönemde uygulanan iktisat politikaları arasında başarısı düşük olan alan, üretimin özellikle sınaî üretimin arttırılmasıydı. Elde edilen kârların sınaî üretim dışındaki alanlarda kullanımı en büyük sorunlardan birisiydi. Kısa dönemli kârların yüksekliği, sanayi alanında yatırım yapılmasına imkân vermiyordu. Bu yüzden de özel girişimcilik yoluyla sanayileşme imkânı çok sınırlıydı. Oysa yönetici kadronun önem verdiği konuların başında “iktisadi bağımsızlık” ve “hızlı kalkınma” konuları geliyordu. Bunlar ise sanayileşme ile eşanlı tutuluyordu³⁷.

1923'ten 1929'a kadar olan dönem için ülke gereksinimleri yurtiçi üretimle karşılanan malların ithaline yüksek gümrük vergileri ile engel olunması sanayinin gelişmesi için gerekli olanların gümrüksüz ithalinin sağlanması ve sanayi teşviki konularında 1927 yılında 1055 sayılı Teşvik-i Sanayi Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanunla özel girişimciliğin geliştirilmesi için özendirici tedbirlere başvurulmuştur. Teşvik-i Sanayi Kanunu Osmanlı İmparatorluğu zamanında 1913 yılında kabul edilen Teşvik-i Sanayi Kanun-ı Muvakkati'nin bir tamamlayıcısı niteliindedir. Kanun, sanayinin gelişmesi için fabrikaların sayısının arttırılmasına odaklanmış, yerli sanayi ürünlerine kolaylıklar tanınmış ve teşvik tedbirleri genelleştirilmiştir. Bu

³⁶Reşat Aktan. (1978). *Türkiye İktisadı*. Ankara Üniversitesi Siyasi Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara. s. 42.

³⁷Aytekin Altıparmak. (1998). *Türkiye'de Cumhuriyetin İlk Yıllarında Müteşebbis Sınıfının Gelişimi*. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 1. Sayı 1. s. 37.

haliyle de Teşvik-i Sanayi Kanun-ı Muvakkati Teşvik-i Sanayi Kanununun temeli sayılmaktadır³⁸.

2.1.3.4. 1923-1929 Yılları arası ekonomik büyüme

1923-1929 yıllar arası milli gelir genelde dalgalı bir seyir izlemiştir. Bu dalgalı seyrin temel nedenleri arasında, tarımsal üretimdeki değişimler, tarımsal ürün fiyatlarında iç ve dış piyasa koşullarına göre meydana gelen dalgalanmalar ve Türk tarımının büyük ölçüde hava koşullarına bağlı olması gösterilmektedir. Nitekim aşağıdaki tabloda da bu dalgalı seyir görülmektedir.

Tablo 2.3. Cari fiyatlarla gayri safi milli hâsıla (Milyon TL)

Yıllar	GSMH	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1923	952.6	377.3	125.7	449.6
1924	1203.8	570.3	118.2	515.3
1925	1525.6	729.6	145.2	650.5
1926	1650.5	815	162.8	672.7
1927	1471.2	602.1	186.1	683
1928	1632.5	717.7	174	729.8
1929	2073.1	1069.3	199.2	804.
1930	1580.5	718.7	176.1	685.7

Kaynak: Tefik Çavdar.(2003).*Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960.* İmge Kitapevi,Ankara. s. 218.

Tablo 2.3.'te görüldüğü üzere milli gelir değerlerinde dönem başı ve dönem sonu rakamları ele alındığında artış yaşandığı görülmektedir. Ancak dönem içindeki istikrarsızlıklar, yukarıda da belirtildiği üzere, özellikle tarım sektörünün GSMH içinde ağırlığının yüksek olması ve bu sektörün hava koşullarına bağımlı yapısının değiştirilememesinden kaynaklanmıştır.

Tablo 2.4'te görüldüğü üzere ana sektör büyümelerinde de dalgalı bir seyir ortaya çıkmaktadır. Ayrıca 1930'lu yıllardaki oranlarda görüldüğü üzere 1929 Dünya Ekonomik Buhranın, tarım sektörüne önemli ölçüde olumsuz etkilerinin yansıdığı görülmektedir.

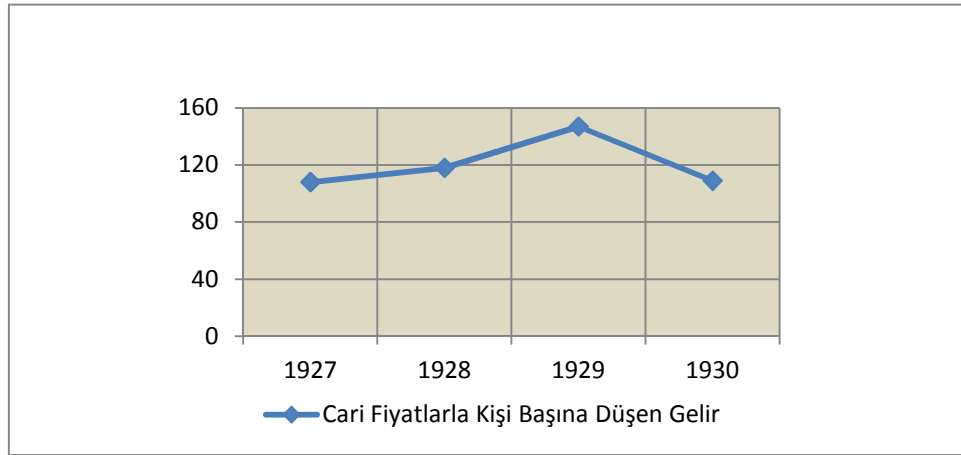
³⁸Gündüz Ökçün. (1975). *Teşvik-i Sanayi Kanun-ı Muvakkatı 1913.* Ankara Üniversitesi Siyasi Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 30. Sayı 1. s. 25–44.

Tablo 2.4. Ana sektör büyüme hızları (%)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmet
1924	27.2	-7.1	3.5
1925	5.6	17.9	19.2
1926	31.8	14.8	8.2
1927	-30.9	19.4	7.3
1928	19.2	-0.6	4.7
1929	42.6	3.8	5.7
1930	-3.9	12.7	8.9

Kaynak: Çavdar, (2003). *a.g.e.* s.219.

Sektörlerde ki dalgalanmalar ve tarım sektöründeki bağımlılığın yanı sıra hizmetler sektöründeki gelişmeler de oldukça önem arz etmektedir.

Şekil: 2.1. Cari fiyatlarla kişi başına düşen gelir (TL)(Çavdar, (2003). *a.g.e.* s. 220).

Büyüme olgusunun diğer kalemleri arasında yer alan kişi başına düşen gelirler incelediğinde Şekil 2.1.'de görüldüğü gibi cari fiyatlarla hesaplanan kişi başı gelirden artışlar görülmektedir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken husus gelirlerin ilgili dönemde aynı oranda artmadığı hatta bazı durumlarda azaldığıdır. Dönem başında fiyatlar genel düzeyindeki indeks değeri 100 kabul edilirse 1927 yılında bu değer 114'e çıkmıştır. Bunun anlamı fiyatlar genel düzeyinde yaklaşık %15 oranında artış yaşandığıdır. Bugün için düşünüldüğünde çok düşük olan %4'lük enflasyona denk gelen bu değer, halkın gelirindeki dengesizlikler yüzünden ağır yaşam koşullarını beraberinde getirmiştir³⁹.

1930'ların hemen başında 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın da etkisiyle tarım ürünlerinde iç fiyatların düşüşü ve kötü giden hava koşullarının tarımsal üretimde yarattığı olumsuzluklar nedeniyle GSMH' da daralmalar görülmüştür.

³⁹Çavdar, (2003). *a.g.e.* s.218-224.

Özellikle bunalım sonrası 3 yıl, yani 1930, 1931 ve 1932’de belirleyici sektör olan tarımda yaşanan sıkıntılar reel GSMH’ yi de etkilemiştir.

Ekonomide yaşanan bu sıkıntılı döneme ek olarak ülkenin iç siyasetinin de karışması, devletin ekonomiye yenilikler getirmesi ile farklı bir boyuta tasındı. İlk olarak 1932 yılında birtakım devletçi ve devletleştirici kanunlar yürürlüğe kondu⁴⁰.

2.1.3.1. 1923-1929 Yılları arası dış ticaret

1923 yılında gerçekleştiren İzmir İktisat Kongresinde alınan milli iktisat politikalar Lozan Antlaşması’nın bazı maddelerinin (gümrük tarifeleri üzerindeki kısıtlamalar v.b) vermiş olduğu yükümlülük nedeni ile pek uygulanamamıştır. Bu politikaların uygulanamaması da Türkiye Ekonomisi’nin dışa bağımlılığını arttırmış ve dış ticarete serbest piyasa ekonomisi koşullarının uygulanmasını zorunlu kılmıştır. Öyle ki bu politikalar o derece liberal bir durumdaydı ki dünyanın hiçbir ülkesinde bu derece liberal iktisat politikaları uygulanmamaktaydı. Bu koşullar altında yürütülen dış ticaret, sürekli açık veriyordu⁴¹.

Cumhuriyet’in ilk yıllarında Türkiye ekonomisi oldukça dışa açık ve bağımlı bir hammadde ekonomisinin bütün özelliklerini taşıyordu. Tarımsal ekonomiden sanayi ekonomisine yapısal bir dönüşüm gerçekleşmemiş, gıda ve tekstil gibi temel tüketim mallarının iç talebi ithalat ile karşılanmaktaydı. Ayrıca hammadde ihracatı ve mamul tüketim malı ithalatı dışa bağımlılığının en önemli kısmını oluşturmaktaydı. Bununla birlikte aşırı derecede dışarıya bağımlılık dışa açık ekonomi politikalarının uygulanmasını zorunlu kılıyordu. Ülkenin bu politikaları uygulamasında daha öncede bahsedildiği üzere Lozan Barış Antlaşmasının gümrük tarifeleri üzerindeki baskılar ve yabancı şirketlerin ekonomideki etkinlikleri de etkili olmuştur. Ekonominin dışa bağımlılığının çok fazla olması istikrarsız ve zayıf üretim yapısından kaynaklanmaktaydı. Türkiye öncelikle tüketim malları olmak üzere bir çok ürünü ithal etmekteydi. Tüketim mallarının ithalattaki payı %70’in üstündeydi. Cumhuriyet’in ilk yıllarında ithal ikamesi gerçekleştirilememiştir. Dönemin sonlarına doğru ithalatın bileşiminde değişimler olmuştur. 1924 yılında madeni eşya ve makine ithalatının toplam ithalattaki payı % 11,8 iken 1928 yılında % 21,9 ‘a yükselmiştir.

⁴⁰Hüseyin Şahin. (1998). *Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişimi-Bugünkü Durumu*. Ezgi Kitapevi, Bursa. s. 38-39.

⁴¹Tokgöz, a.g.e. s. 99-100.

İhracat büyük ölçüde tarımsal ürünlere dayanmaktadır. Bu dönemlerde tarımsal ürünlerin ihracattaki payı % 85 düzeylerindedir. Madencilik ürünleri ihracatın % 4-5'ini oluşturmaktadır. Sanayi ürünlerinin oranı ise % 10'un altındadır. Söz konusunu bu dönem boyunca ihracat bileşiminde önem arz eden bir değişme gerçekleşmemiştir.

Tablo 2.5. Yıllara göre ihracat ve ithalat (1000\$)

Yıllar	İhracat		İthalat		Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
	Değer	Değişim %	Değer	Değişim %			
1923	50 790	-	86 872	-	- 36 083	137 662	58,5
1924	82 435	62,3	100 462	15,6	- 18 028	182 897	82,1
1925	102 700	24,6	128 953	28,4	- 26 253	231 653	79,6
1926	96 437	-6,1	121 411	-5,8	- 24 974	217 848	79,4
1927	80 749	-16,3	107 752	-11,3	- 27 003	188 501	74,9
1928	88 278	9,3	113 710	5,5	- 25 432	201 988	77,6
1929	74 827	-15,2	123 558	8,7	- 48 731	198 385	60,6
1930	71 380	-4,6	69 540	-43,7	1 840	140 920	102,6

Kaynak: www.tuik.gov.tr.

Tablo 2.5'te görüldüğü üzere, ihracat 1924 yılından itibaren 1928 yılına kadar (1927 yılı hariç) yükselmiştir. 1929 yılından sonra ise düşüşe geçmiştir. 1924-1928 döneminde ihracatın GSMH' ya oranı ortalama % 12,5 seviyelerinde seyretmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı ise % 78,7 olmuştur. Bu dönemlerde ithalat da yaklaşık olarak aynı değerlerde yükselmiştir. İthalatın GSMH' ya oranı 1924 yılında % 16,1 iken ithalattaki artış oranının GSMH' deki artış oranından daha az olması nedeni ile bu oran yavaş yavaş düşmüş ve 1929'da % 13,3 seviyesine inmiştir.

1928'den itibaren dış ticaret hacminin daralmaya başlaması 1919 yılından itibaren bu daralmanın hızlanması daha sonraki konularda yer verileceği üzere 1929 Dünya Ekonomik Buhranının sonucudur. Türkiye 1929 yılı itibari ile bu buhranın etkilerini ciddi olarak hissetmeye başlamıştır⁴².

2.1.4. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye Ekonomisinde Devletçilik

2.1.4.1. 1929 Dünya ekonomik buhranı

1928 yılının sonlarında, bankaların ve finansal kurumların aracı kurumlara vermiş olduğu krediler, belirli bir marj karşılığında hisse senedi alımlarında

⁴² Şahin, (1998). *a.g.e.* s. 40-42.

kullanılmaya başlanmıştır. Amerika Merkez Bankası (FED), bankalara % 6 oranında fon sağlarken bankalar da bu fonları aracı kurumlara % 12 oranında veriyordu. Aracı kurumlar almış oldukları bu fonları karşılık göstererek bankalardan daha fazla fon talep etmekteydi. Bu ikili işleyiş bir nevi borsa alım satımı şeklinde işlemekteydi. Borsanın değer kaybetme riski durumdan firmaların satışa geçmesi ile hisse senetlerinin değer kaybetmesi, kredilerin geri dönüşümü zorlaştırmakta ve ödenmeyen kredi oranlarını artırmaktaydı. FED, bu tür spekülative hareketleri engellemek için 2 yönetim sahipti. Bunlardan birincisi açık piyasa işlemleri idi. Bu yöntemle FED, devlet tahvillerini piyasaya sürerek, piyasadaki spekülative hareketlere neden olan parayı kendine çekecek ve daha sonra kontrollü olarak piyasaya arz edecekti. Ancak FED'in rezervlerinde bu işlemi gerçekleştirecek yeterli miktarda fon bulunmamaktaydı. Bir diğer yöntem ise, kabuller karşılığı bankalara para kullandırıp, spekülative olmayan piyasaları harekete geçirmektir. Böylece FED, ticari bankaların paralarını geri çekerek spekülative amaçlı para kullanımlarını engelleyecekti. Bu nedenle FED faiz oranlarını % 5'ten % 6'ya yükseltmiştir. Ancak bu daha çok spekülativeörlerin işine yaramıştır. Çünkü finansal olmayan firmalar da hisse senedi satarak bu paraları tekrar borsaya yatırıyorlardı. 1929 yılının sonuna gelindiğinde ise, bu şirketlerin broker fonlamaları bankaların aracılara kredi için verdikleri miktarı geçmişti. Bu yüzden FED'in bu politikası da yıl içinde etkili olamamıştı⁴³.

2.1.4.1.1. Buhranın nedenleri

Birinci Dünya Savaşı sonrasında ABD, dünya ekonomisinde etkinlik kazanmış ve savaş döneminde önemli ölçüde altın biriktirmişti. ABD'de biriken sermaye gayrimenkule ve toprak alımına yönelmişti. Zamanla toprak üzerinde spekülasyonların sona ermesi ile toprak fiyatlarında düşüş yaşanmış, topraktan çıkan sermaye borsaya yönelmişti. Hisse senedi fiyatlarının aşırı yükselmesi ile hisse sahipleri satışa yönelerek, borsanın çöküşüne neden olmuşlardır⁴⁴. Borsadaki çöküşle birlikte ABD ekonomisi krizin derin etkisini yaşamaya başlamıştır. Bununla da sınırlı kalmayan kriz, diğer ülkelere de yayılmıştır. 1929 krizi nedeniyle dünya borsaları değer kaybetme sürecine girmiş, bankalarda iflaslar yaşanmış, toplam tüketim ve yatırımlarda hızlı düşüşler meydana gelmiştir. Görüldüğü üzere buhrana neden olan

⁴³ Sudi Apak. (2009). *1929 ve 2008 Krizlerinin Karşılaştırılması: Dünya ve Türkiye Örneği. Muhasebe ve Finansman Dergisi. Sayı 41. s.7*

⁴⁴ Gülten Kazgan. (2008). *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001)*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. bs. İstanbul. s. 43-44.

temel etmen hisse senetleri oluşturmaktadır. Bu süreçte ABD ekonomisini ve zamanla dünya ekonomisini sarsmaya başlayan krizin hisse senetleri üzerinden doğmasını ve ekonomileri bu şekilde etkilemesinin bir çok önemli nedenleri bulunmaktadır⁴⁵. Bu nedenler şu şekilde belirterek incelenebilir:

- Bu dönemde başka alternatif finansal enstrüman olmadığı için hisse senetlerine talep artmıştır. Fiziki teslimat şeklinde yapılan hisse senedi alım satımında kişiler hisse senetlerini alıyor ve satana kadar saklıyorlardı.

- Bazı holdingler sermaye artırımını için ek hisse senetleri çıkararak yeni aktifler edinmişlerdir. Böylece zincirlerine yeni mağazaları ve sinema salonlarını da katmışlardır.

- Banka holding şirketleri ise konsolidasyon kanunlarının engellerinden dolayı fazla büyümemişlerdir. Yeni şirketler hisse senedi çıkartsalar da talep yine daha çok bilinen ve mevcut firmalara yönelmiştir.

- Yatırım şirketlerinin kurulması ile şirketin varlıkları kadar şirket değerinin oluşması anlayışı ortadan kalkmıştır. Şirketler değerlerinin birkaç misli hisse senedi satmaya başlamışlardır. Bunun nedeni ise, yatırım şirketlerinin garanti verme yolu ile mevcut hisseleri aynı şirket için değerinin birkaç katına çıkartmasıdır. Arada oluşan ve aynı hisse senedi için birkaç katına çıkan fark yeniden hisse senedi yatırımlarına, konuta ve prometer'lere gitmiştir. Böylece hisse senedi kıtlığı önlenmiştir. Yatırım fonları ile risk dağıtıp yatırım şirketlerine birden fazla şirketin hissesine belirli yüzdelere katılımı sağlanmıştır. 1927 yılında 160 olan yatırım şirketi sayısı, 1928 sonunda 300'e ulaşmıştı.

- İngiltere'de yatırım şirketleri kendi istedikleri şirketlere yatırım yaparken, ABD'de ise fon yöneticileri yatırımları yönlendirerek yatırım holdingleri oluşturmuştur. ABD'de 1929 yılında bu şirketlere borsaya kayıt izni çıktı. Böylece hisselerin alış ve satış (piyasa ve defter) değerleri tespit edilip her yıl hisse stoklarının borsaya bildirim zorunluluğu getirildi. 1929 yılında 265 adet yeni yatırım şirketi kuruldu. Bu şirketlerin cirosu 1927 yılında 400 milyon dolar iken 2 yıl sonra bu değer 3 milyar dolara ulaştı. Bu rakam o yıl yeni arz edilen hisselerin sadece 1/3 ünü oluşturuyordu. 1929 yılı sonunda yatırım şirketlerinin aktif büyüklüğü 8 milyar dolara ulaşmıştı.

⁴⁵ Coşkun Can Aktan ve Hüseyin Şen. (2001). *Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri*. Yeni Türkiye Dergisi, Cilt 2. s. 41.

- Firmalar tarafından yatırım şirketlerine sponsor olunmaya başlandı. Sponsor şirket yatırım şirketini kurunca, onunla uzun süre hareket edebilmek için anlaşma yapıyor, yöneticilerini atıyor, fonlarını idare ediyor ve satış komisyonlarını alıyordu. Pek çok sponsor, yatırım bankalarının firmaları idi.

- Firmalar hisseleri üretip piyasaya veriyordu. Sponsorlar düşük fiyattan hisseleri çıkarıp dealerlar ile anlaşip daha yüksek fiyata borsada satışını sağlıyor ve yüksek karlar elde ediyordu.

- Yeni bir yöntem olarak yatırım şirketleri kişilerden aylık birikim toplayıp daha iyi gelir vaat etmişlerdi. Trustların hisse değerleri sahip oldukları varlıklardan birkaç misli fazlaydı. Pek çok yatırım şirketinin ofis yeri bile olmadığından yatırım şirketlerindeki hisselerin hepsinin satışı durumunda bu şirketlerdeki hisselerin değeri cari piyasa değerlerinin çok altında oluşmaya başlamıştı.

- 1929 yılında finans öğretisinde kaldıraç kavramı kullanılmaya başlandı. Hisse senetleri daha çok borsada işlem gören hisseler ile değerlendiriliyordu. Yatırım şirketlerinde sermaye yetersizliği ortaya çıkınca ya kendi hisselerini alarak ya da başka yatırım şirketleri ile birleşerek hisselerin fiyatlarını arttırmışlardı.

- 1929 yılının ortalarında herkes hisse senedi işlemi yapıyordu. Irwing Fisher para politikası kavramından bahsedip borsanın bir gün düşeceğini ve $MV=Py$ formülüne göre para arzının kontrolünü ortaya attı. Bu formülün işlemesi için FED faizi arttırmak zorunda kalmıştır.

- 1929 Ağustos'ta broker firmalarında havuz oluştu ve tek bir şirket için havuza para toplayıp müdürler kendi baktıkları hisseyi alıp satmaya başladılar. Fiyatı neredeyse kendileri belirleyip komisyonunu aldıktan sonra kalan kısmı katılımcıların yüzdelerine göre havuza koyuyorlardı. Böylece yeni işlem için zemin hazırlanıyordu. Kişiler aldıkları borçlar için hisseleri rehin veriyorlar ve bunlar genelde” long pozisyon” şeklinde elde uzun tutulmaya çalışılıyordu.

- Hisse senetlerini 1929 Eylül ayında iş adamları derneklerinin hisse senetlerinin olduğundan fazla yükseldiğini beyan etmesi ile borsadaki artış eğilimi yavaşladı. 24-29 Ekim 1929 tarihlerinde borsada büyük düşüşler yaşandı. 13 Kasım 1929 yılında Rockefeller alışı geçeceğini bildirirse dahi piyasalar buna olumlu cevap vermemiştir.

2.1.4.1.2. Ekonomik buhran sonrası durum

Dünya ekonomik bunalımı sonucu oluşan zararlardan bankalar yerine borsalar sorumlu tutulmuştur. Borsa, tarım ürünleri ve toprak fiyatlarını ve konut fiyatlarını da düşürmüştür. Borsa başkanı Whitney 1932'de senato komisyonuna ifade vermiş ve burada açığa satış, gizli satışlar, opsiyonlar, havuz oluşturma ve sendikasyon konularını açıklamamıştır. Aynı zamanda hükümetin gerekli adımları atmadığını ve krizi önlemede yetersiz kaldığını belirtmiştir. Bütçe denkliğinin sağlanması gerektiğini ve kamu çalışanlarının maaşlarının nispi olarak azaltılması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca şirket çalışanlarının kendi hisse senetlerinin işlemlerini yapmaları ve açığa satışları yasaklanmıştır. FED hisseler için peşinat yatırma miktarlarını ayarlama, arttırma ve kaldırma yetkilerini almıştır. Havuz oluşturma, para aklama, kağıt hakkında bilgi sızdırma ve manipülasyon işlemleri yasaklanmıştır. Yatırım ve mevduat bankacılığı birbirinden ayrılmıştır. Borsa kamuoyu denetimine açılarak sermaye piyasası kurulu oluşturulmuştur⁴⁶.

2.1.4.1.3. Buhranın sonuçları

1. Dünya savaşı sonrasında ABD özellikle Avrupa ülkeleri ve gelişmekte olan ülkeler için bir çekim merkezi haline gelmiştir. Sermayenin de ABD'de toplanması sonucunda, bu sermaye gayri menkul piyasalarına yönelmişti. Bankalar da gayri menkul piyasalarını fonlamış ve burada önemli oranda şişme meydana gelmiş ve ardından bu piyasalar çökmüştü. Çöken gayri menkulden kaçan fonların New York Borsasındaki hisse senetlerine yönelmesi aynı şekilde bu piyasada fiyatların gerçeklerden uzaklaşmasına neden olmuştur⁴⁷. Federal Merkez Bankasının faizleri yükseltmesi⁴⁸ ile paniğe giren New York Borsası çökmüş ve ekonomik buhran başlamıştı.

Ekonomik buhran ile oluşan güvensizlik ortamı, sermayenin reel yatırımlara yönelmesini engellemiştir. Üretimin düşmesi, talep yetersizliğinin oluşması ve işsizliğin artması, iktisatta devletin ekonomiye müdahale etmesini isteyen Keynesyen politikaların yükselmesine zemin hazırlamıştır⁴⁹.

⁴⁶ Ş.Süreyya Aydemir.(1992). *Tek Adam-Mustafa Kemal..* Remzi Kitabevi, İstanbul. Cilt 3. bs. 11. s. 364-366.

⁴⁷ Ömer Açıkgöz ve Bülent Özkan.(2009). *Mevzuat Dergisi:* (136):5. s.2.

⁴⁸ Apak, (2009). *a.g.e.s.9*

⁴⁹ Açıkgöz, Ömer ve Özkan, Bülent.(2009). *a.g.e. s.2.*

Bu süreçlerin neden olduğu ekonomik buhran, dünya genelinde şu etkileri ile literatüre girmiştir⁵⁰.

- 1929 Dünya Bunalımı, yeni bir paylaşım savaşına yol açmıştır,
- Savaş sonrasında ortaya çıkan ve kapitalizmi tehdit eden bir konuma gelen iki kutuplu dünya, sistemi yeni bir ekonomik yapılanmaya zorlamış ve sermaye istemeden de olsa “sosyal devlet” tarzını vermek zorunda kalmıştır,
- Milletler arası ticarete büyük bir gerileme olmuştur. 1929 da, aylık milletler arası mübadelenin tutarı 5.350 milyon dolar iken, Ocak 1930’da 4.850 milyon, Ocak 1931’de 3.260 milyon, Ocak 1932’de 2.135 milyon, Ocak 1935’de 1.785 milyona düşmüştür.
- 1933 yılında ABD’deki işsiz sayısı 14 milyona ulaşmıştır.
- Ekonomik Buhran’ın tüm dünyaya yayılması ile sanayileşmiş ülkelerin tamamında 30 milyona yakın kişi işsiz kalmıştır.
- Sadece ABD ve İngiltere’de kalmayıp oldukça hızlı bir şekilde diğer ülkeleri de etkisi altına almaya başlayan kriz, iktisat politikalarının tekrar gözden geçirilmesine ve bir dizi yeni iktisadi tedbirlerin alınmasına neden olmuştur.

2.1.4.2. Türkiye ekonomisi ve devletçilik

2.1.4.2.1. 1929 Dünya ekonomik bunalımının Türkiye ekonomisine etkileri

1929 Büyük Dünya Ekonomik Bunalımı ile başlayan dönem, 1923-1929 yılları arası milli iktisat ve liberalleşme sürecinde, liberal ekonomi politikalarından hedeflenen sonucun elde edilememesi, özel sektörün beklenen gelişimi gösterememesi, 1929 Bunalımı’nın dünya genelinde birçok ülkeyle birlikte Türkiye’yi de olumsuz yönde etkilemesi, devlet müdahalesinin reddeden klasik ekonomi politikalarının Bunalım’ı çözememesi ve Sovyetler Birliği’nde uygulanmakta olan planlı ekonominin olumlu sonuçlar veriyor olması gibi bir takım

⁵⁰ Feyzullah Ezer.(2005). *1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye’ye Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme*. Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları, s. 158.159.

sebepler neticesinde Türkiye, ekonomi politikasını devletin müdahalesi ile planlı bir sanayileşme politikası yönünde değiştirmiştir⁵¹.

Ekonomik buhran, Türkiye’de hammadde ve tarım ürünleri fiyatlarında düşüş ile dış ticaret hadlerini Türkiye’nin aleyhine dönüştürüyordu. 1920’li yıllarda Türk Lirası, serbest kur rejimi ile Sterline bağlıydı. Türkiye’de para piyasalarını düzenleyecek bir merkez bankasının olmayışı, piyasanın üzerinde devletin senyoraj hakkını kullanmasını engelliyordu. Lozan Antlaşması gereği de Türkiye, mali piyasalarını düzenlemek amacıyla yeni vergiler ihdas edemiyordu. Ayrıca yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı devletinin Duyun-u Umumiye’den devir aldığı borçlar nedeniyle, mali piyasalarında devletin yapacaklarını sınırlıyordu⁵². Ancak 1929 yılındaki kriz ve 1930’lu yıllarda yaşanan ekonomik gelişmeler devletin müdahalesini, hızlı bir kalkınmanın ve sanayileşmenin gerçekleşmeyeceğini ön görmekteydi.

1929 dünya ekonomik bunalımının ilk dönemlerinde, ödemeler bilânçosu açığı artmış, Türk parası, yabancı paralar karşısında hızla değer kaybetmiş; krizin sebep olduğu talep ve fiyat düşüşleri, bütün iktisadi alanlarda büyük sarsıntılara yol açmıştır⁵³.

1929 dünya ekonomik buhranı Türkiye’nin ihracatını ve ithalatını önemli ölçüde etkilemiştir. Şöyle ki 1928 yılında 173 milyon TL olan ihracat, 1929 yılında 154 milyon TL olmuş ve ihracat gelirlerinde önemli bir azalma olmuştur. Buna karşılık 1928 yılında 223 milyon TL olan ithalat 1929 yılında 256 milyon TL olmuştur⁵⁴. Özellikle tarım sektöründeki olumsuz koşullar ve tarım fiyatlarındaki oldukça önemli düşüşler ihracat gelirlerinin azalmasında etkili olmuştur.

⁵¹ İstiklal Yaşar Vural.(2008). *Atatürk Dönemi Maliye Politikaları: Liberal İktisattan Karma Ekonomiye*. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Sayı. 20. Kütahya. s. 95-96.

⁵² Kazgan, (2008). a.g.e. s. 45.

⁵³ Aytakin Altıparmak. (2002). *Türkiye’de Devletçilik Döneminde Özel Sektör Sanayinin Gelişimi*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 13. s. 37.

⁵⁴ Apak, (2009).a.g.e. s. 12.

2.1.4.2.2. 1929 Dünya bunalımı sonrası Türkiye ekonomisinde devletçilik

Batılı ülkelerin Türkiye'deki korumacılık politikaları 1929 ekonomik krizi ile birlikte önemini kaybetmiş ve bu kriz, içe dönük bir kalkınma politikasının uygulanmasını zorunlu kılmıştır. 1929 ekonomik krizi sonrası devletçilik bir çok kesim tarafından farklı düşüncelerde yer almıştır. Bu dönemlerde devletçilik ile ilgili görüşleri şu şekilde belirtmemiz mümkündür:

- “Az gelişmiş bir ülke kapitalizm ile kalkınamaz. Kalkınabilmek için devletin aktif rolü şarttır”.

- “Liberalizm, 1929 sonrası çıkmazdadır. Bu tür yaklaşım sosyo-ekonomik bunalımlara yol açmış, toplumsal zıtlıkları arttırmıştır. Oysa sınıfsız Türk toplumunda benzer sorunlara yol açmamak gerekir. Bunun için de, ekonomi politik denetim altına olmalıdır”.

- “Faşist ve komünist modeller taklit edilmemeli, ülkenin kendisine özgü modeli bulunmalı ve geliştirilmelidir”.

- “Az gelişmişlik olgusu uluslararası sömürü mekanizmasından kaynaklanmıştır. Bu mekanizmanın gücünü kurmak için hızla sanayileşmek gerekir. Uluslar arası uzmanlaşmanın her ülke çıkarına uygun düşeceği aldatmacadan ibarettir”.

- “Aşırı özgürlükler toplumsal sakıncalar yaratabilir. Toplumun çıkarı daha önemlidir ve bu nedenle bireysel özgürlükler kısıtlanabilir”⁵⁵.

Türkiye Cumhuriyeti yöneticilerinin benimsediği ekonomi sistemi, temelini ideolojiden çok ülke şartlarından alıyordu. Cumhuriyetin kurulduğu günden itibaren ekonomik kalkınmada planlamaya önem verilmesi, uygulanan karma ekonomi sisteminin, sosyalist uygulamalarla kıyaslanmasına yol açmış olsa da 1923–1938 döneminde Türkiye’de uygulanan ekonomi modeli, ülkeye özgü koşulların belirlediği *Karma Ekonomi* modeli⁵⁶ olmuştur.

Devletçilik ilkesi ile özel sektörün sermaye yetersizliğinden dolayı yatırım yapamadığı alanlarda devlet yatırımlar yapmış; tesisler kurmuştur. Ancak özel sektörü kısıtlayıcı bir durum da söz konusu olmamıştır. Devletçilik politikalarının yürütüldüğü 1930’lu yıllar, Cumhuriyet tarihinin o güne kadar göstermiş olduğu en

⁵⁵Ömer Gürkan. (2006).*Ekonomik Hayat (Atatürk’lü Yıllar: 1923-1938)*. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Özel Sayı. s. 135.

⁵⁶ Hasan Bayır. *Atatürk’ün Ekonomi Anlayışı*. Sayıştay Dergisi, S. 62. s. 14.

büyük kalkınma ve büyüme yılları olmuştur. Bu yıllarda devletçilik çerçevesinde üzerinde durulan konulardan biride stratejik öneme sahip işletmelerin devletleştirilmesi olmuştur. Devletçilik uygulaması 1930'lu yılların başında Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planının hazırlanması ile somutlaştırılmıştır. Bu plan temelde bir sanayi planıdır. Daha önce ithal edilen tüketim mallarının yerli üretime öncelik verilmesi temel amaç olmuş, böylece hem geleneksel ihraç ürünlerine kaybettikleri pazar yeniden yaratılmak istenmiş hem de geleneksel ithalatın ikamesi sağlanmak istenmiştir⁵⁷.

Devletçiliğin temel amaçları, “politik ve ekonomik bağımsızlığı sağlamlaştırmak üzere hızlı ve devlet kontrolünde ekonomik gelişmenin sağlanmasıydı”. Devletçiliğin araçları, devlet teşebbüsü, sanayileşme, sermaye ve emek arasında denge kurmak, fiyatları kontrol etmek ve korumacılıktır⁵⁸.

2.1.5. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı Sonrası Türkiye Ekonomisi

2.1.5.1. 1930-1946 Yılları arasında Türkiye ekonomisinde tarım

Daha önceki konularda da belirtildiği üzere yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı'dan tarım yoğunluklu bir ekonomi devralmıştır. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti, Birinci Dünya Savaşı ve sonrasındaki Milli Mücadele döneminde tarım yoğunluklu ekonomiye sahip olmanın zorluklarını yaşamıştır. Bu gelişmelere rağmen, tarım alanında hızla onarıcı ve geliştirici tedbirler alıp ve uygulanmıştır. Nitekim tarım sektörü, Aşar vergisinin kaldırılması, Ziraat Bankası'nın olumlu faaliyetleri gibi faktörlerle toparlanmaya başlamıştır⁵⁹. Ancak bu toparlanma 1929 Dünya Ekonomik buhranı ile sekteye uğramış, buhran nedeni ile tarımsal ürünlerin fiyatlarında düşüşler yaşanmış ve bu da tarım sektörünü olumsuz etkilemiştir.

1930'lu yıllardaki tarım sektörü ile ilgili verilere bakıldığında, Türkiye topraklarının %10.9'u tarla arazisi, %2.6'sı bağ ve bahçe, %15.0'ı tarım yapılabilecek yedek arazi, %31.1'i oran ve çalılık, %13.1'i mera ve çayır, %27.3'ü tarıma elverişli olmayan arazi görünümündedir. Bu durumda Türkiye'nin tarım

⁵⁷Altıparmak, (2002). *a.g.e.* s. 38-41.

⁵⁸Sevda Mutlu. (2007). *1930'lar Türkiye'sinde Devletçilik Tartışmaları*. C. Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt 8. Sayı 1. s. 32.

⁵⁹Tezel, (1994). *a.g.e.* s. 406.

yaptığı araziden daha fazla kullanılabilir araziye sahip olduğu görülmektedir. Tarımsal üretimde kullanılan kaynak ise emek ve sermayedir⁶⁰.

Bu dönemdeki tarım sektörünün verilerine bakıldığında Cumhuriyet'in ilk yıllarında olduğu gibi bu yıllarda da tarım sektörü Türkiye ekonomisindeki önemini devam ettirmektedir ki aşağıdaki tabloda incelendiğinde bu olgu kuşkusuz göze çarpmaktadır.

Tablo 2.6. Sabit fiyatlarla sektörlerin GSYİH içindeki payları (%)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1929	49.5	9	41
1930	46.5	9.9	43.6
1931	49.1	10.5	40.4
1932	39.1	13.8	47.1
1933	41.4	14.2	44.4
1934	40	15.2	44.8
1935	38.7	15.7	45.6
1936	48.5	12.3	39.2
1937	46.1	13.4	40.5
1938	44.4	14.1	41.5
1939	43.1	15.4	41.5
1940	44.7	14.6	40.7

Kaynak: Hüseyin Topuz. (2007). *Cumhuriyet Dönemi Ekonomisinde Tarımsal Yapının İncelenmesi(1923-1950)*. Süleyman Demirel Üniversitesi. İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt.12. Sayı 3. s.382-385.

Tarım kesimi 1929 dünya ekonomik buhranı ile olumsuz dönemler yaşamış bu olumsuz dönemleri kötü iklim şartları takip etmiştir. Ancak bütün olumsuz şartlara rağmen tarım sektörü GSYİH içinde önemli bir paya sahip olmuştur. Gelişimsel olarak sanayi gelişiminden daha az bir tempoda olmasına rağmen Türkiye ekonomisinde tarım her zaman için önemini korumuştur. Yıllık ortalama büyüme hızı ise % 5.8'dir. 1928–1929 boyunca buğday üretiminin %94, tütünün %56, şeker pancarının %75 arttığını; ihracattan iç piyasaya yönelen pamuk üretiminin ise %8 dolaylarında gerilediğini görüyoruz⁶¹.

İkinci Dünya Savaşı başlamasıyla Türkiye'nin Dünya devletleri ile iktisadi ilişkilerinin zayıflamaya başlaması sonucu Türkiye'nin iktisadi olarak olgunlaşmaya

⁶⁰ Hüseyin Topuz. (2007). *Cumhuriyet Dönemi Ekonomisinde Tarımsal Yapının İncelenmesi(1923-1950)*. Süleyman Demirel Üniversitesi. İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt.12. Sayı 3. s.383.

⁶¹ Topuz, (2007). *a.g.e.* s. 385.

geçme aşaması sarsılmış bu nedenle gelişmekte olan sektörlerin büyüme hızları düşmüştür. Bununla birlikte olası bir savaş nedeni ile mevcut koşulların çok üstünde bir çaba ile askeri harcamalar arttırılmıştır. Bunların sonucu olarak Türkiye'nin ulusal geliri 1939-1946 yılları arasında %20 oranında azalmıştır⁶².

1940 -1945 döneminde tarımsal hâsıla %7.2 milli hâsıla ise %6.3 gerilemiştir. Tarım da ise buğday üretimi dönem boyunca ortalama %9 dolaylarında düşerken, sınaî ürünler durumlarını korumuşlar; Tütün üretimi %2 artmış; pamuk üretimi ise %1 oranında düşmüştür⁶³.

İkinci Dünya Savaşı süresince Türkiye ekonomisinde bir gerileme gözlemlenmiştir. 1941 yılında sabit fiyatlarla GSYİH içinde % 42.4'lik bir oranla en yüksek payı hizmet sektörü alırken, bunu % 41.7 ile tarım sektörü ve %15.9 ile sanayi sektörü izlemiştir. Tarım sektörü sabit fiyatlarla GSYİH'den en yüksek oranı 1943 yılında % 45.7 ile alırken en düşük oran ise 1945 yılında 38.9'luk oranla almıştır⁶⁴.

1930-1946 yılları Türkiye Ekonomisinde tarım sektörüne genel olarak bakıldığında yaratılan milli gelirin toplam milli gelire oranı 1931 yılında % 61.4 ile en yüksek seviyeye çıkmış, 1949'da ise % 46.9 ile en düşük seviyeye inmiştir. Sonraki yıllarda ise olağanüstü koşulların bir araya gelmesiyle tarım sektöründe hızlı bir büyüme meydana gelir⁶⁵.

2.1.5.2. 1930-1946 Yılları arası Türkiye ekonomisinde sanayi

1930 yılları, 1920 yılların liberal iktisat politikaların aksine oldukça korumacı ve devletin ekonomiye yoğun şekilde müdahale ettiği ve ulaşabildiği her alanda yatırımlara giriştiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde devlet büyük işletmeler kurarak sanayi sermayesini artırmış ve böylece sanayileşmede etkili olmuştur. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın dünya ticaretine olumsuz etkilerinin yansıması, dünya ticaretin önemli ölçüde daralması ve yerli sanayinin yurt içi talebi karşılayamıyor olması, sanayinin iç talebe yönelik olmasına neden olmuştur. 1930'lu yıllarda devlet girişimleri ile şeker, dokuma, kâğıt, demir çelik v.b fabrikalar kurulmuştur. 1933 yılından itibaren ise bu girişimler daha da yoğunlaşmıştır. Bu dönemlerde sanayileşme ile ilgili önemli diğer iki önemli etmen ise 1933 ve 1936 yıllarındaki

⁶²Topuz, (2007). *a.g.e.* s. 386.

⁶³Korkut Boratav. (1990). *Türkiye İktisat Tarihi (1908 – 1985)* . Gerçek Yayınevi, İstanbul. s. 68.

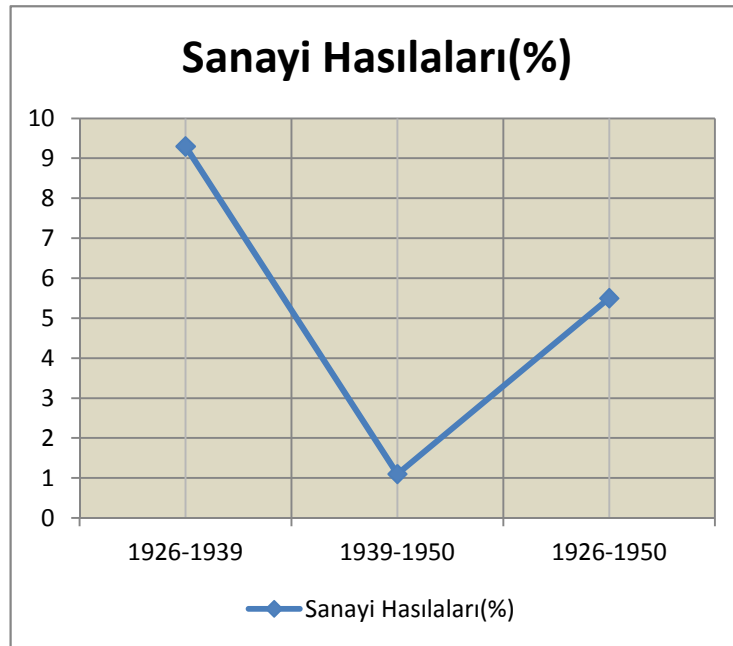
⁶⁴Topuz, (2007). *a.g.e.* s. 387.

⁶⁵Topuz, (2007). *a.g.e.* s. 388.

sanayi planlarıdır. Planların genel amacı ülke ekonomisini bütünüyle değil sanayi sektörü ile ilgilidir. Planların İthal ikameci üretim ve özel yatırımları teşvik eden ilkeleri söz konusudur⁶⁶.

Bir önceki tarım sektörü ile ilgili konuda sektörlerin GSYİH içindeki paylarını gösteren 2.6 nolu tabloda da yer aldığı üzere sanayi sektörü tarım sektörüne oranla daha önemli bir performans göstermiş ve sanayi planları doğrultusunda bu gelişmelerine devam etmiştir.

Sanayi ile ilgili dönemsel verilere bakıldığında şekil 2.2’de görüldüğü üzere 2. Dünya savaşı sürecine kadar sanayi sektöründe önemli ölçüde bir büyüme görülmektedir. Ancak dünya ekonomik buhranın sektördeki bu büyüme oranını olumsuz yönde etkilediğini belirtmemizde yarar vardır. Bununla birlikte sanayi sektöründeki büyüme 2. Dünya Savaşı ile oldukça gerilemiştir⁶⁷.

Şekil 2.2. 1948 Yılı fiyatlarıyla sanayi sektörünün dönemsel hasılası (Tezel, (2000). a.g. e. s. 275).

2.1.5.3. 1930-1946 Yılları arası Türkiye ekonomisinde büyüme ve enflasyon

1929 Dünya Ekonomik Buhranından sonraki fiyat hareketlenmeleri 2. Dünya Savaşına kadar genelde düşme yönünde olmuştur. Tablo 2,7’deki tüketici fiyatları ile ilgili verile göre 1929 yılındaki fiyatlarda 1928 yılına oranla artış görülmektedir.

⁶⁶ Fatma ve A. Suut Doğruel. (2005). *Türkiye’de Enflasyonun Tarihi*. Bileşim Matbaası, Ankara. s. 98-100.

⁶⁷ Tezel, (2000). a.g. e. s.273-274.

Ancak bu artış 1930 'lu yıllardan itibaren düşme yönünde yol almaktadır. Bu yıllardaki fiyat hareketleri üzerinde etkili olan iki önemli etmen tarım ürünlerinin fiyatları ve devletin fiyatlardaki ekonomik müdahaleleridir

Tablo 2.7. Tüketici fiyat endeksleri (1928-1939)

Yıllar	1469=1	1929=1
1928	4001	1.117
1929	4253	1.1873
1930	3918	1.0938
1931	3705	1.0343
1932	3610	1.0078
1933	3225	0.9003
1934	3175	0.8864
1935	2948	0.823
1936	2957	0.8255
1937	3003	0.8384
1938	2991	0.835
1939	3033	0.8467

Kaynak: Doğruel, (2005). a.g.e. s. 104.

Daha öncede belirtildiği üzere bu dönemde fiyatların düşme eğiliminde olmasının en önemli nedeni tarım fiyatlarıdır. Dünya tarım fiyatlarındaki düşüşler yerli tarım ürünlerinde yansımıştır. Devlet her ne kadar tarım fiyatlarının düşmesini engellemeye çalışmış olsa da bu konuda başarılı olamamıştır⁶⁸.

İkinci Dünya Savaşı yılları döneminde bütün sektörlerde bir daralma olduğu görülmektedir. Sektörlerdeki daralmalar fiyatlara yansımış bunun yanı sıra olası savaş nedeni ile artan askeri harcamalar da fiyatlar üzerinde bir baskı oluşturmuştur. Üretimler düşmüş, talep ve harcamalar artmıştır. Bunun sonucu olarak savaş sürecinde fiyatlar oldukça yükselmiştir.

⁶⁸ Doğruel, (2005). a.g.e. s.104.

Tablo 2.8. Yıllara göre fiyat artışları(TEFE)

Yıllar	Yıllık Değişim(%)	Fiyat Endeksi	GSMH Deflatörü
1938	-	100	100
1939	3	103	100.4
1940	20.4	124	124.7
1941	33.1	165	170.7
1942	69.7	280	338.4
1943	63.4	457	555.4
1944	-8.1	420	420
1945	-4.3	400	397.6

Kaynak: Şahin, (2002). a.g.e. s. 89.

Tablo 2.8’de de görüleceği üzere ikinci dünya savaşı süresince fiyatlar oldukça yükselmiştir. Söz konusu yıllar arasında en yüksek fiyat düzeyi % 69.7 ile 1942 yılında gerçekleşmiştir. 1943 yılında da aynı şekilde en yüksek 2. fiyat düzeyi ortaya çıkmaktadır. Ki bu yıllar savaşın en yoğun ve savaşın sonucunun tamamen belirsiz olduğu dönemlerdir. Ayrıca enflasyondaki bu artışlar aşağıdaki tabloda 2.9’da da görülmektedir.

Savaş yıllarındaki büyüme oranlarına bakıldığında ise 1942 yılı hariç ekonomi her yıl küçülmüştür. Tablo 2.9’daki verilere bakıldığında en büyük daralmalar %-10.3 ve -15.3 ile 1941 ve 1942 yıllarında yaşanmıştır.

Tablo 2.9. Savaş yıllarında büyüme ve enflasyon

Yıllar	Büyüme Hızı	Enflasyon
1939	6.9	4.8
1940	-4.9	22.7
1941	-10.3	40.7
1942	5.6	92.1
1943	-9.8	74.0
1944	-5.1	22.8
1945	-15.3	54.1

Kaynak: <http://www.ekodialog.com>

2.1.5.4. 1930-1946 Yılları arası Türkiye ekonomisinin dış ticaret görünümü

1930’lu yıllardaki dış ticaret politikası 1920’li yıllardaki dış ticaret politikalarından tamamen farklı olmuştur. 1920’li yıllarda uygulanan serbest politikalar yerini tamamen korumacı politikalara bırakmıştır. Oldukça sıkı kambiyo

kontrolleri ve himayeci gümrük tarifeleri uygulanmıştır. 1929 krizin etkisiyle de dış ticarete kliring gibi anlaşmalı mübadeleye yönelim olmuştur.

Tablo 2.10. 1930-1946 Yılları arası dış ticaret (1000 \$)

Yıllar	İhracat		İthalat		Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
	Değer	Değişim (%)	Değer	Değişim (%)			
1930	71 380	-4,6	69 540	-43,7	1 840	140 920	102,6
1931	60 226	-15,6	59 935	-13,8	291	120 161	100,5
1932	47 972	-20,3	40 718	-32,1	7 254	88 690	117,8
1933	58 065	21,0	45 091	10,7	12 974	103 156	128,8
1934	73 007	25,7	68 761	52,5	4 246	141 768	106,2
1935	76 232	4,4	70 635	2,7	5 597	146 867	107,9
1936	93 670	22,9	73 619	4,2	20 051	167 289	127,2
1937	109 225	16,6	90 540	23,0	18 685	199 765	120,6
1938	115 019	5,3	118 899	31,3	- 3 880	233 918	96,7
1939	99 647	-13,4	92 498	-22,2	7 149	192 145	107,7
1940	80 904	-18,8	50 035	-45,9	30 869	130 939	161,7
1941	91 056	12,5	55 349	10,6	35 707	146 405	164,5
1942	126 115	38,5	112 879	103,9	13 236	238 994	111,7
1943	196 734	56,0	155 340	37,6	41 394	352 074	126,6
1944	177 952	-9,5	126 230	-18,7	51 722	304 182	141,0
1945	168 264	-5,4	96 969	-23,2	71 295	265 233	173,5
1946	214 580	27,5	118 889	22,6	95 691	333 469	180,5

Kaynak: www.tuik.gov.tr.

Yukarıdaki tabloda verilen verilere göre dış ticaret dengesi 1938 yılı hariç sürekli fazla vermiştir. Ekonomik buhran içe dönük politikaların uygulanmasını zorunlu kılmıştır.

1930'lu yılların sonunda ihracatın GSMH içindeki payı %4,6 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönem ithalat mal bileşenlerine bakıldığında ise şunlar ortaya çıkmaktadır:

Yatırım malları % 40,6,

Tüketim malları % 26,4,

Hammaddeler ise % 33. Bu bileşenlerin, sanayileşme çabası içindeki bir ülkenin politikaları ile uyum içerisinde olduğunu da söylememiz mümkündür⁶⁹.

Toplam ihracat içinde tarım kesiminin oranı dönem boyunca (1930-1939) %80'nin altına inmemiştir. İthalatta ise dönemin başlarında ilk olarak temel gıda

⁶⁹ Çavdar, (2003). *a.g.e.* s. 285-286.

malları, başta un, şeker ve çay olmak üzere ithal ediliyordu. Ayrıca pamuklu dokuma, keten, yünlü ve ipekli dokumalarda ithal edilen mallar arasında yer almaktaydı. Sonraki süreçlerde ithal malların bileşimi değişmiş yukarıda da belirtildiği üzere yatırım malları ithalatta ilk sırayı almıştır.

Birinci Dünya Savaşı'na kadar ki süreçte ticari ilişkiler daha çok İngiltere ile kurulmuştu. Ancak bu ilişki 1924-1929 yılları arasında zayıflamıştır. Buna karşılık ticari ilişkiler beklenmedik bir şekilde İtalya ile gelişmiş ve İtalya ile yapılan ticari ilişkiler ilk sırada yer almıştır. İkinci sırada Almanya üçüncü sırada ise ABD yer almıştır. Daha sonraki süreçlerde İtalya ile ticari ilişkiler zayıflamış ancak Almanya ve ABD ile aynı seyirde devam etmiştir⁷⁰.

1939 yılı sonrası yani İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı dönemlerde Türkiye'nin dış ticareti ülke içindeki ekonomik koşullardan daha çok uluslar arası ekonomik gelişmelerden etkilenmiştir. Bu dönemde ise hükümet dış ticaret fazlası elde etmeyi hedefleyen politikaları uygulamıştır. Nitekim tablo 2.10'da görüldüğü üzere bu politikanın başarılı olduğunu söylemek mümkündür ki bu dış ticaret fazlası ihracatın artırılmasında ziyade ithalatın kısılmasından dolayı sağlanmıştır⁷¹.

Yukarıda da belirtildiği üzere bu dönemlerde Türkiye'nin dış ticaret hacmini özellikle ithalatı hacmini ve yapısını daha çok dış koşullar belirlemiştir. Türkiye'nin mal ithal ettiği ülkelerin savaşta olması bu malların arzının daralmasına neden olmuştur. 1939-1945 yılları arasında ithal mallarının fiyatı yaklaşık olarak % 240 oranında yükselmiştir. Ancak bu dönemde fiyatlar genel seviyesi oldukça yüksekti. Ayrıca ithalatta döviz kurları da düşüktü. Buna rağmen ithalat malları bu fiyat artışına rağmen ucuz kalıyordu⁷².

Savaş yıllarında ihracat artırılarak dış ticaret fazlası verilmeye çalışılıyordu. Ancak bu dönemde uygulanan kambiyo politikaları bunu engelliyordu. TL döviz karşısında yüksek değerde tutulmuş ve bütçe geliri sağlamak amacı ile ihracat üzerine vergiler konulmuştur. Bunların sonucu olarak İkinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında ihracat hem değer hem de hacim olarak oldukça daralmıştır. Bu daralmanın önemli bir nedeni ise Almanya'nın ihracattaki payının %50 civarlarında olmasıydı. Ancak Almanya ile savaşın ilk yıllarında siyasi nedenlerden dolayı ticari

⁷⁰ Tokgöz, (2004). *a.g.e.* s.100-101.

⁷¹ Şahin, (1998). *a.g.e.* s. 85.

⁷² Şahin, (1998). *a.g.e.* s. 86.

ilişkiler bozulmuştur. Savaş döneminde dış ticaret dengesi giderek artan miktarlarda fazla vermiştir. Türkiye 1939'dan dış ticaret fazlasının verildiği son yıla kadar yani 1946 yılına kadar toplam 347 milyon dolar dış ticaret fazlası elde etmiştir⁷³.

Savaş sonrası dönemde ise yapılan devalüasyon ile ihracat gelirlerinde bir artış beklenmiştir. Oysa 1947 yılından itibaren ihracat dengesiz bir seyir izlerken ithalat sürekli artmaya devam etmiş ve dış ticaret açık vermiştir⁷⁴.

2.2. MANDA DÖNEMİ SURIYE'NİN EKONOMİK YAPISI

2.2.1. Suriye'nin Stratejik Konumu

Osmanlılar döneminde Arapların “eş- Şam” olarak adlandırdıkları Suriye bugünkü Irak'ın bir kısmı ile Filistin, Lübnan ve Ürdün'ü de kapsamaktaydı. Osmanlı döneminde Avrupalılar bu tabiri Suriye, Beyrut, Halep vilayetleriyle Kudüs Cebel-i Lübnan mutasarrıflıklarının bulunduğu alan için kullanıyorlardı⁷⁵.

İngilizler ve Fransızların Birinci Dünya Savaşından sonra bu toprakları paylaşmaları Filistin, Lübnan ve Ürdün devletlerinin oluşumu ile asıl Suriye oluşmuştur. Bugünkü Suriye'nin batısında Akdeniz ve Lübnan, kuzeyinde Türkiye, doğusunda Irak, güneyinde Ürdün, güneybatısında ise İsrail bulunmaktadır⁷⁶.

Bulduğu coğrafi konum nedeni ile Suriye'ye dünya çapında hüküm süren ülkeler (Fransa, İngiltere, Rusya v.s) sahip olmak için sürekli bir mücadele içerisinde bulunmuşlardır. Mısır ve Anadolu arasında bir köprü durumunda bulunmasından dolayı özellikle bu bölgelerde kurulan devletler Suriye'ye sahip olmak istemişlerdir. Bunun yanı sıra Suriye, beşeri ve ekonomik hayatı bakımından oldukça karışık bir ülke konumunda olmuştur. Hatta bu beşeri ve ekonomik karmaşıklık siyasi hayatındaki istikrarsızlığın önemli nedenleri arasında yer almıştır. Bununla birlikte Suriye'nin stratejik açıdan oldukça önemli bir konuma sahip olmasında kuzeyden güneye Türkiye ile petrolce zengin Arap yarımadası arasındaki başlıca bağlantıyı oluşturması, doğudan batıya ise Irak ile Mısır arasındaki koridoru meydana getirmesi

⁷³ Şahin, (1998). *a.g.e.* s. 86-87.

⁷⁴ Tokgöz, (2004). *a.g.e.* s. 126.

⁷⁵ Ömer Osman Umar. (2003). *Türkiye-Suriye İlişkileri (1918-1940)* . Fırat Üniversitesi Yayınları, Elazığ . s.1.

⁷⁶ Ömer Osman Umar. (2004). *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye*. Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara. s. 2.

ve Arap ve İslam dünyasında dini, kültürel ve entelektüel bir merkez ve politik fikir akımlarına kaynaklık etmesi gibi etmenler rol almaktadır⁷⁷.

2.2.2. Osmanlı İdaresi Altında Suriye

Osmanlı, Suriye topraklarını, bu bölgeden sağlanan vergi gelirleri, Halep'in uluslararası ticaret sistemi içindeki yeri ve Şam'ın seferlerde geçiş yolları üzerinde bulunması gibi ekonomik faktörlerden dolayı sürekli olarak denetim altında tutmak istemiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin Asya'daki diğer eyaletlerine ulaşmak, buralardan sağlanan vergi gelirlerini elde etmek ve kutsal topraklara hâkimiyeti kolaylaştırmak gibi etkenler Suriye'nin Osmanlı Devleti için stratejik değerini daha da artırıyor ve Osmanlı'nın Suriye'ye hâkimiyetini zorunlu kılıyordu⁷⁸.

1516 yılında Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim, Suriye ve Mısır seferlerine çıkmış ve Memlûklularla savaşarak Suriye'yi tamamen Osmanlı Hâkimiyetine katmıştır. 18 ve 19. yüzyıllarda Suriye'de çeşitli ayaklanmalar olmuş, Ruslar ve Fransızlar da bu ayaklanmalara destek vermiştir. Ancak bu desteklere rağmen bu ayaklanmalar bastırılmış ve hâkimiyet Birinci Dünya savaşı yıllarına kadar sürdürülmüştür⁷⁹.

16. yüzyılda yaşanan gelişmeler neticesinde Suriye'yi Şam, Halep, Trablusşam ve Sayda olmak üzere dört eyalete ayıran Osmanlıların merkezi bir denetim kurmakla birlikte yerel topluluklara belirli ölçüde özerklik tanınması, özellikle ticaret yolları üzerinde bulunan Şam ve Halep'te, Hıristiyan ve Yahudilerden oluşan güçlü bir tüccar sınıfının ortaya çıkmasını sağlamıştır. 17. Yüzyılda yönetsel yapının bozulması ve Bedevi akınlarının artması tarımsal üretimi, ticaret yollarının güvensiz hale gelmesi gibi etmenlerin etkisiyle kentler, olumsuz yönde etkilemiştir.

18. yüzyılın sonlarına doğru bakıldığında Şam Valiliğini elinde bulunduran Azm Ailesi, merkezden bağımsız davranarak önemli bir güç kazanmıştır. Cezzar Ahmed Paşa'nın valiliği (1775 - 1804) sırasında, Akka da benzer bir gelişme çizgisine yöneldi. 1831 yılında Mısır'da kendisine ait bir yönetim kurmuş olan Kavalalı Mehmed Ali Paşa, oğlu İbrahim Paşa komutasındaki bir orduyu Suriye'ye

⁷⁷Erdem Erciyes.(2004). *Ortadoğu Denkleminde Türkiye - Suriye İlişkileri*. IQ Yayınları, İstanbul. s. 16.

⁷⁸Sabahattin Şen. (2004). *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım, Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi*. Birey Yayınları, İstanbul. s.21.

⁷⁹ Ömer Osman Umar. (2004). *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye*. Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara. s. 2-9.

göndererek ertesi yıl bu toprakların da kendisine bırakılmasını sağlamıştır⁸⁰. 1839 yıllarında Suriye'yi geri almak isteyen Osmanlı kuvvetlerinin Nizip Savaş'ında yenilgiye uğramasından sonra duruma müdahale eden Avrupa devletleri, İbrahim Paşa'yı Suriye'den çekilmek zorunda bırakmıştır. Böylece Suriye tekrar Osmanlı hâkimiyetine girmiştir⁸¹.

1908'li yılına gelince II. Meşrutiyet'in ilanının ardından ittihat ve Terakki yönetiminin izlediği politikalar Arap Milliyetçiliğine dayalı bir muhalefetin gelişmesine zemin hazırladı⁸². Bununla birlikte Araplar, Balkanlardaki milliyetçi gelişmelerden de etkilenmişlerdir. Balkanlardaki etnik grupların Osmanlıdan ayrılarak kendi milli devletlerini kurmaları, Araplarda da Osmanlıdan ayrılma ve kendi devletlerini kurma fikrini doğurmuştur. Ayrıca Fransa ve İngiltere'nin Arapların milliyetçilik konusunda tutumlarına destek vermesi Arapların bu konudaki tutumlarını daha da arttırmıştır. Bu tür gelişmeler sonucu Araplar, Osmanlıdan ayrılarak kendi devletlerini kurma fikrini benimsemişlerdir⁸³.

1. Dünya Savaşı sırasında Osmanlıların önemli bir harekât merkezi olan Suriye, Hicaz'da oluşturulan ve Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ın komutasına verilen bir Arap ordusunun desteği ile İngilizler tarafından ele geçirilmiştir. Savaş sırasında İngilizlerden bağımsızlık sözü almış Arap önderlerin Şam'da topladığı Suriye Kongresi, Faysal'ı Filistin'i de içine alan birleşik Suriye'nin kralı ilan etmesine rağmen İtilaf Devletleri San Remo Konferansı'nda Filistin'in İngiliz, Suriye ve Lübnan'ın da ayrı ayrı Fransız manda yönetimine verilmesi kararlaştırıldı⁸⁴.

2.2.3. Suriye'nin Fransız Mandasına Girişi

Fransa, I. Dünya Savaşı'nın sonunda Osmanlı Devleti'nin dağılmasıyla, Ortadoğu'da meydana gelen boşluğu doldurmak istemiştir. I. Dünya Savaşı'nın başladığı 1914 yılından, Milletler Cemiyeti'nin Fransa'ya Suriye üzerinde manda yönetimi verdiği 24 Temmuz 1922'ye kadar bölgede birçok gelişmeler yaşanmış,

⁸⁰ Umar, (2003).*a.g.e.* s. 6.

⁸¹ Volkan Aydos ve Meltem Duran. (2000). *Suriye Ülke Etüdü*. İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2000-30. İstanbul. s. 22.

⁸² Aydos, Volkan ve Duran, Meltem. (2000). *a.g.e.* s. 22.

⁸³ Ömer Osman Umar.(2003). *Türkiye-Suriye İlişkileri*. Fırat Üniversitesi Orta-Doğu Araştırmaları Merkez Yayınları, No: 3. Elazığ. s. 7-8.

⁸⁴ Aydos ve Meltem, (2000). *a.g.e.* s.22-23.

Araplar kısa süreliğine olsa da bir süre bağımsız olmuşlardır. Bağımsızlıktaki en önemli etmen ise Arap milliyetçiliği olmuştur⁸⁵.

Fransa da bölgeyle bağlarını güçlendirmek için milliyetçilere destek vermenin yanı sıra milliyetçiliğin artmasını da engellemeye çalışıyordu. Fransa idari reform ve âdem-i merkeziyetçi talepleri teşvik eden örgütler aracılığıyla halkta Fransa'ya yönelik sempatiyi arttırmaya çalışıyordu. Fransa bölgedeki yönetimi kontrolüne alırmaz buradaki idari düzenlemelerin tümünü kendi menfaatleri doğrultusunda yapmıştır. Bunun gerçekleşmesi için öncelikle Arap bağımsızlık taraftarları oyalanıp güçlenmeleri engellenmiştir⁸⁶. Ayrıca Fransa mandası altında, Arap milliyetçiliğinin yükselişini engellemek veya bunu bastırmak için mezhep bağlarını kullanarak halkın birlikte hareket etmelerini engellemekteydi. Öte yandan, dini ve milli farklılıklar ile özellikler, azınlıkların yerel nüfusun çoğunluğunu oluşturduğu yerlere özerklik statüsü verilmesiyle kamçılandı. Bu yaşanan gelişmelerin yanı sıra 1. Dünya Savaşı Öncesi Suriye, Osmanlı Devletine karşı oluşturduğu özerklik veya bağımsızlık mücadelesinde Fransa'dan yardım talep ederek, sürekli Fransa'ya yönelmesi bu süreçte önem arz etmiştir. Ki Fransa da bu yardım isteklerini pek de ret etmemekteydi. Fransa açısından bu çeşit faaliyetler Suriye üzerindeki baskılarını artırmakta ve Suriye'nin İngilizlerin komutasına geçmesini engellemekte önemli rol almıştır. Suriye'nin geçici bağımsızlık dönemine yol açan Fransa ile ilgili etmenler bu şekilde iken Suriye'nin bağımsızlığı konusunda önemli rol alan bir diğer önemli etmen İngiltere olmuştur. İngilizler 1. Dünya Savaşında Ortadoğu'da Osmanlılara karşı Arapların desteğini ve Fransızlara karşı konumlarını güçlendirerek buradaki hâkimiyetini güçlendirmek istemişlerdir. Bu nedenle Hicaz'ın idaresini elinde bulunduran Şerif Hüseyin'le çeşitli vaatler (Arabistan, Mezopotamya ve Suriye'nin bağımsızlığının verilmesi v.b gibi) karşılığı anlaşma yapmışlardır. Bu anlaşma sonra Şerif Hüseyin, 5 Haziran 1916 yılında Türklere karşı isyan başlatmıştır. Bunun ardından Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal komutasındaki birlikler Şam'a girmiş ve böylece Faysalın kral olduğu 2 yıllık Suriye bağımsızlık süreci başlamıştır. Bağımsızlık sürecinde Suriye, Fransa ve destekçileri Suriye'yi yeniden inşa etmek için çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Arapçanın resmi dil ilan edilmesi, Arap akademisinin ve Suriye üniversitesine bağlı Hukuk Fakültesinin açılması bu

⁸⁵ Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin. (2004). *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*. Barış Kitap Basım Yayın Dağıtım, Ankara. s. 2.3.

⁸⁶ Ömer Osman Umar. (1999). *Osmanlı Yönetiminde ve Fransız Mandası Döneminde Suriye'de Arap Bağımsızlık Hareketleri (1908-1938)*. Fırat Üniversitesi Yayınları, Elazığ. s. 374.

faaliyetlere birer örnek teşkil etmektedir. Bağımsızlık sürecinde, Suriye bağımsızlığını ortadan kaldırmak için İngilizlerin, Siyonistlerin ve Fransızların birçok politikaları olmuştur. İngilizler, kuzeydeki Rus nüfusunu ve Doğu Mezopotamya'yı kontrol altında tutmayı istemekte, Siyonistler Filistin'de Yahudi ideallerini gerçekleştirmek istemekte, Fransa ise Ortadoğu'da süper güç olmak istemektedir⁸⁷. Bu gelişmelerin ışığı altında yapılan Sykes-Picot Antlaşması ile Suriye'nin geleceği ile ilgili önemli kararlar alınmış hatta Suriye'de Fransa Mandasının oluşmasında en önemli adım atılmıştır⁸⁸. Fransa Mandasının oluşmasında önemli etken olan bu antlaşmanın yanı sıra 1. Dünya Savaşı esnasında yapılan konferanslar da (Versay Barış Konferansı vb. gibi) bu hususta önemli bir yer edinmektedirler. Bu faaliyetlere rağmen Kral Faysal Suriye'nin bağımsızlığını sürdürmek için çalışmalarına devam etmiştir. Ancak Fransa ve İngiltere bağımsız bir Suriye'yi ret etmişlerdir. 1920 yılında toplanan bir konseyle Sykes-Picot Antlaşması'na paralel olarak Suriye'nin Fransa Mandasına verilmesini kararlaştırmışlardır. Bu kararın ardından Fransız orduları, Beyrut'tan hareket ederek Şam'a girmişlerdir. Kral Faysal ise ülkeyi terk ederek Avrupa'ya kaçmıştır⁸⁹.

2.2.4. Fransız Mandası Dönemi Suriye Ekonomisi

Suriye toprakları içinde en önemli çekim ve ağırlık merkezlerinden biri olan Halep Toroslar'ın güneyinden bugünkü Irak topraklarına kadar bir bölgenin siyasi olduğu kadar ticari ve endüstriyel başkenti iken, diğer önemli bir çekim ve ağırlık merkezi olan Şam'ın ise Filistin ve Beyrut'la siyasi ve ekonomik ilişkileri güçlüydü. Tarihsel olaylar ve gelişmeler çerçevesinde daha sonra sancak adını alarak özerk idari birim olacak İskenderun ise Halep'in Akdeniz'le bağlantısını kuran önemli bir limandı. Her iki kent Osmanlı idaresi altında iken gerek eyalet gerekse vilayet sistemi içinde sürekli ayrı idari birimlerin merkezi olarak işlev görmüşlerdir. Ekonomik ayrışmanın yanında imparatorluk yönetimince doğrudan muhatap alınmanın getirdiği siyasi ayrışma iktisadi yaşamı etkileyen teamüller, fiyat yapısı, ölçü ve para birimleri gibi birçok kurumun farklılaşmasını doğurmuştu⁹⁰. Şam'ın başkent olduğu Suriye'nin siyasi sınırları çizildiğinde nüfusu Birinci Dünya

⁸⁷ Mehmet Akif Okur. (2009). *Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye'de Fransız Mandası*. Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı. s. 138-140.

⁸⁸ Arı, (2005). *Ortadoğu*. Alfa Yayınları, İstanbul. s. 108.

⁸⁹ Okur, (2009). *a.g.e.* s. 141.

⁹⁰ Philip S. Khoury Source. *The Syrian Independence Movement and the Growth of Economic Nationalism in Damascus* Bulletin (British Society for Middle Eastern Studies), Vol. 14, No. 1. s.18.

Savaşı'nın etkisiyle yaklaşık 3 milyondan 2,14 milyon civarına düşmüştü. Nüfus miktarının savaş öncesi düzeyine ancak 1932'de çıkmış olduğu tahmin edilmektedir⁹¹. Savaş öncesinden bin dokuz yüz otuzların başına kadar olan dönemde bu nüfus hareketinde savaşın olumsuz koşullarının etkisiyle birlikte Anadolu'dan Suriye'ye zorunlu Ermeni göçü ve Suriye'den Amerika'ya doğru göçlerin etkili olduğu bilinmektedir. Nüfusun eğitim düzeyiyle ilgili olarak elimizde sadece bütün Suriye'ye emsal teşkil edecek Lübnan'da 1930'ların okuryazarlık oranı tahminleri bulunmaktadır. Buna göre Lübnan'daki Marunî Hıristiyan nüfusun yarısı okuryazarken, Sünni Müslümanların ancak üçte biri ve Şii Müslümanların da sadece yüzde 17'si okuryazardı⁹². Dinsel gruplar arasında bu farklılık Fransız yönetiminin, eğitim ve sağlık hizmetlerini yabancı misyonerler ve yerel dini kuruluşların denetimine bırakmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle artan sayıda yabancı misyon okulları doğal olarak Hıristiyan nüfustan daha fazla ilgi topladığından zaman içinde eğitim düzeyi bakımından Müslüman nüfusun geride kalmasına neden olmuştur.

Manda döneminde Suriye'de sosyal yaşamın her alanında olduğu gibi ekonomik alan da Fransızların kontrolündeydi. Ekonominin merkezinde Fransız manda yönetiminin yerel para birimini bağladığı Fransız Frankı yer almış, paranın yönetimi ise yine Fransız bankacılarının denetimindeydi⁹³. Suriye sınırları içinde geçerli Fransız frankına bağlı parası ve ortak gümrük tarifesiyle iktisadi bir bütünlük olmuştu. Fakat bu bütünlüğün istisnası olarak idari birimlerin kendi vergilerini toplama ve 1936 sonrasında ise sınırları içinde mal ve işgücü dolaşımını sınırlama hakkı vardı. Öte yandan Suriye kendi sınırlarına sahip olmanın yanında yürürlüğe giren yüksek gümrük tarifeleri dolayısıyla Halep ve Şam'ın sınırın ötesine taşan ekonomik hinterlandlarının bir kısmı ile bağını kopartmak zorunda kalmıştır⁹⁴.

Suriye'de çok eskilere dayanan ticaret geleneği ile birlikte toprak sahibi ve tüccar sanayicilerin girişimcilik zihniyetinin ülkenin gelişmesine yönelik gerekli potansiyele sahip olmasına rağmen Suriye'nin iyi bir ekonomik performans gösterdiği söylenemez⁹⁵. Bunda Osmanlı topraklarında iken Osmanlı dünyasının

⁹¹ Roger Owen ve Şevket Pamuk.(2002).*20. Yüzyılda Ortadoğu Ekonomileri Tarihi*. Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul. s. 90.

⁹² Owen ve Pamuk, (2002).*a.g.e.* s. 95

⁹³ Source, (1987). *a.g.e.* s. 5.

⁹⁴ Owen ve Pamuk, (2002).*a.g.e.* s. 89.

⁹⁵ Samir A. Makdisi. *Syria: Rate Of Economic Growth And Fixed Capital Formation*. s.157.

dönemin geçerli gelişme dinamiklerini harekete geçirici özelliklere sahip olmamasının yanında, 1920 yılından itibaren Fransız mandası idaresi altında bulunması yer almaktadır⁹⁶.

2.2.4.1. Suriye ekonomisinde tarım sektörü

Osmanlı döneminde alınan aşar vergisi yerine manda idaresince ihdas edilen sabit oranlı verginin, 1929 Dünya ekonomik bunalımı yıllarında tarımsal fiyatların hızla aşağı düşmesi nedeniyle, neredeyse üçte ikisi tahsil edilebildi⁹⁷. Bu durum hâsıla miktarı sabit kalsa bile tarımsal üreticilerin refah düzeyinin 1930'ların başında düştüğüne işaret etmektedir. Ancak kadastro işlemlerinin 1930'ların sonunda bütün ülkede tamamlanması⁹⁸ çiftçilerin toprak üzerinde mülkiyet güvencesine sahip olmasıyla potansiyel olarak uzun dönemde tarımsal verimlilik ve refah kazancına dönük bir başlangıç olarak yorumlanabilir.

Suriye'de tarım sektörü GSMH'nin oldukça büyük bir kısmını oluşturmuştur. 1936-1938 döneminde tarım sektörü yaratılan hâsılanın ortalama olarak yaklaşık %85'ini oluştururken bu oran bağımsızlık sonrasında 1946-48 döneminde %80'e düşmüştür⁹⁹. Dolayısıyla inceleme döneminin sonlarıyla ilgili elde mevcut %85lik oranı aşağıda değindiğimiz endüstriyel üretimde nisbi artışında hesaba katılmasıyla genel olarak manda döneminde yurt içi üretimin %90 kadarının tarım sektörüncü sağlandığı söylenebilir. Ayrıca Suriye topraklarında tarımsal üretimin çoğunun tahıl üretimine tahsis edilmiştir. Tarım alanlarının yaklaşık % 75'inde buğday ve arpa üretimi yapılmaktaydı. Fakat üretim sürecinin iklim şartlarına bağımlı olması tarımsal hasılda dalgalanmalara neden olmuştur. Nitekim tarım sektöründe yaratılan katma değer 1937-38 yıllarında % 45'i, 1936'da ise % 32'si tahıl üretiminden sağlanmıştır.¹⁰⁰ Burada tahıl alanlarına ayrılan toprakların oranında bir değişim olmadığını varsayarsak % 75'lik toprak payına karşılık tahıl üretimi tarımsal hâsılanın en çok % 46'sını sağladığı ortaya çıkmaktadır. Buradan Suriye'de tarım arazilerinin çoğunda ilkel yöntemlerle çiftçilik yapıldığı sonucuna ulaşabiliriz. Elde edilen 3 yılın verilerinde 1936 tahıl payının az olması bu alanda üretimin iklim şartlarından aşırı düzeyde duyarlı olduğunu göstermektedir.

⁹⁶ Source, (1987). *a.g.e.* s. 349.

⁹⁷ Owen ve Pamuk. (2002). *a.g.e.s.*91

⁹⁸ Owen ve Pamuk. (2002). *a.g.e.s.*91

⁹⁹ Samir A. Makdisi. *a.g.e.* s. 159.

¹⁰⁰ Makdisi 172

Zengin tarım kaynaklarına sahip bir ülke durumunda olan Suriye'nin tarım sektörü ile ilgili 1936 yılı öncesi sağlıklı ve yeterli verilerin bulunmaması nedeni ile ancak 1936 yıllar sonrasındaki tarım sektörünün görünüşü ile ilgili bazı verilere ulaşılabilmektedir. Bu çerçevede yapılan araştırmaları sonucu elde edilen veriler kapsamında tarım sektörünün Suriye Ekonomisi için oldukça önemli bir konumda olduğu görülmektedir. Aşağıdaki Tablo 2.11 de yer aldığı üzerine tarım sektörünün ülke ekonomisi içindeki payı gittikçe artmaktadır.

Tablo 2.11. Suriye ekonomisinin katma değerinde tarım sektörü (Milyon Suriye Poundu)

	1936	1937	1938	1946	1947	1948
Hububat	13,3	35,3	52,1	458	346	595
Meyve	7	14,9	18	78	67	82
Endüstri Ürünü	6,1	4,9	4,4	35	13	30
Sebze	3,2	7,2	5,1	33	26	73
Süt ve Süt Ürünleri	12	15	36,1	129	131	131
Yün				7	7	9
Yumurta				7	7	9
Et				28	41	28
Çıktı Toplamı	41,6	77,3	115,7	775	638	957
Gıda	2,1	4,1	6,5	56	48	63
Tohum	1,1	2,5	2,8	40	38	44
Faiz				2,8	2,8	2,8
Benzin				2	1,6	2
Girdi Toplamı	3,2	6,6	9,3	100,8	90,4	111,8
Katma Değer	38,4	70,7	106,4	647,2	547,6	846,2

Kaynak: Samir A. Makdisi. *a.g.e.* s.172.

Tarım sektörü içinde tabloda da görüldüğü üzere hububat en önemli ürün olarak göze çarpmaktadır. Yıllar itibari ile tarım sektörünün Suriye ekonomisi içindeki katma değerinde sürekli bir şekilde artış gerçekleşmektedir. İkinci Dünya Savaşı öncesi tarım sektörünün katma değerinde meydana gelen artış oranı savaş sonrası meydana gelen artış oranından daha düşük bir seviyede gerçekleştiği anlaşılmaktadır. 1936-1938 yılları arası ortalama katma değer artışı yaklaşık olarak 72 Suriye Poundu iken, savaş sonrası dönemde yaklaşık olarak 680 Suriye Poundu olarak gerçekleşmiştir.

2.2.4.2. Suriye ekonomisinde sanayi sektörü

Manda döneminde Suriye'de geleneksel esnaf tipi üretim mevcut olup 1930 sonrasında yerel endüstri; çimento, gıda işleme, sigara, ipek ve pamuk ipliği (eğirme), dokumadan ibaretti. Emek yoğun üretimde bulunan bu sektörler ve aynı zamanda kısmen de olsa yabancı rekabetine açıktı. Bu yeni sayılabilecek endüstrilerin bir kısmı, özellikle ipek ve tütün alanında olmak üzere, Fransız

sermayesini manda öncesi dönemde de kendine çekmişti. Fakat manda döneminde Fransız sermayesi Fransa'daki tekstil endüstrisine hammadde sağlamak amacıyla pamuk üretimi ve çırçırılama alanında yerel sermaye ile ortak yatırımlarda bulunmuştur¹⁰¹. Belirtildiği gibi Suriye'de 1930 öncesinde sınai üretim işletmelerinin hemen hepsini yerel tarım ürünlerini emek yoğun şekilde işleyen fabrikalar oluşturuyordu. Bu fabrikaların en gelişmişleri ise Lübnan dağlarında çoğunlukla el tezgahlarıyla üretimde bulunuyordu. Üretim düzeyinin en yüksek olduğu 1927-28 yıllarında ipek ipliği üretimi yapan bu 113 fabrika birinci dünya savaşı öncesinde üretiminin ancak dörtte üçü kadar bulunmuşlardır. Daha geniş coğrafyaya dağılmış ve nispeten küçük ölçek imalat ise sabun, deri ve tütün mamulleri ile pamuk ve ipekli kumaş üretiminde bulunuyordu¹⁰².

Suriye ekonomisinde sanayi sektörü de tarım sektörüne benzer gelişmeler göstermiştir. 1946 yılı sonrası sanayi sektörünün ekonomideki katma değerinde çok büyük oranda artış gözlenmiştir.

Tablo 2.12. Suriye ekonomisinin katma değerinde sanayi sektörü
(Milyon Suriye Poundu)

Ürün İsimleri		1936	1937	1938	1946	1947	1948
Pamuk Tekstili	Miktar	1.248	1.794	1.663	43.600	27.540	19.040
	Değer	515	145	660	8.281	7.286	5.269
Pamuk İpliği	Miktar	255	569	510	11.662	8.992	7.888
	Değer	120	350	126	8.714	5.398	1.842
Ayakkabı	Miktar	336	757	520	11.238	8.823	8.469
	Değer	158	356	244	5.282	4.147	3.980
Çimento	Miktar	480	840	840	5.100	5.900	7.000
	Değer	340	590	590	3.570	4.130	4.900
Zeytin Yağı	Miktar	2.552	3.055	3.055	18.840	37.510	30.400
	Değer	128	152	152	942	1.875	1.520
Sabun	Miktar	117	325	218	9.165	8.552	10.431
	Değer	24	68	45	1.924	1.795	2.086
Toplam	Miktar	4.988	7.340	6.806	99.605	97.317	83.228
	Değer	1.285	1.661	1.817	28.713	24.631	19.597

Kaynak: Samir A. Makdisi. *a.g.e.* s. 174.

Tabloda 2.12'de de yer aldığı üzere 1936 yılında değer itibari ile sanayi sektörünün katma değeri 1.285 iken 1948 yılında 19.597 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu bu artışta 1940'lı yıllardaki ekonomideki özelleştirmelerin etkili olduğunu

¹⁰¹ Source, (1987). *a.g.e.* s.27.

¹⁰² Owen ve Pamuk. (2002). *a.g.e.s.* 95.

söylemek mümkündür. Bununla birlikte 2. dünya savaşı öncesi dönemde Fransa ve Avrupa sermayesinin Suriye'ye akması savaş sonrası ekonomideki gelişmişliğin bir diğer nedeni olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Sektördeki en önemli payı 1936 yılında 515 Suriye poundu değeri ile pamuk tekstili almıştır. Takip eden yıllarda 1937 ve 1947 yılları dışında göreceli olarak pamuk tekstilinin öncülüğü görülmektedir.

2.2.4.3. Suriye ekonomisinde sabit sermaye yatırımları

Suriye toprakları Birinci Dünya Savaşı öncesindeki ekonomik canlılık düzeyine, nüfus miktarında değişimden de anlaşılabilceği gibi, ancak 1920'lerin sonunda erişebilmiştir. Bunda 1925 ve 1927 yıllarındaki manda idaresine karşı ayaklanmaların yarattığı siyasal kargaşanın büyük etkisi olduğu yadsınamaz¹⁰³. Nitekim bu dönemde yapılan yabancı sermaye yatırımları geçmiş dönemlere göre büyük miktarda olmakla birlikte, bu yatırımlar siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar dolayısıyla maksimum güvenlik içinde en fazla karı garantiye alacak alanlara yönelmiştir. Bu yüzden yabancı sermayenin büyük bir kısmı esas olarak batılı mamul ürünlerin iç piyasaya dağıtımını ve yerli hammaddenin ihracını kolaylaştıran ulaştırma alanına yapılmıştır. Bu bağlamda hammadde olarak ihraç edilmek üzere petrol ve asfalt gibi madenlerin istihracı ile ipek ve pamuk gibi alanlar yabancılardan özel ilgi görmüştür. Bunlara ilave olarak yabancı sermaye şehirlerde elektrik ve tramvay gibi kamu hizmetleri ile bankacılık ve sigortacılık gibi en düşük risk barındıran sektörlerle yoğunlaşmıştır¹⁰⁴. Cari fiyatlarla sabit sermaye yatırımları 1936-38 döneminde 10,5 milyon Suriye Poundu'ndan 1946-1947 yıllarında 9,5 kat artarak 100 milyon Suriye Poundu'na yükselmiştir. 1936-1938 döneminde yatırımların % 60'ı bina, %33'ü sermaye mallarına özel sektör tarafından yapılırken sadece % 7'si yol iletişim ve sulama gibi alanlarda kamu tarafından yapılmıştır. Bağımsızlığın hemen başlangıcında yani 1946-1947 yıllarında yatırımların oransal dağılımı sırasıyla bina yatırımları % 53'e, sermaye malları ise % 26'ya düşmüştür. Yatırımlardaki kamu payı 3 kat artarak % 21'e yükselmiştir¹⁰⁵. 1936-1938 yılları arasında sabit sermaye yatırımları 10,54 Suriye Poundu iken 1946-1947 yıllarında 9,5 kat gibi oldukça önemli bir artışla 99,9 Suriye Poundu olarak gerçekleşmiştir. Savaş sonrası

¹⁰³ Owen ve Pamuk. (2002). *a.g.e.* s.90

¹⁰⁴ Source, (1987). *a.g.e.* s.33.

¹⁰⁵ Samir A. Makdisi. *a.g.e.* s.165.

dönemdeki sabit sermaye yatırımlarında savaş öncesi döneme göre artış gözlenmiştir. Bununla birlikte sabit sermaye yatırımlarında kamu sektörünün payı artmıştır.

Bu rakamlar cari fiyatlarla olduğundan mutlak büyüklüklerle ilgili net bir bilgi vermemekle birlikte oransal dağılımlardan hareketle bazı çıkarımlar yapmak mümkündür. Bir ekonomide mal ve hizmet üretim düzeyinin artırılmasına dönük olarak üretim faktörlerine yapılan harcamalar olan sabit sermaye yatırımlar arasında konut ve konut dışı yatırımların üretim düzeyine katkısı kuşkusuz farklı olacaktır. Söz konusu dönemler itibarıyla bu alanda kapital teçhizattan oldukça fazla yatırım yapılmış olması daha az üretken konut yatırımlarının fazla olduğuna dair şüphe uyandırmaktadır. Diğer yandan toprak sahibi sınıfın gösteriş tüketimine eğilimli olduğunu ve konuta harcama yapacak başka bir sınıfın olmadığını göz önünde tutulduğunda bu kanıyı desteklemektedir. Buradan hareketle sabit sermaye yatırımlarının önemli sayılabilecek bir kısmının üretken olmayan alanlara kaydığı söylenebilir. Toplam hasılanın ancak % 6-7 gibi küçük bir kısmının yatırımlara ayrıldığı¹⁰⁶ düşünülürse söz konusu lüks yatırımların ülkenin üretim gücü üzerindeki olumsuz etkisi daha iyi anlaşılabilir. Öte yandan dikkat çekici bir diğer nokta ise kamu otoritesinin yol sulama ve iletişim gibi alanlara yaptığı yatırımların özellikle 1936-38 döneminde oldukça düşük olmasıdır. Bu durum manda idaresinin sosyal faydası yüksek, ülkenin refah seviyesi üzerinde ve uzun dönem büyüme performansına katkıları olacak altyapı yatırımlarına fazla önem vermediğinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Tablo 2.13. Suriye ekonomisinde sabit sermaye yatırımlarında kamu ve özel sektörün durumu (Milyon Suriye Poundu)

Yıllar	1936-1938		1946-1947	
Sektörler	Cari Değer	%	Cari Değer	%
Kamu Sektörü	9,81	93	78,3	79
Özel Sektör	0,83	7	21,6	21
Toplam	10,54	100	99,9	100

Kaynak: Samir A. Makdisi. a.g.e. s.168.

2.2.4.4. Suriye ekonomisinde gayri safi milli hâsıla

İkinci dünya savaşı yıllarının hemen öncesinde veya Manda döneminin sonlarına tekabül eden dönemde 1936 yılında 47,5 milyon Suriye Poundu olan cari

¹⁰⁶ Samir A. Makdisi. a.g.e. s.166.

fiyatlarla GSMH, 1937 yılında 81,2 milyona, 1938'de ise 118,3 milyona yükselmiştir. Bu dönemde yaratılan hâsılanın sırasıyla % 80, % 87 ve % 90'ı tarım sektöründen sağlanmıştır¹⁰⁷.

1938 fiyatları baz alındığında 1937'de 89 milyon Pound olan GSMH % 32 artarak 1938'de 118 milyon Suriye Poundu'na yükselmiştir. Bu rakam yine 1938 fiyatlarıyla 1948 yılında % 13,5 artarak 134 milyona yükselmiş, bu yılda tarım sektörünün toplam çıktı miktarında ağırlığı savaş öncesinden fazla bir değişiklik göstermeksizin % 85 düzeyinde gerçekleşmiştir. 1936-38 döneminde cari gelir sürekli ve önemli miktarda artmıştır. Bu artış kısmen tarımsal fiyatların yükselmesinden ve Suriye para birimindeki devalüasyondan, kısmen de tarımsal çıktıda meydana gelen artıştan kaynaklanmaktadır¹⁰⁸.

Suriye'de 1936-38 dönemi ile 1946-1948 dönemi arasında Reel GSMH'nin bileşik ortalama büyüme oranı yaklaşık % 2,5 olmuştur. Bu oran diğer ülkelerde görülen savaş sonrası büyüme oranlarına kıyasla düşük olduğu gibi, üstelik savaş yıllarında ekonominin askeri gereksinimlerle uyarılarak genişlediği de hesaba katılırsa, Suriye'nin bağımsızlığını kazanmazdan önceki on yıl zarfında ekonomik büyüme bakımından performansının iyi olmadığı söylenebilir. Bununla birlikte söz konusu on yılın performansı daha önceki dönemlerle karşılaştırıldığında bir iyileşme olarak değerlendirilmelidir. Çünkü Suriye ekonomisinde özellikle 1930'lu yılların başında reel bir gerileme olmasa bile fiili bir durgunluk hâkimdi¹⁰⁹. Genel olarak söylemek gerekirse bir ülkede reel gelir artışını ifade eden ekonomik büyüme bakımından manda döneminin sadece son yıllarına ait tahminlere dayanarak önemli sayılabilecek bir performans göstermediği söylenebilir. Nitekim Beyrut ve Şam'da yabancılarca 1930'lu yıllarda hazırlanan ekonomik duruma ilişkin raporlar ticari yaşamın canlılığını kaybederek işsizliğin arttığına ve genel bir yoksullaşma sürecine işaret etmektedir. Bunlara paralel olarak kuşkusuz kamu gelirlerinin azalması kaçınılmaz olmuştur¹¹⁰.

¹⁰⁷Samir A. Makdisi. *a.g.e.* s.159.

¹⁰⁸Samir A. Makdisi. *a.g.e.* s.159.

¹⁰⁹Samir A. Makdisi. *a.g.e.* s.161-162.

¹¹⁰Owen ve Pamuk. (2002). *a.g.e.* s.9.

Tablo 2.14. Suriye ekonomisinde cari fiyatlarla gayri safi milli hâsıla
(Milyon Suriye Poundu)

	1936-1938	1946-1948
Cari Fiyatlarla 3 Sektörün Ortalama Gayri Safi Milli Hâsılası¹¹¹	82	847
Cari Fiyatlarla Gayri Safi Milli Hâsılası	137	1540
Düzeltilmiş Fiyatlarla 3 Sektörün Ortalama Gayri Safi Milli Hâsılası	106	127
Düzeltilmiş Fiyatlarla Gayri Safi Milli Hâsılası	177	230

Kaynak: Samir A. Makdisi. *a.g.e.* s.159.

Tablo 2.15. Suriye ekonomisinde cari fiyatlarla gayri safi milli hâsılada yer alan sektörler (Milyon Suriye Poundu)

Sektörler	1936	1937	1938	1946	1947	1948
Tarım	38	71	106	674	548	846
Sanayi	4,5	6	6,5	103	88	70
Kamu	5	4,2	5,8	67	73	73
Toplam	47,5	81,2	118,3	844	709	989

Kaynak: Samir A. Makdisi. *a.g.e.* s.159.

1936-1938 yılları arasında ekonomik büyümenin sağlanmasında ve milli gelirin artmasındaki temel iki faktör tarım fiyatlarındaki artışlar ve 1937 yılında Suriye parasına yapılan devalüasyon olmuştur. Bununla birlikte ekonomideki bu iyimser gidişin nedenleri arasında sanayi ve tarım sektörüne yapılan teşvikler ve ekonomideki mevcut kaynakların önemli bir düzeyde bulunması da yer almaktadır. Tarihsel olarak bakıldığında ekonomik büyüme ile birlikte milli hâsıladaki artış İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem, savaş öncesi döneme oranla daha önemli bir düzeyde sağlanmıştır.

2.2.5. Fransız Mandası ve Ekonomi

1919 yılında İngilizlerin Suriye'den askerlerini çekmesi ve Kral Faysal'ın devrilmesi ile Suriye'nin hâkimiyeti tamamen Fransızlara kalmıştır. Böylece Fransızlar, manda idaresine kurmuş ve Suriye'de "böl ve yönet" politikasını uygulayarak manda idaresini dikta etmeye başlamışlardır¹¹². Bu politikanın bir sonucu olarak Lübnan'da Büyük Lübnan Devleti, Lazkiye ve çevresinde Aleviler Devleti, Cebel-i Druz'da da Dürzî Devleti, Suriye'nin diğer kesimlerinde de Şam ve Halep devletlerini kurdular. Daha sonra Şam ve Halep Devletleri Suriye Devleti adı altında birleşmiştir.

¹¹¹ Söz konusu 3 sektör: Tarım, sanayi ve kamu sektörüdür.

¹¹² Oral Sander.(1998). *Siyasi Tarih (1918-1994)*. 6. bs. İmge Kitabevi. Ankara. s.75-76.

Fransızların kurdukları Lübnan devletinde Marunîler mutlak çoğunluğa sahip olmuşlardır. Fransızlar tüm Hıristiyan mezhepleri bir mezhep altında toplayarak tek söz hakkı verip, böylece Fransız mandasına daha bağımlı hale getirmişlerdir. Fransızlar Lübnan'ı Marunîlerden aldıkları destekle büyülterek Fransız Yakın Doğu siyasetinin bir üssü haline getirmek istemişlerdir. Fransa Suriye Devletindeki idari organizasyonu yerli yönetim ve manda servislerince yaparken, Alevi Devleti ile Cebel-i Druz'daki yönetim ise direk manda ajanlarının elindeydi. Fransızların oluşturduğu bu Suriye Devletine 1942 yılında Alevi ve Cebel-i Druz Devletlerinin katılması ile bugünkü Suriye Devleti oluşmuştur. Cebel-i Druz Devleti Süveydiye merkezli kurulmuş olup, Havranı kapsamıştır. Bölge Fransız ajanlarınca yönetilirken, Fransa burada asker bulundurmaya önem vermiştir. Lazkiye merkezli olarak kurulan Alevi Devleti sahasında Alevilerin çoğunlukta olması nedeniyle devlete Fransızlar bir Alevi kimliği kazandırmaya çalışmışlardır. Fransızlar Müslüman homojen nüfusun milli bir harekete geçmemesi için tüm önlemleri almışlardır¹¹³.

Fransa'nın manda idaresini bu şekilde dikte etmesinde, Suriye'nin stratejik konumunun vermiş olduğu değer oldukça etkilidir. Özellikle Suriye'nin ticaret yolları üzerindeki stratejik konumu, sömürge yolları üzerinde bulunması, petrol diyarlarına yakınlığı ve Doğu Akdeniz güvenliği için bir üs konumunda olması gibi ekonomik açıdan önem arz eden stratejik durumu manda idaresinin uygulanmasında en önemli neden olmuştur¹¹⁴.

Fransa'nın Suriye'yi elde etme arzusunadaki en büyük amaç, Ortadoğu'daki ekonomik çıkarlarını korumak istemesidir. Bu amaçla Suriye'de çeşitli iktisadi politikalar uygulamıştır. Örneğin; Dokuma sanayisinde oldukça gelişmiş bir düzeyde olan Fransa pamuk ihtiyacını Suriye'den karşılamak için manda döneminde zengin tarım alanlarına sahip olan Suriye'de tarım topraklarını Fransızların elinde bulundurmak için politikalar uygulamıştır. Bunun sonucu olarak dokuma sanayisinde hammadde ihtiyacını daha ucuz ve kolay bir şekilde karşılamıştır. Böylece Fransa, pamuk ve ipek alanında Avrupa'da tekel olmuştur¹¹⁵.

Fransa, Osmanlı idaresinin Suriye'den kalkması ile buradaki yatırımları idaresi altına alarak bu yatırımlara ipek ve tütün yatırımlarını da eklemiştir. Bunun yanı sıra

¹¹³ Ömer Osman Umar. (2002). Suriye'de Fransız Emperyalizmi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt:12. Sayı: 1. s. 301-302.

¹¹⁴ Nadir Gökoğlu. (2002). *Hatay'ın Anavatan'a Katılmasının Ardından Suriye'de Kalan Bayır-Bucak Türkmenleri ve İlhak Sürecine Katkıları*. Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.s. 17.

¹¹⁵ Umar, (2004). a.g.e. s. 462.

Akdeniz'deki konumu güçlendirmek isteyen Fransa, Beyrut limanını ve Beyrut-Şam demiryolu ile birlikte Şam ve Halep'i birbirine bağlayan yolu yapmış ve bu yollar üzerinde taşımacılık yaparak taşımacılığı da tekeline almıştır. Ayrıca Fransa, Fransa frankını, Suriye ekonomisinin merkezine yerleştirilmiş ve para mekanizmasına da Fransız bankerleri getirmiştir¹¹⁶. Ancak Fransız frankının bu dönemde değerinin düşük olması Suriye ekonomisini olumsuz etkilemiştir¹¹⁷. Bu baskıcı tutumda o kadar ileri gidilmiş ki Kuzey Afrika'da uygulanarak geliştirilen yönetim teknikleri Suriye elitlerine uygulanmaya çalışılmıştır. Suriye'nin her alanında Fransız politikaları dikte edilmiştir¹¹⁸.

Daha öncede belirtildiği üzere "böl ve yönet" politikası kapsamında Fransa Suriye'yi bölgelere ayırmıştır. Bu nedenle her bölgenin ayrı bütçeleri olmuştur. Bunun yanı sıra manda idaresinin devamlılığı açısından Lübnan, Cebel-i Druz ve Aleviler bölgesine daha fazla yatırım ve kredi olanağının tanınması Arap milliyetçiliğini artmasına ve Arapların tepkisine neden olmuştur. Yatırımların ve kredi olanaklarının tüm bölgelere eşdeğer yapılması istenmiştir¹¹⁹.

Zamanla Suriye ekonomisinde geleneksel üretim yerine fabrikasyon üretime geçilmeye çalışılmıştır. Ekonomik değerler açısından liman olarak sadece Beyrut limanı gelişmiştir. Yapılan demir ve kara yollarında ise arzu edilen sonuçlar pek de gerçekleşmemiştir. Yazın oldukça verimli olan yollar kışın pek de verim göstermemiştir. Ki yapılan demir ve kara yolları askeri amaçlı kullanılmış olup Suriye'nin kalkındırılmasından ziyade sömürgecilik politikaları için kullanılmıştır¹²⁰.

Fransa'nın manda dönemindeki yönetimin ekonomik politikalarındaki en temel aracı, ortak dış gümrük tarifesinden elde edilen gelirlerin Yüksek Komiserlik tarafından yönetilen bir bütçede toplanarak demiryolları, telgraf ve gümrük yönetimi gibi bazı hizmet kalemlerinin sağlanması için bölgelere dağıtılması esasına dayanıyordu. Bu bütçe Fransızların sahip olduğu özel imtiyazlı büyük şirketlere çeşitli teşviklerin verilmesinde kullanılıyordu¹²¹.

Fransız sömürge yönetimi ilk etapta ülke içindeki iktisadi faaliyetlerin gerçekleştirilmesi anlamında pek de etkili olamamıştır. 1920'li yıllar boyunca dış gümrük tarifeleri yaklaşık olarak tamamı gelir arttırıcı amaçla kullanılırken, refah ve

¹¹⁶ Yılmaz ve Şahin, (2004).a.g.e. s.11-12.

¹¹⁷ Umar, (2004). a.g.e. s. 463.

¹¹⁸ Yılmaz ve Şahin, (2004).a.g.e. s.11.

¹¹⁹ Sander, (1998). a.g.e. s. 75.

¹²⁰ Umar, (2004). a.g.e. s. 463-464.

¹²¹ Umar, (2002). a.g.e. 303.

kamu yatırımları için yapılan harcamalar düşük seviyede kalmıştır. Ancak Fransa mandasının baskıcı tutumuna isyan eden Suriyeli çıkar grupları, bütçeyi elinde bulunduran Yüksek Komiserlik'e baskı yaparak, Yüksek Komiserlik'in önce tarım sektöründe, daha sonra da fiyat düşüşleri ve dış rekabetten dolayı kapatılmak zorunda kalan küçük ölçekli birçok imalat kuruluşunun yer aldığı sanayi sektöründe oluşan bunalımı çözmek için arayışlara girmesini sağlamışlardır. Bu durumda manda yönetimi ipek ipliği, çimento ve ayakkabı gibi ithal kalemlerinden alınan vergi oranlarını yükselterek gümrük tarifesine bazı korumacı öğeler eklerken, Suriye'deki yoksul halkın ancak karşılayabileceği çok düşük fiyatlı Japon tekstil ürünlerinin tüketimine engel olmamaya çalışmıştır. Bununla birlikte manda yönetimi kamu harcamalarını artırarak kamu harcamalarını daha çok yol yapımında ve Beyrut'un Doğu Akdeniz'deki ticari konumu daha da güçlendirmek için Beyrut Limanı'nın genişletilmesinde kullanılmıştır¹²².

Bu dönemdeki Suriye'nin iktisadi koşullarına genel olarak bakıldığında tarım ve imalat sektörleri ile ilgili sağlıklı ve güvenilir pek istatistiksel veriler mevcut değildir. Ancak milli hâsıla ile ilgili sadece tek bir hesaplama yapılmıştır. Bu hesaplama da 1936-1938 yılları ile sınırlı kalmıştır. Bu dönemle ilgili söylenebilecek şey 1919-1939 yılları arası kişi başına düşen gelirden herhangi bir artış olmamasıdır. 1928 yılında düzgün bir yönetimin kurulması ve Fransız frankının istikrara kavuşturulması ile normale dönerken, ekonominin ticarete, göçmen dövizlerine ve atölye imalatına bağımlılığı nedeniyle 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ile ekonomi sarsılmıştır. Atölye üretiminin yabancı rekabet karşısında çöküşüyle, yerel tarım ürününe olan talep büyük ölçüde düşmüştür. 1930'lu yıllarına bakıldığında ise ticarete gerileme, işsizlikte artış, hükümet gelirlerinde azalma ve genel bir yoksullaşma olduğu görülmektedir. 1937 yılında Fransız frankına yapılan devalüasyonla (Suriye lirasının değer kaybetmesi ve ihracat ürünlerinin ucuzlaması) birlikte yeni, çağdaş bir fabrika sanayisinin kurulması için yapılan yatırımların artmasıyla ekonomide bir canlanma başlamıştır. Ayrıca 1930'lu yıllarından itibaren iklim koşullarının elverişli olması(kış yağışlarının başlaması v.b) sonucu, pamuk ve tütün gibi sanayiye yönelik tarım ürünlerinin yeni pazarlara açılması ve verimli tarım topraklarının genişlemesi ile tarım sektöründe bir canlanma olduğu görülmektedir¹²³.

¹²²Owen ve Pamuk, (2002).a.g.e. s. 91.

¹²³ Owen ve Pamuk, (2002).a.g.e. s. 92.

Sanayi sektörüne bakıldığında 1920’li yıllar itibari ile sektör yerli tarım ürünlerini elde işleyen fabrikalardan ibaretti. Bunların çoğu da Lübnan bölgesinde bulunan ipek dokuma fabrikalarıydı. 1. Dünya Savaşı sonrasında üretimin en yüksek seviyeye çıktığı 1927-1928 yıllarında, bu fabrikaların sayısı 113’tü ve 330 ton ipek iplik üretiliyordu. Bu üretim düzeyi ise savaş öncesi üretimin dörtte üçü kadardı. Daha küçük ölçekli diğer kuruluşlar ise pamukla ya da ipekli kumaş, sabun, deri, mamuller ve tütün ürünleri ürettiyordu. Bütün bunlar 1929 Dünya ekonomik Buhranı ile oluşan iç ve dış talebin daralması nedeni ile pek çoğu ya tamamen ortadan yok oldu ya da yeni üretim yöntemleri benimseyerek motorlu dokuma tezgâhları gibi makine yatırımlarına geçerek kendilerini yenilemek zorunda kaldı. Ayrıca 1920’li yılların sonuna doğru 1930’lu yılların başından itibaren yeni üretim ve örgütlenme yöntemi kullanan fabrikaların kurulmasına başlandı. Yeni kurulan fabrikaları arasında çimento, tekstil, un, reçel ve konserve, sabun, bira, sigara ve ayakkabı fabrikaları vardı. 1930’lu yılların sonuna gelindiğinde Suriye’nin imalat etkinliğinin pamuk ipliğine olan iç talebin yarısını, pamuklu dokuma talebinin üçte birini ve çimento talebinin yarısına yakınına karşılayacak bir ithal ikamesi sürecini başlattığı görülmektedir¹²⁴.

Tarım sektörüne bakıldığında en önemli tarımsal ürünler buğday ve arpa olduğu görülmektedir. Bu tür ürünlerin üretim düzeyini belirleyen temel faktörü kuşkusuz kış yağışlarıdır. Mevcut olan değerlere bakıldığında 1930’lu yılların sonuna kadar buğdayın ekili alanlarında herhangi bir artış olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak arpanın ekili alanlarında çok ufak da olsa bir artış olduğu söylenebilmektedir. Bu değerlerde kış yağışlarının ve 1930’lu yıllardaki fiyat düşüşlerinin etkisinin olduğunu söylememiz mümkündür. Bunların yanı sıra bazı ürünlerin toplanamaması(dut yaprağı v.b), bazı çiftçilerin sanayiye yönelik ürünlerin(dut yaprağı, pamuk ve tütün gibi) üretimi yerine sebze ve muz gibi daha yüksek değerli tarım ürünlerini üretmeyi tercih etmesi gibi etmenler de etkili olmuştur¹²⁵.

Bu dönemde kişi başına düşen gelirin en iyi koşul göz önüne alındığında aynı düzeyde kalması, kamu harcamalarının oldukça önemli boyutlarda sınırlandırılmış olması gibi değerler göz önüne alındığında Fransız Manda yönetiminin Suriye

¹²⁴ Owen ve Pamuk, (2002).a.g.e. s. 93.

¹²⁵ Owen ve Pamuk, (2002).a.g.e. s. 94

ekonomisinde ve refah düzeyinde herhangi bir olumlu gelişme gerçekleştirebildiği söylenememektedir¹²⁶.

2.2.6. Fransız Manda Yönetiminin Suriye'ye Etkileri

Fransızların manda döneminde uyguladıkları idari, siyasi, ekonomik ve kültürel politikaların, Suriye üzerinde farklı alanlarda etkileri görülmüştür. Özellikle baskıcı yönetimi sonucu çok çeşitli isyanlar çıkmış hatta bu isyanlar bağımsızlığın kazanılmasında itici bir güç olmuştur. Dini politikaları sonucu çeşitli ayrımlar olmuş ve bunlarda bölgede iç savaflara yol açmıştır. Ekonomi politikaları ise daha öncede belirtildiği üzere baskıcı bir yapıda olup ülke kalkınması açısından kayda değer sonuçlar vermemiştir. Çıkan isyanlar sonucu Fransızlar, Kuzey Suriye'de İbrahim Hanano, Lazkiye dağlarında Salih el-Ali ve Şam'da Kitle-i Vatanîye Partisi gibi vatanperverlerin daimi baskınlarına maruz kalmışlardır. Bu küçük isyanların yanı sıra 1925 yılında da önce Cebel-i Druz'da başlayıp sonra da tüm Suriye'ye yayılan büyük bir isyan çıkmıştır. İlk etapta Fransızlar halkın direnişi karşısında büyük kayıplara ve başarısızlıklara uğramışlardır. Bunun üzerine Cebel-i Druz'daki Fransız garnizonları çekilmeye başlamıştır¹²⁷. Ayrıca bu milliyetçi isyanlar baskıcı idarenin uyguladığı genel politikalara karşı olmasıyla birlikte uygulanan iktisadi politikalara karşı da isyanlar olmuştur. Öyle ki uygulanan iktisadi politikalar daha çok sömürgeciliğe yönelik iken Suriye'nin refah ve kalkındırılması için politikalar uygulanmamıştır¹²⁸.

Fransa manda yönetiminin uyguladığı dini politikalar sonucu Marunîler ile Dürzîler arasındaki ayrımlar öyle arttırılmıştır ki Fransız taraftarı Marunîler ile Dürzîler ve diğer Suriyeli Müslümanlar arasında Marunîlerin Fransız taraftarı olması nedeniyle mücadele olmuştur. Kasfara'da bulunan Marunî sakinler ile Fransız aleyhine ayaklanmış isyancılar arasındaki çarpışmalar çıkmıştır. Fransızlar bu isyanı bastırmakta bile dini ve mezhebi farklılıkları kullanmanın yanı sıra kendilerine sempati besleyen Suriyeli Marunîleri yine Suriye'nin yerli halkına karşı kullanmışlardır. Bu isyanlar sırasında çok sayıda dükkânlar yanmış ve pazarlar yok olmuştur. Ayrıca bu isyanlar çok sayıda insanın ölümüne neden olmuş ve inanılmaz

¹²⁶ Owen ve Pamuk, (2002).a.g.e. s. 95.

¹²⁷ Umar, (2002). a.g.e. s.305.

¹²⁸ Owen ve Pamuk, (2002).a.g.e. 92.

ölçüde ekonomik zarara yol açmıştır. Ekonomik zarar yaklaşık olarak 150.000-200.000 sterlin arası bir değerdedir¹²⁹.

Bu gelişmeler ile birlikte göze çarpan bir diğer önemli olgu başta sınırlarının tespiti olmak üzere ülkeyi günümüzde de çok boyutlu olarak etkileyen birçok önemli gelişmenin yaşandığı, devlet yapısının temellerinin şekillendiği bir dönem olma özelliğini taşımasıdır. Suriye'nin geleceğinin şekillenmesi açısından oldukça önemli bir yapıya sahip olan iki hukuki metin, Suriye anayasası ve Suriye-Fransa Anlaşması üzerinde yapılan mücadele ve tartışmaların tahlili de günümüz açısından önem arz etmektedir¹³⁰.

2.2.7. Fransız Mandasının Sonra Ermesi

Fransa mandasına karşı sürekli olarak direnişte bulunan milliyetçi kesim, Fransa otoritesine her fırsatta karşı gelmiş ve baskıcı rejimin ve yönetimin politikalarına karşı sürekli ayaklanmalar ve isyanlar çıkarmıştır¹³¹.

1925 yılında yapılan bir isyan Suriye'nin bağımsızlık sürecinde önemli bir yer edinmektedir. Bir grup milliyetçi bu tarihte toplanarak Beyrut'a gitmiş ve Fransızlarda çeşitli isteklerde bulunmuştur. Bu istekler;

- Suriye birliğinin kurulması,
- Suriye'de bir anayasasının oluşturulması,
- Özel hürriyete saygı duyulması,
- Resmi memuriyette sadece ülke insanların çalıştırılması,
- Askeri idarenin kaldırılması, müsteşarların hükümet üzerinde müdahalelerinin olmaması gibi isteklerdir.

Bu maddelerini yanı sıra ülke ekonomisi ile ilgili bazı isteklerde de bulunulmuştur. Fransa bu talepleri pozitif yaklaşmış ancak pratikte uygulanması pek gerçekleşmemiştir¹³².

1936 yılına kadar geçen süreçte Fransızların yönetimine ve halka olan baskıları nedeni ile birçok olumsuzluklar ve kargaşalar yaşanmış, milliyetçiler ise baskılarını artırmışlardır. 1936 yılında ise milliyetçilerin ve halkın bu baskıları daha da şiddetlenmiştir. Fransalar bu tür eylemlere çok sert şekilde tedbirler almış ve bu

¹²⁹ Umar, (2002). *a.g.e.* s.306.

¹³⁰ Okur, (2009). *a.g.e.* s. 152.

¹³¹ Umar, (1999). *a.g.e.* s. 416.

¹³² Umar, (2004). *a.g.e.* s. 488.

tedbirler neticesinde çok sayıda insan öldürülmüştür¹³³. Bu gelişmeler Suriye halkını daha da kıskırtmakta ve bağımsızlık için daha fazla baskılar kurmalarına neden olmuştur. Bu baskılar ve eylemler Fransa'yı tedirgin etmeye başlamıştır. Bir çok kere görüşmeler yapılmış ancak sonuçsuz kalmıştır. Ancak 1936 yılında bir antlaşma sağlanabilmiştir. Antlaşma şartları kısmen de olsa Suriye'ye bağımsızlık kazandırmakla birlikte tam anlamıyla bağımsızlık vermemekteydi. Çünkü Suriye dış işlerinde hala Fransa'ya bağımlı bir durumdaydı¹³⁴.

Suriye'nin İkinci Dünya Savaşına kadar ki süreçte bağımsızlık mücadelesi oldukça zor geçmiş ve ülkede birçok kayıplar yaşanmıştır. İkinci Dünya Savaşının başlaması Suriye'nin bağımsızlık sürecinde çok önemli yer edinmiştir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Fransa Almanya'ya teslim olmuş ve Almanya idaresi altında bulunan hükümetin (Vichy Hükümeti) yönetimine devr olmuştur. Ancak Fransız ve İngilizler Almanya'ya ortak bir harekât düzenleyerek Suriye'yi Almanya idaresinden tekrar teslim almıştır. Bu gelişmeler sonucunda Suriye, 1941 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Ancak tam anlamıyla bağımsızlık ancak 1946 yılında sağlanabilmiştir¹³⁵.

1943 yıllarına gelindiği demokrasi süreci kısmen de olsa işlemeye başlamıştır. Bu bağlamda yapılan seçimlerle cumhurbaşkanlığına Şükrü El – Kuvvetli'nin getirilmesi önemli olmuştur¹³⁶. 1945 yılının ocak ayında Suriye hükümeti, ulusal ordu kurulduğunu bildirerek Fransızlara savaş ilan etmiştir. Fransızlar ülkedeki kültürel, ekonomik ve stratejik çıkarlarını garanti altına alacak koşulları kabul eden bir anlaşma imzalamadan çekilmemekte diretiyordu. 1945 yılı mayıs ayında ise Şam, Halep, Humus ve Hama'da yoğun çatışmalar yaşanmıştır. Bu gelişmeler üzerine, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ndeki uzun görüşmelerin ardından İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin Suriye ve Lübnan'dan aynı anda çekilmesi konusunda anlaşmaya varılmış ve 15 Nisan 1946 tarihinde Fransa ve İngiltere bölgeyi terk ederek 25 yıllık manda yönetiminin sona ermesini sağlamıştır¹³⁷.

¹³³ Umar, (2002). *a.g.e.* s. 307.

¹³⁴ Umar, (2004). *a.g.e.* s. 504.

¹³⁵ Ömer Faruk Abdullah.(1985). *Suriye Dosyası*. Akabe Yayınları, İstanbul. s.49.

¹³⁶ Selahattin İbas. (2004). *Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihi; Ortadoğu Siyasetinde Suriye*. Platin Yayınları, Ankara. s.47

¹³⁷ Aydos ve Duran, (2000). *a.g.e.* s. 23.

2.2.8. Bağımsızlık Sonrası Suriye'deki Gelişmeler

Suriye'nin bağımsızlık mücadelesinde bir araya gelen gruplar bu mücadeleyi kazanarak kendi öz kimliklerine kavuşmuştur. Ancak bu gruplar arasında bağımsızlık sonrası Suriye'yi etkileyen önemli kamplaşmalar ortaya çıkmıştır¹³⁸.

Suriye'deki siyasi mücadele ile güç odakları arasındaki çıkar çatışmaları bağımsızlık sonrasında daha da artmıştır. 1928 yılında toprak sahipleri ve ülkenin önde gelen bireyleri tarafından kurulan Ulusal Blok, o dönemde pek etkin olmamasına karşın 1946 yılında ülkedeki en güçlü siyasi örgüt haline gelmiştir. 1947 yılına gelindiğinde ise Suriye'de iki önemli siyasi partinin güçlendiği görülmektedir: Ulusal Parti ve Halk Partisi. Ulusal Parti 1949 yılına kadar iktidarda kalmıştır. Farklı çıkar gruplarını temsil eden söz konusu iki parti, ülkedeki geleneksel siyasi mücadelenin de sembolü haline gelmiştir. Ayrıca, bu dönemin iç ve dış dinamikleri yeni bir partinin (**Baas Partisi**- tam adı Arap Sosyalist Baas Partisi ve Arap Sosyalist Yeniden Doğuş Partisi) oluşumuna da zemin hazırlamıştır¹³⁹.

Bağımsızlığını kazandıktan sonra Suriye'nin 1946 yılındaki ilk parlamenter sistem girişimi, ülkenin içerisinde bulunduğu özgün şartlar ve dış dinamikler sonucunda başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu başarısızlığın en temel nedeni, dini mezhepler ve kabileler bağlamında ve biat kültürü ile şekillenmiş siyasi yapıdadır. Yani feodal tarım düzeni ve büyük burjuvazi, ülkenin önde gelen büyük ve köklü aileler tarafından düzenlenmiş ve böylece Suriye'de politikalar bu *ailelerin ürettiği politikalar ışığında* uygulanıyordu¹⁴⁰. Bu durumun sonucu olarak ülkenin ulusal bütünlüğünün sağlanması pek mümkün olmadığı görülmüştür. Bağımsızlık sonrası bu tür gelişmeler devam etmiştir. Öyle ki Suriye, 1940 ve 50'li yıllar boyunca demokrasi dışı müdahalelerle oldukça sarsılmış ve diktatör rejimlerin kurulmasına tanıklık etmiştir¹⁴¹.

2.3. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ

Osmanlı idaresi altında Suriye adlı bölümde de belirtildiği üzere Suriye'de milliyetçiliğe dayanan birçok Arap ayaklanmaları gerçekleşmiştir. Fransız ve İngilizlerin bu ayaklanmalara destek vermiş olması Suriyelilerin baskılarını artırmaya zemin hazırlamıştır. Birinci Dünya Savaşı süresince Fransızların ve

¹³⁸ Erciyas, (2004). *a.g.e.* s.45.

¹³⁹ Şatlık Amanov. (2004). *Hafız Esad Dönemi Türkiye Dış Politikası; Ortadoğu Siyasetinde Suriye*. Platin Yayınları, Ankara. s.192.

¹⁴⁰ Sander, (1998). *a.g.e.s.* 76.

¹⁴¹ Abdullah Manaz. (2003). *Dünden Bugüne Suriye*. Stradigma e-dergisi, sayı 10. s. 8.

İngilizlerin bu tutumları devam etmiştir. Arap ayaklanmalarının artması ve Arap liderlerinin Birinci Dünya Savaşında Fransa ve İngilizlerin bağımsızlık vaatleri dolayısıyla Osmanlıya karşı cephe açması bu gelişmelerin sonucudur. Öyle ki savaş süresince gittikçe güçsüzleşen Osmanlılara karşı bu ayaklanmalar Fransız ve İngilizlerin desteği ile Kral Faysalın liderliğinde Suriye'ye kısa sürelik bir bağımsızlık kazandırmıştır¹⁴².

Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı ve müttefiklerinin savaşı kaybetmesi ile Osmanlı Devleti, 30 Eylül 1918 yılında Şam'dan, 26 Ekim 1918 yılında Halep'ten, 12 Kasım 1918 yılında ise Deyr'i Zor'dan çekilerek bütün Suriye'yi Faysal eşliğindeki Arap Kuvvetlerine bırakmıştır¹⁴³. Suriye ve Osmanlılar arasında bağımsızlık mücadelesi yaşanırken savaş süresinde İngiltere, Fransa ve Rusya arasında 16 Mayıs 1916 tarihinde imzalanan Sykes- Picot Antlaşması ile Ortadoğu bu ülkeler arasında bölüşülmüş ve Suriye Fransa'nın manda himayesine verilmiştir¹⁴⁴.

Milli mücadelenin ilk dönemlerinde Kuva-yı Milliye birliklerinin direnişleri birçok Ortadoğu ülkesinde ibretle izlenmiş ve benimsenmiştir. Suriye'nin Birinci Dünya Savaşı süresinde itilaf devletlerinin bağımsızlık vaatleri nedeni ile Osmanlıya karşı direnişte bulunması ile olumsuz ilerleyen ilişkiler daha da şiddetli ayrılıklara neden olmuştur. Savaşın bitimiyle Suriye'de İngiliz ve Fransız manda idaresinin kurulması ile gün yüzüne çıkan itilaf devletlerinin Ortadoğu politikaları ile sarsılan Suriye, Kuva-yı Milliye'nin milli mücadele ruhundan etkilenmiş ve Fransız ve İngiliz mandasından arınma yollarına girmiştir. Anadolu'nun itilaf devletlerine karşı direnişi Suriye'de bu kapsamda bir direniş ruhu uyandırmakta etkili olmuştur. Bu gelişmelerin ışığında Suriye ile Türkiye arasında bir yakınlaşma başlamıştır. 1919'lu yıllarda gelindiğinde Suriyeli (Kral Faysal) ve Türkiyeli (Mustafa Kemal) temsilciler arasında bir anlaşmanın yapıldığı bildirilmiştir. Ancak bu anlaşmanın resmi olmadığı şeklinde düşünceler oluşmuş ve resmi olarak böyle bir anlaşmanın var olmadığı gibi fikirler ortaya atılmıştır. Milli mücadele dönemi Suriye ile ilişkilerde kayda değer bir konumu olan bu anlaşmanın hükümleri ise şunlardır¹⁴⁵:

¹⁴² Yaşar Akbıyık. (1999).*Milli Mücadele'de Güney Cephesi Maraş*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s.48.

¹⁴³ Abdülkerim Refik. (1994). *Türkiye-Suriye İlişkileri 1918-1926*. Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Sayı. 88. s.32.

¹⁴⁴ Akbıyık, (1999). *a.g.e.* s.48.

¹⁴⁵-Akbıyık, (2000). *Türkiye- Suriye İlişkileri (1919-1938)*. Atatürk 4. Uluslararası Kongresi, Cilt 1. Ankara. s. 185.

- Anlaşmaya iştirak eden taraflar, Türk milleti ve asil Arap milleti, şu anda İslam dünyasındaki bölünmüşlüğü esefle tespit eder, bu bölünmüşlüğü yok etmeyi kendilerine kutsi bir vazife addederler, birbirine dini, ahlaki ve içtimai açıdan bağlanmış iki milletin işbirliği içinde bulunmasını temin ederler. İki millet mütekabilen yardımda bulunmalı, dini ve toprağı birleşik kuvvetlerle müdafaa etmelidir.
- Şu anda Arapların bağımsızlığı, Türklerin hürriyeti ve vahdeti tehlikededir. Yabancı güçler kendi aralarında Irak'ı, Filistin'i, Suriye ve çevresini, Anadolu'nun önemli bir kısmını paylaşmak istemektedirler. Paris Barış Konferansı'nın bizim hakkımızda bir karar vermesinin ertesi günü dini ve toprağı müdafaa etmek için cihat ilan etmeye karar vermiş bulunuyoruz. Bu hedefe ulaşmak için, anlaşmaya iştirak eden taraflar aşağıdaki maddeler hususunda hem fikirdirler.
- Taraflar, Türk ve Arap İmparatorluğu'nun paylaşılmasını ve yabancı güçler tarafından işgal edilmesini kabul edemezler.
- Osmanlı Hükümeti, Hicaz, Medine, Irak, Filistin, Şam, Beyrut ve Haleb'in ilhak edildiğı bir Arap Hükümeti'ni Osmanlı İmparatorluğu'na bağı ve halifeye sadık olması kaydıyla resmen tanıır. Osmanlı Hükümeti, Şerif Hüseyin Paşa'nın bu topraklardaki hakimiyetini kabul ve tasdik eder. Hükümet'in teşkili ve diğere hususlar konusundaki teferruatlar bilahare müzakere edilecek ve özel bir anlaşmayla belirlenecektir.
- Şerifin ordularınca kontrol altında bulunan topraklarda Sultan'ın ismi camilerin kürsülerinde yüksek sesle zikredilecek ve Sultan'ın Hilafet'i yeniden tasdik ve ilan edilecektir.
- Cihada başlamak ve Türklerin birliğini temin için Şerif Hazretleri, bütün Arap ülkelerinde, maslahata uygun bir dille, yabancı güçlerin İslam topraklarına düşmanca tavrını ifade eden bir ferman yayınlayacaktır. Cihadı başlatmak için, Şerif, Arap kabilelerinin bütün liderlerini ve şeyhlerini bir araya getirerek antlaşma ve ahitler imzalayacaktır. Şerif, verilen bir işaretle derhal cihada iştirak etmeye hazır hale gelebilecek bir şekilde, Anadolu'daki milli birliklere benzer milli ordular kuracaktır.

- Şerif, Anadolu milli kuvvetlerine, emrinde bulunan bütün kuvvetlerle yardıma koşacaktır, iki taraf da, ortak hedeflerine ulaşana kadar, müteakiben, müdafaada ve taarruzda maddi ve manevi olarak yardım edeceklerdir.
- Şerif, bu metnin aslını sadece Hicaz Araplarına ve kabile reislerine bildirmekle kalmayacak aynı zamanda İmam Yahya'ya, Said İdris'e, Trablus, Cezayir, Fas, Bingazi, Tunus ve Hindistan Müslümanlarına haber verecek ve onların da harekete iştirak etmesi için elinden gelen çabayı esirgemeyecektir. Şerif, bu hedefe ulaşmak için gerekli bütün tedbirleri almaya söz verir.
- Bu antlaşma iki nüsha halinde hazırlanıp imzalanmış ve Kerek mutasarrıfı Esad Bey aracılığıyla takas edilmiştir¹⁴⁶.

Söz konusu anlaşmanın maddeleri böyle iken iki ülkeden de anlaşmanın yapıldığına dair resmi bir açıklama yapılmamıştır. 1919 yılının ortalarına gelindiğinde ise ilişkiler aynı seyirde devam etmektedir. Öyle ki Suriye ve Türk heyetleri bir araya gelerek Türk- İslam paktı oluşturulması konusunda görüşmeler yapmıştır¹⁴⁷.

Suriye taraftarlarının Türkiye'ye olumlu yaklaşımları sonucu doğan pozitif ilişkilerin yanı sıra Türkiye karşıtı olan kesimde bulunmaktaydı. Bu kesim çeşitli yayınlarla Türklerin aleyhine propaganda yapmaktaydı. Ancak bu muhalif politikalara karşı Suriyelilerin çoğu, Türkiye ile ılımlı olunmasının böylece Fransız manda himayesinden kurtulmanın daha kolay ve mümkün olabileceğini düşünüyorlardı. Nitekim Türkiye ile daha çok yakınlaşmalar görülmüştür. 1920 yılının ocak ayında yapılan bir anlaşma ise bu düşüncüyü destekler niteliktedir. Söz konusu bu anlaşmanın maddelerini ise şu şekilde sıralamamız mümkündür.¹⁴⁸

1. Suriye'nin kuzey sınırında, özellikle Musul bölgesinde bazı sınır değişiklikleri yapılmalı.
2. Batılı devletlere karşı Maan'dan Karadeniz'e kadar ortak bir cephe kurulmalı.
3. Türk ve Arap kuvvetleri tek bir komuta altında birleştirilmeli.
4. Başarı sağlandığı takdirde, Türklerle Araplar yan yana bağımsız iki devlet halinde yaşamalı, ancak ilişkileri Avusturya-Macaristan

¹⁴⁶Metin Hülagü. (1999). *Milli Mücadele Dönemi Türkiye-İslam Ülkeleri Münasebetleri*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara. Sayı. 45. C. XV. s. 9-10.

¹⁴⁷Salahi R. Sonyel (1995). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara. s. 192.

¹⁴⁸Sonyel, (1995). *a.g.e.* s.192.

ilişkileri gibi olmalı ve bu durum elli yıl süreli bir antlaşma ile güvence altına alınmalıdır şeklinde anlaşmanın şartları belirlenmiştir.

2.4. HATAY (ANTAKYA - SANCAK) SORUNU

2.4.1. Hatay'ın Fransız Mandasına Girmesi

Birinci Dünya Savaşının bitimiyle Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında 30 Ekim 1918 yılında Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır. Çok ağır maddeler içeren bu antlaşmaya dayanarak itilaf devletleri Ortadoğu'daki emellerini gerçekleştirmek için çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Özellikle antlaşmanın 7. Maddesine¹⁴⁹ dayanarak stratejik değere sahip yerleri işgal etmişlerdir. Nitekim İtilaf Devletlerinden İngiltere 6 Kasım 1918, Fransa ise 12 Kasım 1918 yılında bu maddeye dayanarak İskenderun ve Hatay bölgesini işgal etmeye başlamışlardır. Fransızlar, İskenderun'un merkezini işgal ederek Hatay bölgesine yönelmişler ve bölgede bir direnişle karşılaşmadan Hatay'a girmişlerdir¹⁵⁰.

Mondros Ateşkes Antlaşmasının imzalandığı sırada Türkiye'ye ait olan ve Misak-ı Milli sınırları içinde kabul edilen Hatay, daha önce yapılan gizli antlaşmalarla Fransa'ya bırakılmıştır¹⁵¹. Fransa, bölgedeki hâkimiyetini güçlendirmek amacıyla, 27 Kasım 1918 yılında yayımladığı bir kararname ile Hatay (Antakya), İskenderun ve Harim'i içine alan ve "**İskenderun Sancağı**" adı altında bir idari birim oluşturmuştur¹⁵².

İskenderun Sancağı'nın kurulmasından itibaren Fransızlar idari personel eksikliğini ordu mensubu personellerden temin ederek yeni bir idari kadro oluşturarak yönetime tamamen el koymuşlardır. İşgalin ardından Sancak'ta 1920 yılına kadar geçerli olmak üzere Mısır Akçesi devlet parası olarak kabul edilmiştir. Mısır Akçası ile birlikte Osmanlı lirası da kullanılmaya devam etmiştir¹⁵³.

1920'de başlayan Fransız manda yönetimi, Fransız yüksek komiserleri eliyle yürütülmüştür. İskenderun Sancağı, Türkiye ile Fransa arasında 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Ankara İtilafnamesi ile, Suriye sınırları içinde bırakılmış ve

¹⁴⁹Bu maddenin içeriği "İtilaf Devletleri, güvenliklerini tehdit edecek bir durumun ortaya çıkması halinde herhangi bir stratejik yeri işgal etme hakkına sahip olacaktır." Şekindedir. Böylece İtilaf Devletleri kendince tehdit olarak algıladıkları yerleri işgal edebileceklerdir.

¹⁵⁰ http://www.hatay.gov.tr/default_B1.aspx?content=213

¹⁵¹ Erciyas, (2004).*a.g.e.* s. 68-69.

¹⁵² Mehmet Tekin. (2009). *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara. s. 3.

¹⁵³ Mehmet Tekin. (2010). *Hatay İşgal Yılları ve Bağımsız Hatay Kronolojisi 1918-1939*. Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara. s. 47-49.

Sancağa özel bir idare şekil tanınmıştır¹⁵⁴. Sancak, Ankara İtilafnamesi'nin imzalandığı dönemde Halep Hükümeti'ne bağlıydı. 1922'de Suriye Devletleri Federasyonu kurulunca, bu kez, bu federasyonun Halep Devleti içinde yer aldı. Sancakta yönetsel yetkiler mutasarrıflarca kullanılmakta, yönetimde, yüksek komiserler kurulunun görevlendirdiği Fransız delegesi de söz sahibi bulunmaktaydı. Bu delege, mutasarrıfın yönetimini mandater devletin temsilcisi olarak denetlemekteydi. Halep Devleti'nce atanan İskenderun Sancağı mutasarrıfının¹⁵⁵, kaza kaymakamlarını, nahiye müdürlerini atamak, yasa ve yönetmelikleri uygulamak, vergi toplamak, sancak bütçesini hazırlamak gibi yetkileri bulunmaktaydı. Görünüşteki bu özerk yapıya karşın, Fransa, Ankara İtilafnamesi'nde yer alan hükümleri yerine getirmekten sürekli olarak kaçınmıştır. Örneğin, sancak mutasarrıfı, Fransız delegesinin onayını alması gerektiğinden, yetkilerini bir türlü kullanamamıştır. Fransızların müdahalesiyle, mutasarrıflar sürekli olarak Araplar arasından atanmakta, öbür yüksek düzeydeki görevlere de Hıristiyanlar getirilmekteydi. Yerli halk arasında açıkça ayırım gözetilen uygulamaların en çarpıcıları ise *ekonomik yatırımlar* ve sağlık alanındaydı. Manda döneminde Toprakkale demiryolunun iyileştirilmesi, İskenderun, Antakya ve Kırıkhan'daki elektrifikasyon çalışmaları, İskenderun Limanı'nın yeterli bir duruma getirilmesi gibi bazı girişimlere karşın, yalnızca Türk nüfusun yaşadığı Amik Ovası ve Amik Gölü çevresine hiçbir yatırım yapılmamıştır. Sağlık alanında da, sancak sınırları içinde hayli yaygın olan sıtmaya karşı çeşitli önlemler alınırken, Amik Ovası, bu tür önlemlerin dışında bırakılmıştı. Türkiye'nin İskenderun Sancağı üzerinde hak isteğini önlemek için uygulanan bu ayırıcı siyaset, çok geçmeden, yöredeki huzursuzluğun başlıca kaynağı olmuştur¹⁵⁶.

2.4.2. Hatay (Sancak) Sorununun Oluşması

Lozan Barış Konferansı süresince, İskenderun Sancağı konusu bir soruna yol açmamıştır. 24 Temmuz 1923 Lozan Barış Antlaşması'nın 3. maddesinde, Suriye sınırının, 20 Ekim 1921 günü yapılan Fransa-Türkiye Antlaşmasının sekizinci

¹⁵⁴ Burhan Şahin. (2008). *Türk Dış Politikasında Hatay Meselesi 1936-1939*. Kastamonu Eğitim Dergisi, Kastamonu. Cilt 16. Sayı. 2. s. 607.

¹⁵⁵ Yusuf Duran. (2007). *İskenderun Sancağı'nda Fransız Mandası (1920- 1936)*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ve Siyaset Bilimi (Siyaset Bilimi) Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. s. 34.

¹⁵⁶ Strateji Geliştirme Müdürlüğü.(2000). *İskenderun Belediyesi 2010-2014 Stratejik Planı*. s.7-8

maddesinde tanımlanmış sınır olduğu belirtilmiştir¹⁵⁷. Bu şekilde Lozan Antlaşmasının 3. maddesi, Ankara İtilafnamesi'nin hükümlerini doğrulamış, Sancak'a tanınan özel yönetim ve Suriye sınırı konusu çok taraflı ve daha kapsamlı bir antlaşma ile teyit edilmiştir. Ankara İtilafnamesi ile ana hatları belirlenmiş olan Suriye sınırı için, sınır çizgisi belirlemek üzere bir ay içinde bir karma komisyonun kurulması öngörülmüştür. Ancak bu komisyon 1925 yılında kurulabilmiş, fakat konu komisyonda çözümlenememiştir¹⁵⁸.

Fransız Yüksek Komiseri'nin Şubat 1926'da Ankara'yı ziyaretinde yapılan görüşmeler sonucunda ek sözleşme ve protokoller ele alınmıştır. 30 Mayıs 1926 günü Ankara'da imzalanan *Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesi*¹⁵⁹ ile Suriye-Türkiye ilişkileri düzenlenirken, sınır çizgisi de gösterilmiştir. Ayrıca, Suriye içinde kalan Sancak için özel yönetim biçiminin, Fransa Hükümetince göz önünde tutulacağı hükme bağlanmıştır¹⁶⁰.

3 Şubat 1930 yılında, Türkiye ile Fransa arasında Dostluk, Uzlaştırma ve Hakemlik Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile iki devlet arasındaki uyuşmazlıkların dostça ya da anlaşma yolu ile çözümlenmediği takdirde, Uluslar arası Adalet Divanı'na götürüleceği hükme bağlanmıştır. Ayrıca yine bu antlaşma ile Türkiye-Suriye sınırı kesin olarak belirlenmiştir¹⁶¹.

Aynı yıl, İskenderun Sancağı'nın özel bir statüsü olduğunu, Milletler Cemiyeti Mandalar Komisyonu uygun bularak kabul etmiştir. İskenderun Sancağı'nın vali ve yönetim özelliğinin uluslararası bir belgede tanınması ile bölgenin Türk halkı, Türkiye ile birleşmeyi istemeye başlamıştır. Kabul edilen *Statü Organik'e* göre; Suriye Devleti içindeki İskenderun Sancağı'na özel idare verilmiştir. Bu özel idareye, idari ve mali konularda bağımsızlık verilirken, bunların yürütülmesi için idare meclisi ve mutasarrıf yetkilendirilmiştir. Bu meclis 12 kişiden oluşup, 9'u seçilmiş, 3'ü de atanmış olarak oluşturulacak ve mutasarrıfı da devlet başkanı tarafından seçilecektir¹⁶².

¹⁵⁷ İsmail Soysal. (1983). *Türkiye'nin Siyasi Antlaşmaları*. Türk Tarihi Kurumu Yayınları. Cilt 1. s. 87.

¹⁵⁸ Rıza Çağlar. (2002). *Hatay'ın Türkiye Suriye İlişkilerinde Konumu ve Meselenin Hukuki ve Siyasi Boyutları Nelerdir?*. Harp Akademileri Tezi, İstanbul. s.6-10.

¹⁵⁹ Umar, (2003). *a.g.e.s.299*.

¹⁶⁰ Çağlar, (2002). *a.g.e. s.11*.

¹⁶¹ İsmail Soysal. (Nisan 1985). *Hatay Sorunu ve Türk-Fransız Siyasal İlişkileri(1936-1939)*. Belleten. Sayı 193. s. 81.

¹⁶² Abdurrahman Melek.(1996).*Hatay Nasıl Kurtuldu?*, Türk Tarih Kurumu Yayınları,Ankara. s.16.

1936 yılına gelindiğinde, uluslararası gelişmeler, Hatay sorunun gelişiminde önemli etkilere yol açmıştır. İtalya'nın 1935 yılında Habeşistan'ı işgal etmesi böylece Akdeniz'de hâkim güç olması, bunun yanı sıra Hitler Almanya'sının Ren Bölgesi'ni silahlandırması, Avrupa'yı ve Avrupa'nın egemen devletlerinin güvenliklerini tehlike altına sokmuş ve tehdit algılamalarının artmasına neden olmuştur. Bu bağlamda Fransa, kendisine isyan eden Suriye yerine, bağımsızlığını verdiği, iyi ilişkiler içerisinde olduğu müttefik bir ülke arayışı içerisinde girmiştir. Bu duruma ek olarak, Fransa'da 1936 yılında iktidarda bulunan yönetimi de, sömürgelere ve mandalara özgürlük verme taraftarı bir politika izlemiştir¹⁶³.

Suriye'nin ekonomik durumunun gittikçe zayıflaması, Suriye'ye yapılan harcamaların Fransa'ya getirdiği ekonomik yükün artması, Suriye'de petrolün çıkmaması gibi nedenler Fransa'nın bu bölgeye verdiği önemin oldukça azalmasına neden olmuştur. Bu gelişmelere karşın Fransa 9 Eylül 1936 yılında Suriye'ye ve Kasım 1936 yılında da Lübnan'a bağımsızlığını vermiştir¹⁶⁴.

Suriye ile Fransa arasında 9 Eylül 1936'da yapılan, Suriye'deki Manda rejimini sona erdiren ön anlaşma, 3 yıl sonra Suriye'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olmasıyla yürürlüğe girmiştir. Bu antlaşma, Sancağın statüsü meselesini tekrar ortaya çıkarmış ve bu mesele Fransa ile Türkiye arasında 1939 yılına kadar devam eden bir uyuşmazlık konusu olmuştur. Söz konusu anlaşmada; Sancak'a ilişkin herhangi bir madde olmamakla birlikte anlaşmanın üçüncü maddesinde: ***yüksek akit taraflar, manda idaresinin sona erdiği gün Fransa Hükümeti tarafından Suriye ile ilgili olarak ya da bu memleket adına imzalanan bütün antlaşma, sözleşme ve diğer milletlerarası taahhütlerden doğan hak ve yükümlülüklerini yalnız Suriye Hükümeti'ne devretmek için bütün tedbirleri alacaklardır***¹⁶⁵. Bu madde de anlaşılacağı üzere Fransa, Suriye üzerindeki haklarını yeni Suriye Hükümeti'ne devrederken, İskenderun Sancağı üzerindeki hak ve yükümlülüklerini de bu hükümete devretmiştir. Ancak, ne antlaşmanın içinde ne de eklerinde İskenderun Sancağı'na hiçbir atıfta bulunulmamıştır.

Bu antlaşmanın imzalanmasından sonra Hatay sorunu hem iç hem dış politikada Türkiye tarafından bilinçli bir şekilde sürekli olarak gündeme

¹⁶³ Soysal, (Nisan 1985). a.g. e. s 82.

¹⁶⁴ Soysal, (Nisan 1985). a.g. e. s 82.

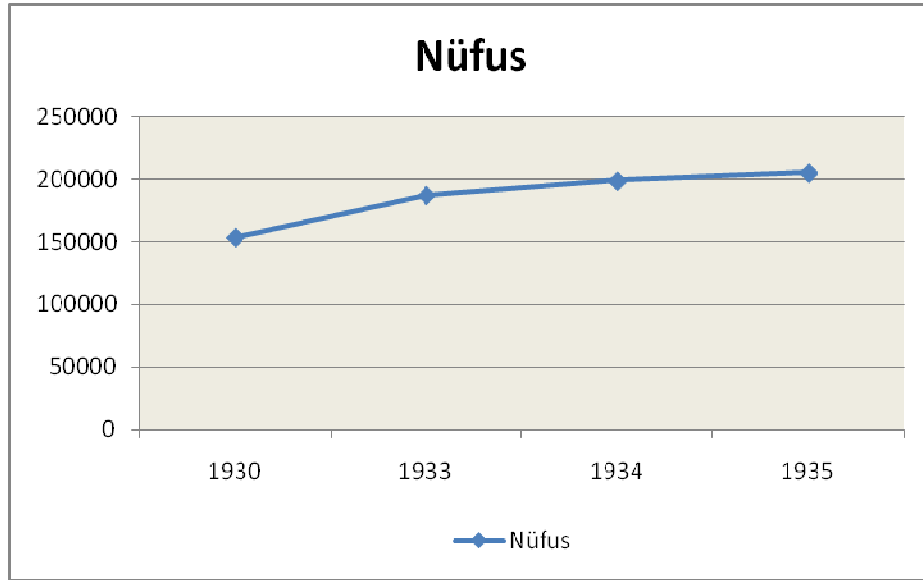
¹⁶⁵ Fahir Armaoğlu. (1983). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara. s. 348.

getirilmiştir¹⁶⁶. Hatay'ın ulusal bir sorun haline gelmesini sağlayan temel etkenlerden biri, bölgede yaşayan Türklerin Fransız işgalinin ilk günlerinde silahlı direniş biçiminde başlayan, manda yönetiminin kurulmasından sonra da Sancak topraklarında ve Türkiye'de siyasal ve kültürel alanda sürdürülen Türkiye'ye katılma mücadelesi olmasıdır.

2.4.3. Manda Dönemi Hatay Ekonomisi

2.4.3.1. Manda dönemi Hatay'ın nüfusunun genel görünümü

Ankara İtilafnamesi'nden önceki nüfus verilerine göre Sancak nüfusu 185.000 dolaylarında bunun 100.000'ini ise Türklerin oluşturduğu kabul edilmekteydi. Ancak oluşan göçler ve Türkmen bölgesinin bağlı bulunduğu birimin değiştirilmesi ile nüfus dengesi Türklerin aleyhine değişmiştir.

Şekil 2.3. İskenderun sancağında nüfus (Tekin, (2010). *a.g.e.* s. 226).

Şekilden de anlaşılacağı üzere yapılan nüfus sayımlarına göre yıllar itibari ile nüfusta bir artış yaşanmaktadır¹⁶⁷. Bununla birlikte Türklerin nüfus içindeki oranı genel itibari ile % 35-40 arasında yer almıştır.

Sancak bölgesinin önemli illeri arasında yer alan Antakya ve İskenderun'un nüfuslarını incelediğinde Antakya nüfusunun 1934 yılında artışa geçtiği ve bunun

¹⁶⁶Yusuf Sarımay. (1996).*Atatürk'ün Hatay Politikası-I-(1936-1938)*.Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,Cilt XII. Sayı 34. s.4-5.

¹⁶⁷ Tekin, (2010). *a.g.e.* s. 226.

diğer yıllarda devam ettiği görülürken İskenderun'da ise durum farklı olmuş nüfus siyasi ve çeşitli nedenlerden dolayı azalma eğilimine girmiştir¹⁶⁸.

2.4.3.2. Ekonomide para, bütçe ve verginin genel durumu

Fransızların Sancak'ı işgalinin ardından bölgede yapılan ekonomik ve idari faaliyetler sonrası Sancak, bütçesi ve idare sistemi ile ayrı bir varlık haline getirilmiştir¹⁶⁹. Sancak'ın, ekonomik yetkinliğinde en önemli değerleri İskenderun limanı ve Amik ovasıdır. İskenderun limanındaki ticaret ve Amik ovasındaki tarımsal üretim Sancak'ın önemli ekonomik kaynakları arasında yerini korumuştur¹⁷⁰.

Fransızların bölgenin yönetimini ele geçirdikten sonra 1921 yılından itibaren takvim yılı esaslı muntazam bütçe uygulamasını başlatmıştır. Söz konusu bu uygulama 1933 yılına kadar devam etmiştir.

Sancak bütçesi Suriye'den ayrı olduğu için, bütçenin düzenlenmesinden ve harcamaların yapılmasından Mutasarrıf sorumlu olmuştur. Ancak bütçenin ayrı olmasına rağmen bu bütçeden Suriye Devlet bütçesine de belli bir miktar para ayrılması öngörülmüştür. Bütçenin en önemli gelir kaynağı ise gümrüklerden oldukça önemli gelirler elde edilmiştir. Vergiler ise Osmanlı Devleti'nin kanunlarına göre alınmıştır. Ancak aşar vergisi ile ilgili köklü değişiklikler olmuştur. İltizam usulüyle alınan aşar vergisi daha sonra *terbi*¹⁷¹ denilen usulüne geçilerek alınmaya başlanmıştır. Bu gelişmelerin yanı sıra 1925 yılında Sancak'ta kurulan Ziraat Bankası çiftçiye yardım ve destek sağlamaya başlamıştır. Ziraat Bankasının yanı sıra Sancak'ta Suriye ve Büyük Lübnan Bankası, Suriye Fransız Bankası ve Banco Di Roma gibi bankalar da kurulmuştur¹⁷².

Yaşanan bu gelişmeler ve maliyede yapılan değişiklikler sonucu Sancak bütçesinde önemli artışlar yaşanmıştır. Bütçe geliri 1923 yılında 71.000 lira iken 1930 yılında 370.000 liraya ulaşmıştır. Bu gelir artışı ile bölgede yeni yolların açılması, köprülerin yapımı, okul, hastane, karakol, Adliye sarayı gibi binaların yapılması sağlanmıştır. 1935 yılının Nisan ayında Osmanlı gümüşlerinin kullanımının yasaklanmasının ve 1935 yılının Temmuz ayında yürürlükten kaldırılmasının, bunun yerine Suriye parasının kullanılacağı ön görülmesi üzerine

¹⁶⁸Şerife Yorulmaz. (1998). *Fransız Manda Yönetimi Döneminde İskenderun Sancağı (Hatay) 'nın Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Durumuna İlişkin Bazı Kayıtlar (1918-1939)*. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Cilt 6. Sayı22. s. 240-241.

¹⁶⁹Tekin, (2010). *a.g.e.* s. 241.

¹⁷⁰Abdullah, (1985). *a.g.e.* s. 37.

¹⁷¹Terbi: 4 yıllık verginin ortalaması. Bknz. Mehmet Tekin. (2010). *a.g.e.*

¹⁷²Tekin, (2010). *a.g.e.* s. 243.

ekonomide yeni bir narh konmuştur. Bu da ekonomiyi olumsuz etkilemiştir. Bunun üzerine çeşitli grevler yapılmış ve böylece gümüş paranın uzun süre piyasada kalması sağlanmıştır¹⁷³.

2.4.3.3. Hatay ekonomisinde tarım

Sancak'ın tarımsal ekim alanlarını Amik ve Arsuz ovaları oluşturmaktadır. Amik ovasında büyük araziler yer alırken Arsuz ovasında daha küçük genelde orta büyüklükte araziler yer almaktadır¹⁷⁴. Bu ovalarda ve diğer bölgelerdeki ekilebilir alanların ölçümü 243.000 hektardır. Yetiştirilebilir tarımsal ürünler ise arpa, buğday, pirinç, mısır, nohut, tütün, zeytin, fut, şeftali, portakal, pamuk, v.b ürünlerdir¹⁷⁵.

Başlıca ürünlerin yıllık üretim miktarları ise şu şekilde olmuştur:

Buğday: 240.000 kental, Arpa: 72.000 kental, Yulaf: 63.000 kental, Üzüm: 57.000 kental, Zeytin: 40.000 kental, Küşne: 18.000 kental, Portakal: 17.500 kental, İncir: 16.000 kental, Darı: 15.000 kental, Cilban: 15.000 kental, Nohut 13.000 kental, Şeker kamışı: 500 kental, Tütün: 1.400 kental, Pamuk: 1.050 kentaldir¹⁷⁶.

Yapılan araştırmalar sonucu elde edilen veriler göre Karasu, Leçe, Gavurdağı'nın doğu alanı ekilebilir kısmı 140 hektar olup bu bölgeden 1933 yılında 1.900 kantar dolaylarında gelir elde edilmiştir. 1933 yılında ürünlerden elde edilen gelir arpada 73.000 kantar, buğdayda 292.000 kantar, mısırdan 65 kantar, yulafta 85.000 kantar, darıdan 29.000 kantar, mercimekten 21.350 kantar, nohuttan 10.660 kantar, bakladan 2.660 kantar, tütünden 1445 kantardır¹⁷⁷.

Görüldüğü üzere Sancak'ın ziraat ürünleri çok çeşitli olup tahıl, pamuk, susam, pirinç, patates, narenciye ve sebzenin her çeşidi yetiştirilmekteydi. Narenciye ziraatı yaygınlaşmış ihracatı da gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte bu ürünler arasında zeytin ve dut ağaçlarının önemli yeri vardı¹⁷⁸.

2.4.3.4. Hatay ekonomisinde sanayi ve ticaret

Sancak sanayisine bakıldığında pek gelişmediği görülmektedir. Bölgenin en önemli sanayi kolu sabunhaneler olmuştur. Ki sabunhanelerden üretilen sabun miktarı ise yıllık 3 bin tonu geçmemektedir¹⁷⁹. Bununla birlikte sabun üretimi, 1929

¹⁷³Tekin, (2010). *a.g.e.* s.244.

¹⁷⁴Tekin, (2010). *a.g.e.* s.245-246.

¹⁷⁵Yorulmaz, (1998). *a.g.e.* 242.

¹⁷⁶Tekin, (2010). *a.g.e.* s.248.

¹⁷⁷Yorulmaz, (1998). *a.g.e.*242.

¹⁷⁸Tekin, (2010). *a.g.e.* s.248.

¹⁷⁹Şerife Yorulmaz. (1998). *a.g.e.* s. 243.

Dünya Ekonomik Buhranından çok etkilenmiş, dolayısıyla Avrupa'ya yapılan ihracat çok düşmüştür. 1930 yılında 65 tabha¹⁸⁰ olan sabun üretimi 1935 yılında 16 tabhaya düşmüştür. Sabunhanelerin yanı sıra bir zeytinyağı fabrikası, bir tereyağı fabrikası, iki rakı imalathanesi, 110 zeytinyağı mengenesi, 150 ilkel su değirmeni, üç un fabrikası, iki dikiş fabrikası, bir sac fabrikası, üç küçük mefruşat fabrikası, iki mermer fabrikası, iki tütün ve sigara işletme fabrikası 13 koza fabrikası, dört koza boğma atölyesi (boğma kazanları ve kurutmaya mahsus havadar ahşap yapılar), üç ipek imalathanesi, dört dokuma tezgâhı ve briket, tuğla, kiremit, su boruları üreten fabrikalar bulunmaktaydı. Modern tarıma geçiş sürecinde ise bir tarım makinesi imalathanesi açılmıştır. Bunların yanı sıra deri işlemeciliği de bir sanayi kolu haline gelmiştir¹⁸¹. Daha öncede belirtildiği üzere görüldüğü gibi sanayi kolu pek gelişmemiştir.

Bölgede yapılan ticarete bakıldığında ise en önemli ticaret merkezi İskenderun Limanı'dır. 1921 yılında liman genişletilerek iki yeni rıhtım yapılmış ve rıhtımların arkasında beş hektar genişliğinde bir havuz oluşturulmuştur. Ayrıca rıhtımın Körfez'den giriş noktasında yeni bir deniz feneri inşa edilmiştir. Bu faaliyetler sonucu limanın ticaret hacminde artışlar beklenmiştir. Söz konusu limanın yıllık faaliyet hacmi 128.000 tonu bulmaktaydı. Liman, 1928 yılında İskenderun'da kurulan *İskenderun Liman Şirketi* tarafından işletilmeye başlanmıştır. Bu gelişmelerin yanı sıra limanda 4000 metreküp'lük bir petrol deposu yapılarak gemilerin doğrudan yakıt alabilme imkânı sağlanmıştır¹⁸².

Bu gelişmelere rağmen Fransız mandasının uyguladığı politikalar nedeni ile İskenderun Limanında beklenen ticari canlılık görülememiştir. Şöyle ki limana 1927-34 yılları arasında gelen gemi sayısı ve taşıdıkları yük miktarlarında oldukça bir azalma görülmüştür. 1927 yılında İskenderun limanına ihracat-ithalat amacıyla gelen gemi sayısı 327 iken, 1934 yılında 283'e düşmüştür. Taşıdıkları yük miktarı ise 555.000 ton'dan 469.000 ton'a gerilemiştir. Yaklaşık olarak %15 oranında bir azalma gerçekleşmiştir¹⁸³. Limandaki bu ticari gerilemenin nedenleri arasında Fransız manda politikalarının yanı sıra Beyrut ve Halep arası yolların iyileştirilmesi ve yapılan alt yapı yatırımlarının Beyrut ve Trablus limanlarının kullanılmasını

¹⁸⁰Tabha: Bir kazandan dört günlük pişirme işlemi sonucunda elde edilen 4,5-5 ton ağırlığı olan sabun miktarına verilen addır. Bknz. Mehmet Tekin. (2004). a.g.e. .s 247.

¹⁸¹Tekin, (2004). a.g.e. .s 239.

¹⁸²Tekin, (2004). a.g.e. .s 239, 247-248.

¹⁸³Serhan Ada. (2005).*Türk Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)* .Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul. s. 88.

artırması gibi faktörler de yer almıştır. Özellikle Trablus limanında yapılan çalışmalar limanda ticaret hacminde %20 oranında bir artış sağlanmış ve bu da İskenderun Limanını olumsuz bir şekilde etkilemiştir. İskenderun limanında ticaretin gelişmemesinin diğer bir nedeni, tarımsal üretimin düşmesiydi. Tarımsal ürünlerin üretimine oldukça uygun olan Amik ovasının Türklere ait olması ve Türklerin manda dönem idaresine karşı isyan etmesi nedeni ile bu bölgeden uzaklaştırılması, bu bölgede tarımsal üretimin zayıflamasına yol açmıştır¹⁸⁴.

Bölgede ticaretin bir diğer önemli kalemi ipekçilikti (ipek kozacılığı da denilebilir). Yılları itibari ile ipek üretimine bakıldığında: 1904 yılında 300.000, 1909 yılında 600.000, 1918 yılında 1.000 ton dolaylarında üretim yapılmaktaydı. Ancak I. Dünya Savaşı'ndan sonra suni ipekçiliğin gelişmesi ile kozacılık gerilemeye başlamıştır. 1925 yılında Sancak'ın koza hâsılatı 17.000.000 frank iken 1934 yılında hâsılat 1.000.000 frank olmuş ve oldukça önemli bir gerileme gözlenmiştir. 1937-1938 yılları gelindiğinde ise üretim yok denecek kadar azalmıştır¹⁸⁵.

2.4.3.5. Hatay ekonomisinde hayvancılık

Sancak Bölgesinde Hayvancılığa bakıldığında, 1933 yılında yapılan bir araştırmaya göre Sancak'ta 4.500 at, 550 katır, 7.500 eşek, 282 deve, 40.000 öküz, 43.641 inek ve 87.996 keçi vardır. Balıkçılık sektörüne bakıldığında ise Sancak sahillerinde önemli ölçüde balık avlanmakta ve bu balıklar çeşitli ülkelere ihraç edilmektedir. İhraç edilen balık miktarı ise yaklaşık olarak 25.000 civarlarındadır. Söz konusu balık avı ise oldukça ilkel koşullarda yapılmaktaydı ve hükümetin bu konuda herhangi bir destek ve politikası söz konusu olmamıştır¹⁸⁶.

Hatay ekonomisine genel olarak bakıldığında kendi kendine yeten ve 1929 Dünya Ekonomik Buhranının vermiş olduğu etki ile de içe kapanık bir ekonomi görünümündedir. Özellikle tarım sektöründe önemli bir ağırlığa sahip olması bu konuda önemli etken olmuştur.

¹⁸⁴ Yusuf Duran. (2007). *İskenderun Sancağı'nda Fransız Mandası (1920- 1936)*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara. s. 141-142.

¹⁸⁵ Tekin, (2004). *a.g.e.* s 249.

¹⁸⁶ Yorulmaz, (1998). *a.g.e.* s 243.

2.4.3.6. Hatay'ın bağımsızlığı

Önceki konularda belirtildiği üzere oldukça önemli bir konuyu teşkil eden Hatay sorunu, çeşitli girişim ve faaliyetlere rağmen ancak 1939'lu yıllarda çözüme kavuşturulabilmiştir.

Suriye ve Fransa arasında 1936 yılında yapılan ve Suriye'ye 3 yıl içinde bağımsızlık öngören antlaşmanın 3 maddesinde yar alan ifade¹⁸⁷ de belirtildiği üzere Sancak İdaresinin Suriye'ye verildiği anlaşılmaktadır. Bunun üzerine oldukça rahatsız olan Türk kesimi Fransa'ya konu ile ilgili bir nota vererek Suriye'ye verilen statünün Sancak'a da verilmesini istemişlerdir. Ancak Fransa notaya karşılık olumlu bir dönüş yapmamıştır. Nitekim böyle bir talebin gerçekleştirilmesi sonucunda Suriye'nin bölüneceğini belirterek talebi ret etmişlerdir. Bu uyuşmazlık üzerine Fransa konuyu Milletler Cemiyeti'ne götürülmesini teklif etmişlerdir. Türkiye söz konusu öneriyi kabul ederek konuyu Milletler Cemiyeti'ne taşımışlardır¹⁸⁸.

Sancak sorununun Milletler Cemiyeti'ne taşınması üzerine Milletler Cemiyeti Konseyi 14-16 Aralık 1936 tarihleri arasında konuyu görüşmüş, İsveçli temsilci Sandler'i raportör tayin etmiştir¹⁸⁹. Sandler hazırlamış olduğu raporunda:

- Sancak konusunun Milletler Cemiyeti'nin Ocak ayındaki olağan toplantısında tekrar görüşülmesini, bu süre içinde tarafların raportörle temas halinde olmasını,
- En kısa sürede Sancak Bölgesine üç kişilik bir gözlemcinin gönderilmesini,
- Bu raporun kabul edilmesi konunun esası üzerinde verilmiş bir karar sayılmamasını ön görmüş ve raporunu 16 Aralık'ta Meclis'e sunmuştur.

Raporun meclis tarafında onaylanmasının ardından oluşturulan üç kişilik gözlemci 1937 yılının Ocak ayında Sancak bölgesine giderek göreve başlamışlardır.

Milletler Cemiyeti Meclisi'nin 20 Ocak 1937 yılındaki toplantısı süresince Türk ve Fransız temsilcileri arasında yapılan görüşmeler sonucu 29 Ocak 1937

¹⁸⁷Söz konusu maddenin içeriği *Hatay Sorununun Oluşması* adlı bölümde de belirtildiği üzere şu şekildedir: “yüksek aküt taraflar, manda idaresinin sona erdiği gün Fransa Hükümeti tarafından Suriye ile ilgili olarak ya da bu memleket adına imzalanan bütün antlaşma, sözleşme ve diğer milletlerarası taahhütlerden doğan hak ve yükümlülüklerini yalnız Suriye Hükümeti'ne devretmek için bütün tedbirleri alacaklardır” Şeklinde dir.

¹⁸⁸Hasan Berke Dilan. (1998). *Atatürk Dönemi Türkiye'nin Dış Politikası (1923-1939)*. Alfa Basım ve Dağıtım Yayınları, İstanbul. s. 139.

¹⁸⁹Şahin, (2008). *a.g.e.* s. 609.

yılında Sancak konusu üzerine bir uzlaşmaya varılmıştır. Bu uzlaşmanın maddeleri ise şu şekildedir¹⁹⁰:

- Sancak, iç işlerinde bağımsız dış işlerinde Suriye'ye bağlı olacaktır.
- Sancak kendi anayasası ile yönetilen “*ayrı bir varlık*” olacaktır.
- Türkçe resmi dil olacak ikinci bir dil için Milletler Cemiyeti Konseyi karar verecektir,
- Suriye, bölgenin bağımsızlığını zedeleyecek herhangi bir kararı Milletler Cemiyeti'nin bilgisi dışında alamayacaktır.
- Suriye ile Sancak arasında bir gümrük ve para birliği olacak, ortak işler için özel memurlarla koordinasyon sağlanacaktır.
- Türkiye'nin İskenderun limanından yararlanması için Sancak Statüsüne hükümler konulacaktır.
- Sancak'ta mecburi askerlik usulü uygulanmayacak ve bu bölge tahkim edilmeyecektir¹⁹¹.

Sandler raporunun kabul edilmesinin ardından Milletler Cemiyeti Konseyi 25 Şubat 1937 yılında toplanarak Sancak statüsü ve anayasası için kararlar almışlardır. 29 Mayıs 1937 yılına kadar süren çalışmalar sonucu Sancak'ın statüsü ve anayasası belirlenmiştir. Ayrıca Fransa ve Türkiye arasında yapılan görüşmeler sonucunda, Sancak'ın milli bütünlüğünü güvence altına alan ve Türkiye ile Suriye arasında yeni sınırı belirleyen bir antlaşma yapılmıştır¹⁹².

Türk- Fransız Antlaşmasının ardından 24 Ağustos 1938 yılında Sancak'ta seçimler yapılmıştır. Sancak Meclisi 2 Eylül 1938 yılında yapmış olduğu ilk toplantısında, Hatay Devleti adını kabul ederek Hatay Devleti'nin kurulmasını sağlamışlardır. Bağımsız bir Hatay Devleti'nin kurulmasından sonra 23 Haziran 1939 tarihinde Fransa ve Türkiye arasında bir antlaşma daha imzalanarak Hatay Devleti ile Türkiye arasında yeni sınırlar tespit edilmiştir¹⁹³.

Bu gelişmelere sonrası Hatay Devleti 1939 yılına kadar bağımsız bir devlet olarak varlığını sürdürmüşlerdir. Ancak Hatay Meclisi'nin 29 Haziran 1939 tarihli toplantısında bölgenin Türkiye'ye katılmasına oy birliği ile karar vermişlerdir¹⁹⁴.

¹⁹⁰ Mehmet Gönübol ve Cem Sar.(1997). *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası*. Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara. s. 134.

¹⁹¹Gönübol ve Sar, (1997). *a.g.e.* s. 135.

¹⁹² Dilan, (1998). *a.g.e.* s. 141.

¹⁹³ Dilan, (1998). *a.g.e.* s. 142.

¹⁹⁴Dilan, (1998). *a.g.e.* s. 143.

Hatay'ın Türkiye'ye katılmasından sonra Suriyeli yetkililer, konuyu protesto etmekle birlikte Hatay Devleti'nin kendisinin bir parçası olduğunu ve bu nedenle söz konusu alınan kararların geçersiz olduğunu öne sürmüşlerdir¹⁹⁵. Bu amaçla hiçbir koşul ve gerekçede Hatay'ın Türkiye katılımını kabul etmeyeceklerini belirtmişlerdir. Nitekim söz konusu bu tutum günümüzde de hala devam etmekte Suriye Hatay'ı kendi topraklarında göstermektedir¹⁹⁶.

¹⁹⁵ <http://www.ekodialog.com/Makaleler/hatay-ilimiz-suriye.html>.

¹⁹⁶ Dilan, (1998). *a.g.e* .s. 143.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. MATERYAL VE YÖNTEMMATERYAL

“1918-1946 Yılları Arası Türkiye -Suriye İktisadi İlişkileri” adlı bu araştırma ve inceleme, Fransa'nın idaresi altındaki Suriye'nin, manda idaresinin uyguladığı politikalar ve bu yönde şekillenen ekonomik yapısını, Türkiye ile ticari ilişkilerinin boyutlarını ve bileşimini incelemeye yönelik bir değerlendirme yapısı içindedir.

Çalışmanın adının ve içeriğinin belirlenmesi ile birlikte konu ile ilgili yayınlanmış benzer araştırmalar incelenmiş, dış ticaret istatistik umum müdürlüğünün yıllık dış ticaret verileri elde edilmiş ve veriler derlenmiş, konuyla ilgili kurumlar (Ticaret ve Sanayi odaları) ile internet ortamında ve ziyaretlerle irtibat kurulmuştur.

Çalışma iktisat ve tarihi bir arada içermesi nedeni ile tarihsel süreç içerisinde iktisat literatürü ve tarihi için önemli dönemlere sahip olan Cumhuriyet'in ilanı ve İzmir İktisat Kongresi (1923), 1. Dünya Ekonomik Buhranı (1929) ve 2. Dünya Savaşının sona ermesi (1945) gibi olgular, yılların 1923-1929 ve 1930-1946 yılları şeklinde dönemlere ayrılmasını gerektirmiştir. Ayrıca Suriye ile ticari ilişkilerde fasıl itibari ile ticareti yapılan ürünler, 1929 yılına kadar 30 fasıl, 1934 yılına kadar 75, sonrası ise 76 fasıl yapıldığı için Suriye ile ticari ilişkiler 1926-1929, 1930-1934 ve 1935-1942 yılları şeklinde dönemlere ayrılmıştır.

Çalışmanın en önemli kaynaklarını birincil kaynaklar oluşturmaktadır. Bu birincil kaynakların, bu çalışma açısından en önemli kayda değer olgusu daha önceki çalışmalarda kullanılmamış olmasıdır. Bu birincil kaynaklar; T.C. Maliye Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü, T.C. Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü ve T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü'nden elde edilen dış ticaret verileri oluşturmaktadır. Söz konusu bu kaynaklardan oldukça yoğun bir şekilde yararlanılmıştır. Bunun yanı sıra birçok kitap, dergi, arşivler, internet yayınları ve

konuyla ilgili raporlar taranmış ve araştırmalar yapılmıştır. Ayrıca bu kaynaklardan elde edilen dış ticaret verilerinden derlenen tablo ve şekiller, yorumlanmaya ve bu kapsamda çıkarımlar yapılmaya çalışmıştır.

Çalışmanın ikincil kaynaklarını ise kitaplar, konu ile ilgili yayınlanmış makaleler, dergiler, süreli yayınlar ve tezler oluşturmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. BULGULAR VE YORUM

4.1. MANDA DÖNEMİ TÜRKİYE- SURIYE İKTİSADİ İLİŞKİLERİ

4.1.1. Türkiye ve Suriye Arasında Ticaretin Boyutları

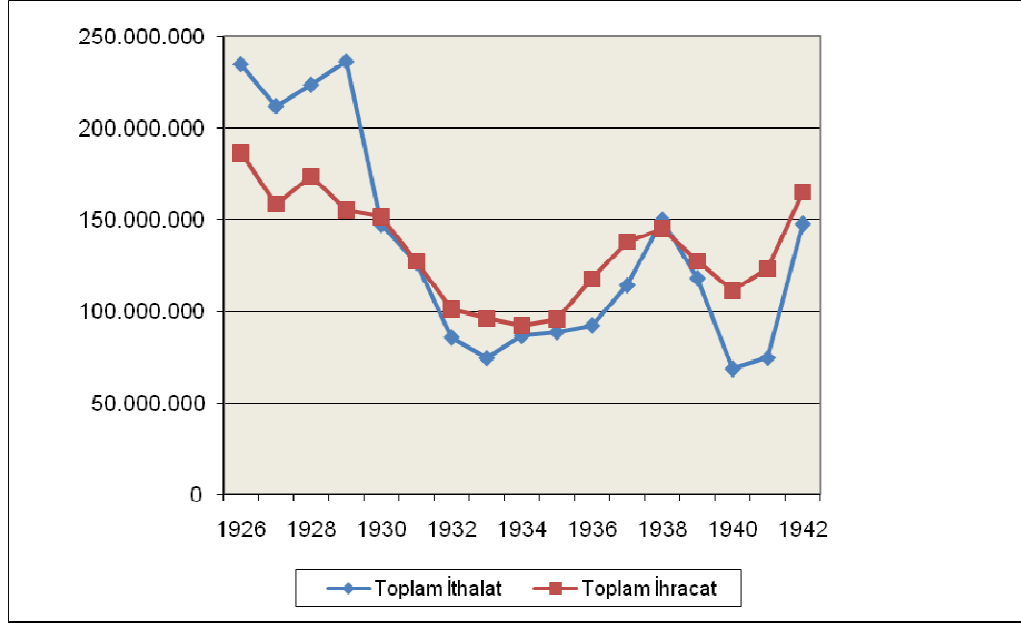
Cumhuriyet'in ilk yıllarında itibaren Türkiye ekonomisi dışa açık ve bağımlı bir ekonomiye sahip olmuştur. Hammadde ihraç edilip mamul madde ithal edilmekte olduğundan bağımlı bir ekonomiden söz edilebilir. Bununla birlikte Lozan Barış Antlaşmasının gümrük tarifeleri üzerindeki baskılar ve yabancı şirketlerin ekonomideki etkinlikleri de liberal politikaların uygulanmasında etkili olmuştur. Liberal politikaların uygulanması ise dışa bağımlılığı artırmıştır. Bunun sonucu olarak da Türkiye'nin dış ticareti 1923 yılından 1929 yılına kadar sürekli olarak açık vermiştir. Dış ticaret açığının verilmesinin bir diğer nedeni ülke ekonomisinin tarıma dayalı bir yapıda bulunması olmuştur. İhracatın yaklaşık olarak % 85'nin tarımsal üretime dayalı olması dış ticaret açığının artmasında önemli etken olmuştur¹⁹⁷. 1930 yılından itibaren ise Türkiye'nin dış ticareti 1938 yılı hariç 1946 yılına kadar sürekli olarak fazla vermiştir. 1938 yılında dış ticaretin açık vermesinde İkinci Dünya Savaşına girmeye hazırlanan Almanya ile ticari ilişkilerin bozulmasının neden olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü bu dönemle Almanya ile yapılan ihracat toplam ihracatın yarısını oluşturmaktaydı¹⁹⁸.

Şekil 4.1 ve Tablo 4.1 (Ek A.1)'deki dış ticaret ile ilgili verileri incelendiğinde Türkiye'nin dış ticareti 1926-1929 döneminde açık verdiği gözlenmektedir. Bu dönemin aksine 1930-1942 döneminde ise, 1938 istisna olmak üzere, 1942 yılına kadar ise Türkiye'nin dış ticaretinin 1938 yılı hariç sürekli fazla verdiği görülmektedir. Ancak Türkiye'nin 1930'lu yıllardan itibaren dış ticareti fazla

¹⁹⁷ Şahin, (1998). *a.g.e.* s. 40-42.

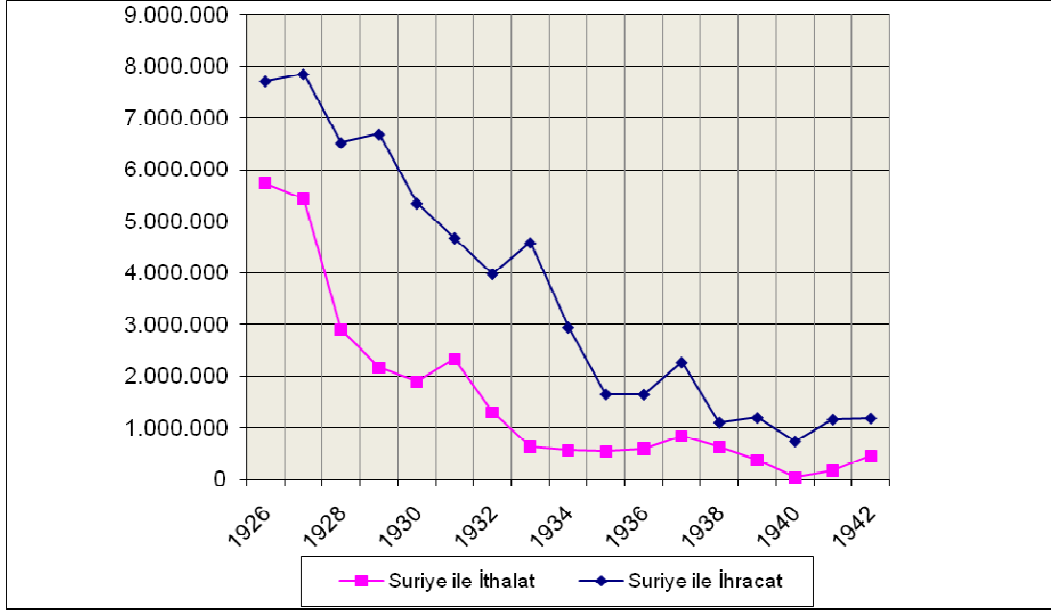
¹⁹⁸ Şahin, (1998). *a.g.e.* s. 85.

vermesine rağmen 1926 yıllarda yapılan ihracata oranla, 1930'lu yılı itibari ile yapılan ihracatta azalma gerçekleşmiştir. Nitekim 1926 yılında toplam ihracat, 186.422.755 TL değerinde gerçekleşirken dış ticaret fazlasının en yüksek değerde verildiği 1941 yılında 123.080.858 TL değerinde gerçekleşmiş ve önemli ölçüde azalmıştır.

Şekil 4.1. 1926-1942 Yılları arası Türkiye'nin dış ticareti (TL)

1926 ve 1929 yılları arası bu ekonomik görünümün muhtemel nedenleri arasında İzmir İktisat Kongresi'nde ve Lozan Barış Antlaşması'nda liberal iktisat politikaların uygulanmasına karar verilmesi nedeniyle dışa açık ekonomik faaliyetlerin yürütülmesidir. İzmir İktisat Kongresi ve Lozan Barış Antlaşması sonucu uygulanan iktisadi politikalar dış ticaret açığının verilmesine neden olmuştur. Bu gelişmeler ve 1929 Dünya Ekonomik Buhranı sonrası yerli üreticiyi korumaya ve geliştirmeye yönelik uygulanan ekonomik politikalar ve ithal ikameci dış ticaret politikaları iç üretimi arttırmıştır. Bununla birlikte dünya ekonomik bunalımın ülkelerin iç üretime yönelmesine yol açması ve bu nedenle ithalatın kısılması ticaret fazlasının muhtemel nedenleri arasında yer aldığını söylemek mümkündür.

Şekil 4.2. 1926-1942 Yılları arası Suriye'nin Türkiye ile dış ticareti(TL)

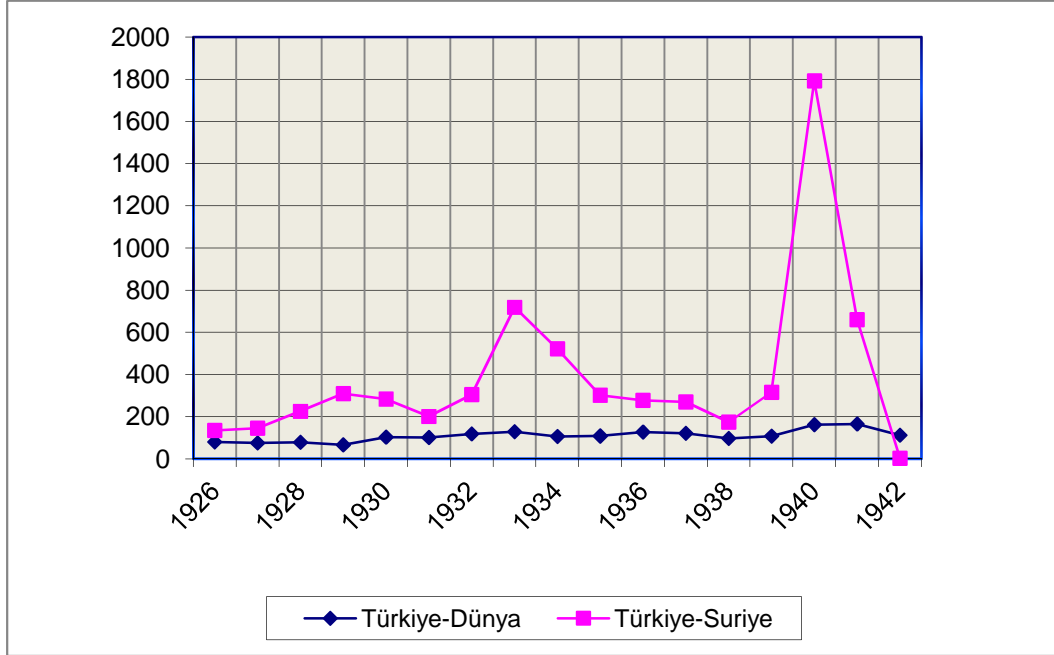
1926-1942 yılları arası Türkiye'nin dış ticaret görünümü bu şekilde iken bu yıllar arası Suriye ile yapılan ticari ilişkilere bakıldığında göze çarpan en önemli unsur Suriye ile yapılan ihracatın Suriye ile yapılan ithalattan her yıl sürekli olarak fazla olmasıdır (Şekil 4.2). Ancak zamanla Suriye ile yapılan dış ticaret hacminde aşağı yönlü bir eğilim görülmektedir. Yıllar itibari ile azalma eğiliminde olan ihracat ve ithalat, 1940'lı yıllara gelindiğinde neredeyse yok denecek bir düzeye gerilemiştir. Özellikle Suriye'den gerçekleştirilen ithalatta oldukça önemli düzeyde azalma gerçekleşmiştir.

4.1.1. Türkiye'nin Toplam Dış Ticaretinde Suriye'nin Payı

Türkiye'nin dünya ile yapmış olduğu ihracatının ithalatını karşılama oranı irdelendiğinde istikrarsız seyreden bir tablo görülmektedir. Kimi yıllar ihracatın ithalatı karşılama oranı % 70'lerde iken kimi yıllarda dış ticaret fazlası vermesi nedeni ile % 100'leri aşmış % 120 ve %160'ları bulmuştur (Ek A.1.Tablo 4.1 ve Şekil 4.3).

1926-1942 yılları arası Türkiye'nin Suriye'ye yaptığı yıllarda ihracatın ithalatı karşılama oranında artış olduğu görülmektedir. Şekil 4.3 'teki verilen ihracatın ithalatı karşılama oranı ile ilgili verilerde görüldüğü üzere özellikle ihracatın ithalatı karşılama oranının en yüksek olduğu yıllarda 1940 yılında Suriye'ye yapılan ihracatta önemli ölçüde artış gerçekleşmiştir. Ki söz konusu yılda Suriye'nin Türkiye ile yapmış olduğu ihracatın ithalatı karşılama oranı yaklaşık % 1800 gibi oldukça

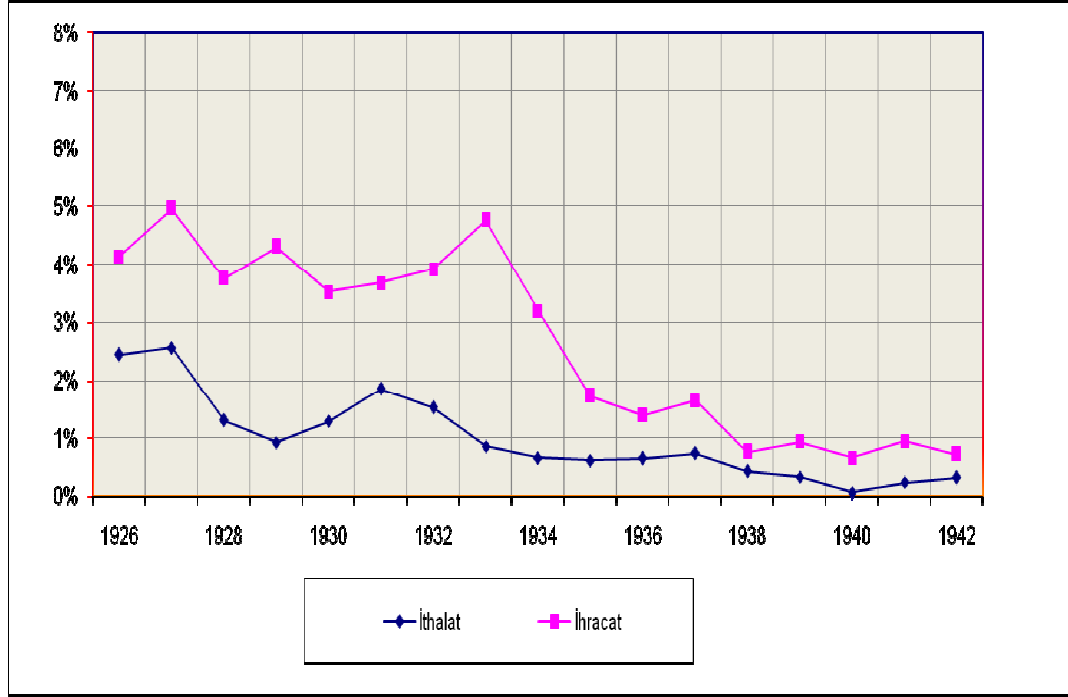
yüksek bir seviyede gerçekleşmiştir. Benzer durum 1933 ve 1941 yıllarında da görülmektedir.

Şekil 4.3. 1926-1942 Yıllar arası Türkiye'nin dünya ve Suriye ile ticaret dengesi

4.1.2. İki Ülke Arasında Dış Ticaret Dengesi

1926- 1942 yılları arasına bakıldığında daha önce de belirtildiği üzere Türkiye'nin dış ticaret dengesi 1926 yılından 1930 yılına kadar açık verirken, 1930 yılından itibaren 1946 yılına kadar 1938 yılı hariç fazla vermiştir. Türkiye'nin dış ticaret açığının yoğun olarak görüldüğü 1926-1929 yılları arası Suriye ile yapılan ihracatın ve ithalatın oranı, dış ticaret fazlasının yoğun olarak verildiği 1930-1942 yıllar arası Suriye ile yapılan ihracat ve ithalata oranla daha yüksek bir düzeydedir. Türkiye'nin toplam ihracatı ve toplam ithalatı içinde Suriye'nin en yüksek payı ihracatta % 4.95, ithalatta ise % 2.56 ile 1927 yılında sağlanmıştır. 1933 yılı sonrası Suriye ile yapılan ithalatta oldukça önemli oranda azalma gerçekleşmiştir. 1932 yılında % 1.52 olan bu oran 1942 yılında % 0.31 oranında gerçekleşerek oldukça düşük bir seviyeye gerilemiştir. Nitekim aynı durum ihracatta da görülmektedir. 1933 yılında % 4.76 olan Suriye'nin toplam ihracat içindeki payı 1942 yılında % 0.71'e düşmüştür (Tablo 4.1. Ek A.1).

Şekil 4.4. 1926-1942 Yılları arası Suriye'ye ile yapılan ihracat ve ithalatının toplam ihracat ve ithalattaki değişimi (%)

Şekil 4.4 Suriye ile yapılan ticaretin Türkiye'nin toplam ihracat ve ithalat içinde payında değişimi göstermektedir. 1926-1942 yılları arası Suriye ile yapılan ihracat ve ithalat oranlarında şekilde görüldüğü üzere azalan bir seyir göstermiştir. Ancak daha öncede belirtildiği gibi Suriye'ye yapılan ihracatın ithalattan fazla gerçekleşmesi, oransal olarak da göze çarpmaktadır.

4.1.3. Türkiye ve Suriye Arasında Ticaretin Bileşimi

4.1.3.1. 1926-1929 Yıllar arası dış ticaret: ithalat

1926-1929 yılları arasında Türkiye ve Suriye arasında fasıl itibari ile toplam 30 fasıl ürünün ticareti yapıldığı görülmüştür. Söz konusu bu ürünlerin sayısı 1929 yılından 1934 yılına kadar 75 fasıl, 1935 yılından 1942 yılına kadar ise 76 fasıl olmuştur.

Genel itibari ile 1926-1929 yılları arası Suriye'den yapılan ithalata bakıldığında Tablo 4.2'deki (Ek A.2.) ithalat değerlerinde de görüldüğü üzere ithalat oranlarında bir azalma görülmektedir. Özellikle 1927 yılından sonra bu azalma % 47 gibi oldukça önemli bir oranda gerçekleşmiştir. Söz konusu yıllar içinde oransal olarak göze çarpan ürünlerde ilk sırayı "Pamuk ve pamuk mamulâtı" almıştır. Yıllar içindeki en yüksek ithalatı % 56,3 'lük oran ile 1926 yılında gerçekleşmiştir. 1926 yılındaki diğer önemli ithalat kalemi % 6'lık oranla meyve ve sebze olmuştur. Meyve

ve sebzeleri % 5,3'lük oranla "Keten ve kendir ve sair iplik imaline mahsus mevaddı nebatîye, pamuk" takip etmiştir. Daha sonra madenler (maadin) ve sanayiye mahsus yağlar (züyut) ve iç yağlar ve mumlar yer almıştır. Söz konusu bu ürünlerin 1926-1929 yılları ithalat içindeki toplam payı ise % 77,3 gibi oldukça yüksek bir oranda gerçekleşmiştir. İthal edilen ürünler arasında Pamuk ve pamuk mamulâtını 1927-1928 ve 1929 yıllarında da en ön sırada yer aldığı görülmektedir. Ancak 1926 yılındaki % 56,3'lük orana karşın diğer yıllarda daha düşük oranlarda ithalatı gerçekleşmiştir. 1929 yılına gelindiğinde ise toplam ithalatta % 62,3 oranında azalma görülmüştür. Bu azalmada muhtemelen Türkiye'de uygulanan iktisat politikalarının ve 1929 Dünya Ekonomik Buhranının etkileri vardır. Şöyle ki bu dönemlerde Türkiye'de uygulanan iktisat politikaları içe dönük bir ekonomi görünümünde olmakta ve ithalatı kısıtlayıcı politikalar içermektedir. Bunun yanı sıra Dünya Ekonomik Buhranı ile liberal iktisat politikaların sarsılması ülke ekonomilerinin içe yönelmesinde etkili olmuştur. Bu yönelme nedeni ile ülkeler ithalatı kısıtlamaya gitmiş ve yerli üreticiyi güçlendirmek adına teşvikler uygulamıştır. Nitekim 1930 yılındaki dünya genelinde görülen ticari daralmada da bu politikaların etkileri görülmüştür.

4.1.3.2. 1926-1929 Yıllar arası dış ticaret: ihracat

Tablo: 4.3.'deki (Ek A.3.) ihracat ile ilgili verilere göre 1926-1929 yılları arası Suriye ile yapılan ihracatta 1927 yılında artış yaşandığı gözlemlenirken 1928 ve 1929 yılında azalma olduğu görülmüştür. Söz konusu bu yıllarda Türkiye'nin toplam ihracatında da bir azalma olduğu belirlenmiştir. (Bknz Ek A.1 Tablo 4.1.). 1926-1929 yılları arasında en düşük ihracat ise % 17 oranında bir düşüşle 1928 yılında gerçekleşmiştir.

1926-1929 yılları arasında Suriye ile ihracatı yapılan en önemli fasıl %20,4'lük oranla diri hayvanlar olmuştur. Diri hayvanları, diğer yıllarda da ihracat kalemleri içinde en önemli paya sahip olduğu görülmektedir. Diri hayvanlar, ihracat kalemleri içindeki en yüksek payını % 32,8'lik oranla 1929 yılında almıştır. Diri hayvanları, 1926 ve 1927 yıllarında Zehair ve hububat ve bunların müstahsalatı, 1928 yılında Meyve ve sebze 1929 yılında ise Yün, yün ipliği mensucatı takip etmiştir.

1926-1929 yılları arası ihracattaki bu azalmanın, Fransa Mandasının Suriye ekonomisinde uyguladığı korumacı gümrük tarifelerin ve Suriye halkının ancak alabileceği ucuzlukta olan Japon mallarına yönelik herhangi bir tarifenin

uygulanmamasının ve bu ürünlerin tüketimine yönelik herhangi bir uygulamanın bulunmamasının etkili olması muhtemel nedenleri arasında yer aldığını söylemek mümkündür.

Yıllar itibari ile bakıldığında ihracatın kompozisyonunda pek bir değişiklik olduğu söylenemez. Ki 1926-1929 yılları arasında ihracat içinde en yüksek paya sahip olan ürünler bir birine yakın oranla aynı ürünler olmuştur. Söz konusu bu ürünler yıllar arası sıralama olarak yer değiştirirse de ilk sıralarda yer almışlardır. Sadece 1926 ve 1928 yılında Tömbeki ve tütün, 1928 yılında ise Kereste ağaç mamulati, sepetçi, kalburcu ve fırçacı mamulâtı ürünlerinde değişiklik olmuştur. Ancak bu değişikliğe rağmen ihracat kalemleri arasında ilk sırada yer alan ürünlerin toplam ihracat içindeki paylarının toplamı yapılan ihracatın oldukça önemli kısmını oluşturmaktadır. Bu oranlar 1926 yılında % 73.8 iken 1929 yılında % 77.6 olarak gerçekleşmiştir.

1926-1929 yılları arası Suriye ile yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payı ise % 7.21 olarak gerçekleşmiştir (Bknz Ek A.7 tablo 4.7).

4.1.3.3. 1930-1942 Yıllar arası dış ticaret: ithalat

1930-1942 yılları arası Türkiye'nin Suriye ile dış ticaretinde genel anlamda bir azalma olduğu görülmektedir. Söz konusu dönemlerde Suriye ile yapılan dış ticaret dalgalı bir seyir izlemiş olup, aynı yıllar arası Türkiye'nin dış ticareti de aynı şekilde dalgalı bir seyir izlemiştir.

Tablo 4.4'teki (Ek A.4) ithalat ile ilgili veriler göz önüne alındığında Türkiye ile Suriye arasındaki ithalatın 1930-1942 yılları arası istikrarsız bir konumda olduğu görülecektir. Yıllar itibari ile çoğu zaman azalma göstermekle beraber bazı yıllar da artma göstermektedir. Nitekim 1940 yılında yaklaşık olarak % 90 oranında ithalatta azalma gerçekleşirken bu azalmaya karşılık 1941 yılında yaklaşık olarak % 330 oranında bir artış gerçekleşmiştir.

Suriye ile yapılan ithalatta en önemli payı teşkil eden ürünler arasında genelde aynı ürünler görülmektedir. Söz konusu bu ürünler pamuk mensucat, pamuk ipliği, meyveler, zehair, hububat ve bunların müstahsalatı, keten ve kendir ve sair iplik imaline mahsus mevaddı nebatîye, mahrukat, maden yağları (züyutu madeniye), mevaddı hayvaniye ve mamulâtı, yün, kıl ve bunların ipliklileri, canlı hayvanlar, baharat, taşlar, topraklar ve mamulâtı ve makinelerdir.

Söz konusu bu ürünlerin 1930-1942 yılları arasında Suriye ile yapılan ithalattaki payları ise ortalama olarak 1936 yılına kadar % 80 düzeyinde iken 1936 sonrası bu oran % 93'leri bulmuştur. Hatta 1936 (% 97) ve 1942 (% 99.4) yıllarında ise neredeyse yapılan ithalatın tamamını sadece beş ürün oluşturmaktadır(Ürünler için Bknz. Tablo 4.12 (Ek A.12) - Tablo 4.13 (Ek A.13)).

4.1.3.4. 1930-1942 Yıllar arası dış ticaret: ihracat

1930-1942 yılları arası Suriye ile yapılan ihracat değerlerine bakıldığında ithalattaki aynı dengesiz görünüm ortaya çıkmaktadır. Bazı yılların ihracat değerlerinde artış gerçekleşirken, bazı yıllarda azalma gerçekleşmiştir.

Tablo 4.5'te (Ek A.5) yer alan ihracat değerlerine bakıldığında Suriye ile yapılan ihracatta genel itibari ile azalma gerçekleştiği görülmektedir. 1930 yılında yapılan ihracat değeri 5.338.705 TL iken 1942 yılında bu değer yaklaşık olarak % 78 oranında azalarak 1.174.081 TL olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu yıllar arasında ihracattaki en önemli azalma % 51.68 ile 1938 yılında gerçekleşirken, en önemli artış ise % 58.24 ile 1941 yılında gerçekleşmiştir.

1930-1942 yılları arası Suriye'ye yapılan en önemli ihraç ürünler canlı hayvanlar, meyveler, zehair, hububat ve bunların müstahsalatı, ağaç, kömür, kereste ve ağaç mamulâtı, yün, kıl ve bunların ipliklileri, tütün tömbeki, müstahsalat-ı nebatiye, mahrukat, züyut-u madeniye, deriler, yağlar ve sabundur. Bu ürünler arasında canlı hayvanlar, 1938 yılına kadar en fazla ihracatı yapılan ürün özelliğini taşımaktadır. Bunun yanı sıra söz konusu bu ürünlerin yıllar itibari ile toplam ihracat içindeki payları % 80'lerin üzerinde bir orana sahiptir. Örneğin 1930 yılında ihracatı yapılan ilk beş ürünün toplam ihracat içindeki payı % 77.5 iken 1936 yılında % 89.6 ve 1942 yılında ise % 87.7'dir (Ürünler için Bknz. Tablo 4.9 (Ek A.9) – Tablo 4.10 (Ek A.10)).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Büyük güçlerin Ortadoğu'daki hâkimiyet mücadelesi, yakın geçmişten bu güne şiddetinden bir şey kaybetmeksizin devam etmektedir. Ortadoğu'nun stratejik değerinden kaynaklanan bu mücadele bölgenin ekonomik ve sosyal yapısını doğrudan etkilemiştir. Ortadoğu'da çok uzun süren bir Osmanlı hakimiyeti bölgede nisbi bir istikrar kazandırmakla birlikte imparatorluğun zayıflaması ve dünya ekonomisinde ağırlık merkezinin değişmesiyle bölge yeniden mücadele alanı olmuştur. Bu çalışma Suriye'nin sözkonusu paylaşım mücadelesi sonunda Fransızların denetimine girmesi ile oluşan ekonomik yapı ve Türkiye ile ticari ilişkilerinin boyut ve niteliğini incelemeyi amaçlamaktadır.

Birinci Dünya Savaşının sona ermesi ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu yıkılmış ve yerinde yeni bir sistemi ve yönetim anlayışı olan bir ülkeler kurulmuştur. Yoğun savaş sürecinden sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti, oldukça sorunlu bir ekonomi üzerine kurulmuştur. Cumhuriyet'in kurulmasından hemen önce yapılan Lozan antlaşması ve İzmir İktisat Kongresi ile yeni kurulan Cumhuriyet'in iktisadi politikaları belirlenmiştir. Söz konusu bu antlaşma ve kongrede alınan kararlar doğrultusunda ekonomik politikalar daha çok liberal eğilimlere sahip olmakla birlikte yerli üreticiyi korumaya yönelik ilkeler de içermiştir. Lozan antlaşmasında uygulanması gereken iktisadi politikaların yanı sıra Osmanlı'dan devir alınan kapitülasyonlar ve dış borçlar da görüşülmüş ve kapitülasyonlar kaldırılmıştır. Dış borçlar ise Lozan antlaşmasında çözüme kavuşturulmuş bir diğer konudur. Söz konusu bu dış borçlar 1954 yılına kadar ödenmiş ve sona ermiştir.

İzmir iktisat kongresi ise Cumhuriyet'in güdeceği iktisat politikaları hakkında ilk bilgileri vermesi açısından önem arz etmektedir. Yeni kurulan ülkenin iktisadi politikalarını içeren bu kongrede oldukça önemli kararlar alınmıştır. Ticaret bankalarının kurulması, tarımda aşar vergisinin kaldırılması, yerli üretici korumak için gümrük tarifelerinin uygulanması gibi reformist kararlar ile ekonomiye yön verilmiştir. Bununla birlikte liberal iktisat politikalarının uygulanması ve dünya ekonomisi ile entegrasyona yönelik hedefler dile getirilmiştir. Ancak bu politikalar

diğer ülkelere oranla daha kontrollü bir seyir içinde olup devlet ekonomide öncülük ederek ekonomiye yön vermiştir. 1929 Dünya Ekonomik Buhranına kadar ihracatta sürekli bir artış sağlanmıştır. Liberal politikalar nedeni ile dışa bağımlı bir ekonomi görünümünde olunması nedeni ile ithalatta da sürekli bir artış yaşanmıştır.

1929 Dünya Ekonomik Buhranı ile dünya ekonomisinde meydana gelen olaylar kuşkusuz Türkiye Ekonomisini de derinden sarsmıştır. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımının ilk dönemlerinde, ödemeler bilânçosu açığı artmış, Türk parası, yabancı paralar karşısında hızla değer kaybetmiş; krizin sebep olduğu talep ve fiyat düşüşleri, bütün iktisadi alanlarda büyük sarsıntılara yol açmıştır. Dünya Ekonomik Buhranı sonrası dünya genelinde devletçi iktisat politikaları önem kazanmıştır. Diğer Dünya ekonomileri ile birlikte Türkiye de devletçi iktisat politikalarını uygulamaya başlamıştır. Dünya ticaretindeki daralma nedeni ile iç talebe yönelen bir sanayi kazandırılması hedeflenmiştir. Nitekim devlet desteği ile 1930'lu yıllardan sonra fabrikalar kurulmuş, 1933 ve 1936 yıllarında sanayi planları yapılmıştır. Planlar, sadece sanayi sektörü ile ilgili olup ithal ikameci ve özel yatırımları teşvik edici nitelikte olmuşlardır.

Türkiye ekonomisi ile ilgili gelişmeler bu şekilde iken savaş sonrası dönemde Suriye bağımsızlık mücadelesi içine girmiştir. Bölgedeki milliyetçi gelişmeler ile birlikte Fransa ve İngiltere'nin Suriye'ye desteği sonucu Kral Faysal'ın liderliğinde Suriye, kısa süreliğine bağımsızlık kazanmıştır. Ancak tarihsel süreç içinde oldukça geçmişe dayanan Fransa ve İngiltere'nin Ortadoğu politikaları sonucu Suriye'ye manda idaresini kurma amacı devam etmiştir. Bu kapsamda bölgedeki gelişmeler doğrultusunda Suriye'de taraftar kazanmaya çalışan Fransa, İngiltere ile anlaşmaya vararak Suriye'de manda idaresini kurmak istemiştir. Nitekim 1920 yılında Fransa ve İngiltere oluşturdukları bir konseyle 1916 yılında Sykes - Picot Antlaşması'nda belirtildiği gibi Suriye'nin idaresini Fransa Mandasına bırakmışlardır.

1920'li yıllar itibari ile Suriye'nin Fransız mandasına girmesi ile başlayan dönemde Suriye ekonomisine bakıldığında Suriye'nin tarım yoğunluklu bir ülke olduğu görülmektedir. Suriye ekonomisinde tarım sektörü, GSMH'nin oldukça büyük bir kısmını oluşturmuştur. Başlıca tarım ürünleri arasında ise hububat, meyve, sebze, süt ve süt ürünlerinden yer almaktadır. 1936-1938 döneminde tarım sektörü yaratılan hâsılanın ortalama olarak yaklaşık % 85'ini oluştururken bu oran bağımsızlık sonrasında 1946-1948 döneminde % 80'e düşmüştür. Ayrıca üretim sürecinin iklim şartlarına bağımlı olması tarımsal hâsılada dalgalanmalara neden

olmuştur. Nitekim tarım sektöründe yaratılan katma değer 1937-1938 yıllarında % 45'i, 1936'da ise % 32'si tahıl üretiminden sağlanmıştır. 1936 yılında, tarımın ülke ekonomisinde yarattığı katma değer Suriye Poundu cinsinden 38.4 milyon olarak gerçekleşirken, bu rakam 1946 yılında 647,2 milyon ve 1948 yılında ise 846.2 milyon olarak gerçekleşmiştir. Bu rakamlardan da anlaşılacağı üzere tarım sektörünün katma değeri zaman içinde artan bir eğilim göstermiştir.

Sanayi sektörüne bakıldığında ise manda döneminde Suriye'de geleneksel esnaf tipi üretim mevcut olmakla birlikte, 1930 sonrasında yerel endüstri içinde çimento, gıda işleme, sigara, ipek ve pamuk ipliği (eğirme), dokumacılık sektörler görülmeye başlanmıştır. Emek yoğun üretime sahip bu sektörler yabancıların rekabetine açıktı fakat zaman içinde bu dış rekabet alınan tedbirlerle kısmen azalmıştır. Emek yoğun üretime sahip ve görece gelişmiş çoğunlukla el tezgâhları ile üretim yapan fabrikalar Lübnan'da yerleşikti. Küçük ölçek imalat ise sabun, deri ve tütün mamulleri ile pamuk ve ipekli kumaş üretiminde bulunan imalat ise daha geniş coğrafyaya yayılmıştı. Sanayi sektörünün ülke ekonomisindeki katma değeri 1936 yılında 1.285 milyon Suriye Poundu iken, 1948 yılındaki katma değeri 19.597 milyon Suriye Pounduna yükselerek önemli ölçüde bir artış gerçekleşmiştir.

Suriye'nin ekonomik büyüme ve milli geliriyle ilgili 1936 yılı sonrası yapılan araştırma sonuçları ile manda dönemine ait bazı çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Bu doğrultuda 1936 yılında 47,5 milyon Suriye Poundu olan cari fiyatlarla GSMH, 1937 yılında 81,2 milyona, 1938'de ise 118,3 milyona yükselmiştir. Bu dönemde yaratılan hâsılanın sırasıyla % 80, % 87 ve % 90'ı tarım sektöründen sağlanmıştır. 1936-1938 döneminde cari gelir gelirden sürekli ve önemli ölçüde artış gözlemlenmiştir. Bu artış kısmen tarımsal fiyatların yükselmesinden ve Suriye para birimindeki devalüasyondan, kısmen de tarımsal çıktıda meydana gelen artıştan kaynaklanmaktadır. Suriye'de 1936-1938 dönemi ile 1946-1948 dönemi arasında Reel GSMH'nin bileşik ortalama büyüme oranı yaklaşık % 2,5 olmuştur. Bu oran diğer ülkelerde görülen savaş sonrası büyüme oranlarına kıyasla düşük olduğu gibi, üstelik savaş yıllarında ekonominin askeri gereksinimlerle uyarılarak genişlediği de hesaba katılırsa, Suriye'nin bağımsızlığını kazanmadan önceki on yıl zarfında ekonomik büyüme bakımından performansının iyi olmadığı söylenebilir. Ancak söz konusu bu on yılın ekonomisinde gelişmelerin daha önceki yıllara oranla daha yüksek düzeyde gerçekleştiğini de söylemek mümkündür.

Suriye’de ekonomik büyümeye bakıldığında ise manda döneminin sadece son yıllarına ait tahminlere dayanarak ekonomik büyümenin önemli sayılabilecek bir performans göstermediği söylenebilir. Beyrut ve Şam’da 1930’lu yıllarda hazırlanan ekonomik duruma ilişkin raporlarda ticari yaşamın canlılığını kaybettiğini, işsizliğin arttığını ve genel bir yoksullaşma sürecine girildiği ifade edilmektedir. Bunlara paralel olarak kuşkusuz kamu gelirlerinin azalması kaçınılmaz olmuştur.

Fransız mandası dönemi Suriye ekonomisine genel olarak bakıldığında Fransa’nın uyguladığı ekonomik politikalar incelendiğinde ortaya çıkan tablo pek de şaşırtıcı olmamıştır. Fransa’nın Suriye’deki manda idaresini kurmasındaki temel neden olan ekonomik çıkarları doğrultusunda politikalar üretmiş ve uygulamıştır. Özellikle dokuma sanayisinde oldukça gelişmiş bir düzeyde olan Fransa, pamuk ihtiyacını Suriye’den karşılamak için manda döneminde Suriye’nin zengin tarım topraklarını Fransızların elinde bulundurmak için politikalar uygulamıştır. Bunun sonucu olarak dokuma sanayisinde ham madde ihtiyacını daha ucuz ve kolay bir şekilde karşılamıştır. Böylece Fransa, pamuk ve ipek alanında Avrupa’da tekel olmuştur. Bununla birlikte Beyrut limanını da geliştirerek taşımacılık faaliyetlerini ilerletmiş ve bu alanda da tekelleşmiştir.

Fransa manda döneminde ülke ekonomisi genel itibari ile pek de arzu edilen düzeyde bir gelişme göstermemiştir. Fransızların uyguladığı iktisadi politikalar, ülkede alt yapı yatırımlarına, sanayiye ve kamu harcamalarına dayanmamıştır. Bu nedenle ekonomide kayda değer bir iktisadi gelişme görülmemiştir. Her ne kadar zamanla Suriye sanayisinde geleneksel üretim yerini fabrikasyon üretime bırakmışsa da ekonomide beklenen gelişmeler görülmemiştir. Dönemsel olarak özellikle 1936 yılından sonra bazı alanlarda gelişmeler yaşansa da bu gelişmeler ekonominin geneline yansımamıştır. Bu görünümün nedenleri arasında manda idaresinin uyguladığı iktisadi politikaların yanı sıra, ülkenin tarım yoğun bir konuma sahip olması bu nedenle de tarımsal üretimin iklim koşullarına bağımlı olması etkili olmuştur. Kimi zamanlar elverişsiz hava koşulları tarımsal üretime zarar vermiş bu da tarım sektöründen, dolaylı olarak da sanayi sektöründen elde edilen gelirlerin azalmasına neden olmuştur. Ayrıca iktisadi yetkinlikte arzu edilen sonuçların olmamasında bir diğer etmen de 1929 Dünya Ekonomik Buhranıdır. Bunalım Dünya ekonomilerinde olduğu gibi Suriye ekonomisini de derinden sarsmıştır. Dünya ekonomik buhranının tarımsal ürünlerin fiyatlarında düşmeye neden olması sonucu

Suriye'nin gelirinde azalmaya neden olarak ekonomik etkinliğin düşük seviyede olmasına yol açmıştır.

Bu dönemle ilgili söylenebilecek önemli bir diğer husus da kişi başına düşen gelirden önemli bir gelişme olmamasıdır. Nitekim 1919-1939 yılları arası kişi başına düşen gelire bakıldığında kişisel gelirden herhangi bir artış olmamıştır. Sonuç olarak manda dönemi Suriye ekonomisinde kişi başına düşen gelirin aynı düzeyde kalması, kamu harcamalarının oldukça önemli boyutlarda sınırlandırılmış olması gibi değerler göz önüne alındığında Fransız Manda yönetiminin Suriye ekonomisinde ve refah düzeyinde herhangi bir olumlu gelişme gerçekleştirebildiği söylenemez.

Manda döneminin Suriye'ye etkileri idari, siyasi, ekonomik ve kültürel politikalar gibi birçok alanda görülmüştür. Özellikle baskıcı yönetimi sonucu çok çeşitli isyanlar çıkmış hatta bu isyanlar bağımsızlığın kazanılmasında itici bir güç olmuştur. Ülkede yaşanan bu gelişmeler Suriye'de milliyetçi kesimin isyanlarına neden olmuş ve bağımsızlık mücadelesinin kaynağını teşkil edecek düzeylere gelmiştir. Ülke halkı çeşitli ayaklanmalar yaparak bağımsızlıklarını talep etmişler ve Fransızların bu konuda çaresiz kalmalarına ve halkın istekleri doğrultusunda kısmen de olsa politikalar üretmeye mecbur bırakmıştır. Bu nedenle Fransızlar ile Suriyeliler arasında 1936 yılında bir antlaşma yapılmış ve bu antlaşma tam anlamda bir bağımsızlık vermeseydi de kısmi bir bağımsızlık vermiştir. Suriye iç işlerinde bağımsız dış işlerinde ise Fransa'ya bağlı olmuştur. 1939 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması Suriye'nin bağımsızlığı için oldukça önemli bir durum teşkil etmiştir. Fransa'nın bu savaşta yenilmesi ile Suriye idaresi Almanlara kalmış ancak İngiliz ve Fransız iş birliği ile Suriye tekrar Fransa idaresine girmiştir. Bu gelişmelerden yararlanmaya çalışan Suriye, 1941 yılında bağımsızlığını ilan etmiş ancak tam bağımsızlık 15 Nisan 1946 yılında ancak sağlanabilmiştir.

Suriye'nin bağımsızlık sürecine kadar Türkiye ile ilişkilerine bakıldığında Suriye özellikle milli mücadele döneminde Türkiye'nin, Birinci Dünya Savaşı sonrası egemen güçlerin işgaline karşı gösterdiği direnişten etkilenmiştir. Bu yaklaşımları o dönemlerde ikili ilişkilerin iyimser bir durumda olmasını sağlamıştır. Ancak zamanla milliyetçi duyguların vermiş olduğu etkiler nedeni ile savaş öncesi dönemde başlayan bağımsızlık mücadelesi ikili ilişkilerde olumsuz durumların yaşanmasına neden olmuştur. Bununla birlikte 1930'lu yıllarda başlayan Hatay sorunu Suriye ile olan ilişkilerin olumsuz hale girmesine neden olmuştur. Nitekim o dönemdeki ticari ilişkilere bakıldığında dış ticaret hacminde daralma gerçekleşmiştir.

Manda döneminde Suriye ile ticari ilişkilerin şekli ülke ekonomilerinin iktisadi politikaları ve dönemin konjonktüründe yaşanan gelişmeler ışığında şekillenmiştir. Fransa'nın manda dönemi Suriye'de uyguladığı ekonomi politikaları da bu kapsamda etkili olmuştur. Yıllar itibari ile 1920'li yıllardan Suriye'nin bağımsızlığına kadar geçen süreçte genel olarak Türkiye ve Suriye arasındaki dış ticarete bakıldığında azalan bir eğilim görülmektedir. Ayrıca Suriye ile yapılan ihracat her yıl ithalattan fazla olmuştur. Bu kapsamda Türkiye'nin ihracat gelirlerinde Suriye önemli bir etken olmuştur.

1926-1942 yılları arası dış ticaret verilerini incelediğinde ise ithalat azalan bir seyir izlemiştir. Nitekim 1926 yılında Türkiye'nin ithalatında Suriye'nin payı % 2.44 iken 1930 yılında % 1.28, 1940 yılında ise % 0.06 gibi çok düşük bir oranda gerçekleşmiştir. İthalatta görülen bu oransal azalma ihracatta da göze çarpmaktadır. Şöyle ki 1929 yılında Suriye'nin Türkiye'nin ihracatındaki oran % 4.13 iken 1935 yılında % 1.71, 1942 yılında ise % 0.71 düzeyinde gerçekleşmiştir. İthalat ve ihracat değerlerinde görülen bu azalmayı dış ticaret hacminde daralma takip etmiştir.

Türkiye ve Suriye iktisadi ilişkileri söz konusu dönemlerde istikrarsız bir şekilde gerçekleşmiştir. Çalışmanın sonucunda gözlemlenen ve beklenmeyen en önemli olgulardan biri aynı kültürü ve tarihi paylaşan ve bu nedenle büyük avantajlara sahip olan Türkiye ve Suriye arasında ticari ilişkiler gelişmemiştir. Suriye ile karşılaşılan en büyük sorunu teşkil eden ve günümüzde hala Suriye açısından sıcaklığını koruyan Hatay sorunu da ikili ilişkilerde etkili olmuştur. Çalışmanın bir diğer sonucu Fransız manda yönetimin Suriye üzerinde pozitif etkileri gözlemlenememiştir. Fransız mandasının politik, askeri ve ekonomik faaliyetleri Suriye'de birçok sorunlar yol açmış (mezhep kavgaları, iç karışıklık v.b.) ülke ekonomik olarak gerilemiş ve yeterli düzeyde büyüme sağlayamamıştır. Kısacası Ekonomik olarak Suriye, Fransız mandası döneminde iyi bir performans sergilememiştir.

Türkiye ve Suriye'nin Ortadoğu'nun iki önemli ülkesi olması ve komşu durumunda bulunmaları bu iki ülkenin ikili ilişkilerinin olumlu olması ülkelerin menfaatinin gereğidir. Fakat anlaşıldığı kadarıyla Suriye ve Türkiye arasında ticaret inceleme dönemi itibarıyla miktar ve çeşitlilik düzeyi bakımından azalan bir eğilim göstermiştir. Ülkeler arasında ticaretin gelişmesi için yakınlık, kültürel benzerlik vs. gibi her türlü maddi ortamın olmasına rağmen ticaret hacminin bu azalışında politik faktörlerin yattığı söylenebilir. Kuşkusuz bu azalışta Dünya ekonomik

konjonktürünün etkisi olmakla birlikte taraf ülkelerin bir diğeriyle ilgili siyasi değerlendirmelerinin etkili olduğu ifade edilmelidir. Suriye açısından bakıldığında ekonomi ve dış ticaret politikaları üzerinde Fransızların sömürgeci mantığının izlerini görmek mümkündür. Bu politikaların oluşumunda Suriye değil Fransız menfaatlerinin gözetildiği ve bu çerçevede Türkiye ile ticaretin gelişmesi için elverişli ortamın sağlanmadığı söylenebilir. Farklı düzey ve bağlamda da olsa benzeri bir yaklaşımın Türkiye tarafında da olduğu uzak bir ihtimal sayılmaz. İleri araştırmalarda bu çalışma kapsamında belirlenen ticari yapı ve değişimin yukarıda bahsettiğimiz olası nedenlerin boyutlarının irdelenmesi gerekir.

KAYNAKLAR

- Abdullah, Ö. F. (1985). *Suriye Dosyası*. Akabe Yayınları, İstanbul.
- Acar, Y. (2001). *Tarihsel Açıdan Türkiye Ekonomisi ve İzlenen İktisadi Politikalar(1923-1963)* .6. bs. Vipaş A.Ş. Bursa.
- Açıkgöz, Ö. ve Özkan, B.(2009). *Mevzuat Dergisi*: (136):5.
- Ada, S. (2005). *Türk Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)* .Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Akbıyık, Y. (1999). *Milli Mücadele’de Güney Cephesi Maraş*. Atatürk Araştırma Merkez Yayınları.
- Akbıyık, Y. (2000). *Türkiye- Suriye İlişkileri (1919-1938)*. Atatürk 4. Uluslararası Kongresi, Cilt 1. Ankara.
- Aktan, C. C. ve Şen, H. (2001). *Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri*. Yeni Türkiye Dergisi, Cilt 2.
- Aktan, R. (1978). *Türkiye İktisadı*. Ankara Üniversitesi Siyasi Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Altıparmak, A. (1998). *Türkiye’de Cumhuriyetin İlk Yıllarında Müteşebbis Sınıfının Gelişimi*. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 1. Sayı 1.
- Altıparmak, A. (2002). *Türkiye’de Devletçilik Döneminde Özel Sektör Sanayinin Gelişimi*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 13.
- Amanov, Ş. (2004). *Hafız Esad Dönemi Türkiye Dış Politikası; Ortadoğu Siyasetinde* Platin Yayınları, Ankara.
- Apak, S. (2009). *1929 ve 2008 Krizlerinin Karşılaştırılması: Dünya ve Türkiye Örneği. Muhasebe ve Finansman Dergisi. Sayı 41*.
- Armaoğlu, F. (1983). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Aydemir, Ş. S. (1992). *Tek Adam-Mustafa Kemal..* Remzi Kitabevi, İstanbul. Cilt 3. bs. 11.

- Aydos, V. ve Duran, M. (2000). *Suriye Ülke Etüdü*. İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2000-30. İstanbul.
- Bekir, T. (1986). *Atatürk ve Hatay*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara. Cilt 2. Sayı 5.
- Boratav, K. (1988). *Türk İktisat Tarihi(1908-1985)*. Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Korkut B. (1990). *Türkiye İktisat Tarihi (1908 – 1985)* . Gerçek Yayınevi, İstanbul. s. 68
- Coşkun, A. (2003). *Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi*. Atatürkçü Düşünce Dergisi, Kasım 2003, Sayı: 4.
- Çağlar, R. (2002). *Hatay'ın Türkiye Suriye İlişkilerinde Konumu ve Meselenin Hukuki ve ve Siyasi Boyutları Nelerdir?*. Harp Akademileri Tezi, İstanbul.
- Dilan, H. B. (1998). *Atatürk Dönemi Türkiye'nin Dış Politikası (1923-1939)*. Alfa Basım ve Dağıtım Yayınları, İstanbul.
- Doğruel, F. ve A. S. (2005). *Türkiye'de Enflasyonun Tarihi*. Bileşim Matbaası, Ankara.
- Duran, Y. (2007). *İskenderun Sancağı'nda Fransız Mandası (1920- 1936)*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Eldem, V. (1994). *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*. Türk Tarih Kurumu, Ankara. s.224-228.
- Erdem E. (2004). *Ortadoğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri*. IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Eroğlu, N. (2007). *Atatürk Dönemi İktisat Politikaları (1923-1938)*. Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, C. XXIII. Sayı 2.
- Ezer, F. (2005). *1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye'ye Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme*. Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları.
- Gökoğlu, N. (2002). *Hatay'ın Anavatan'a Katılmasının Ardından Suriye'de Kalan Bayır- Bucak Türkmenleri ve İlhak Sürecine Katkıları*. Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Gönlübol, M. ve Sar, C. (1997). *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası*. Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

- Gürkan, Ö. (2006). *Ekonomik Hayat (Atatürk'ü Yıllar: 1923-1938)*. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Özel Sayı.
- Soyak, H. R. (1973). *Atatürk'ten Hatıralar II*. Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul.
- Hülagü, M. (1999). *Milli Mücadele Dönemi Türkiye-İslam Ülkeleri Münasebetleri*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara. Sayı. 45. C. XV.
- Issam El Z. (2006). *Suriye'de Ekonomik Reform Süreci ve Suriye ile Türkiye Arasındaki Serbest Ticaret Antlaşması*. Emre Tarım. (Çev).
- İbas, S. (2004). *Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihi; Ortadoğu Siyasetinde Suriye*. Platin Yayınları, Ankara.
- İnan, A. (1989). *İktisat kongresi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kazgan, G. (2006). *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Kazgan, G. (2008). *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001)*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. bs. İstanbul.
- Kepenek, Y. (1984). *Türkiye Ekonomisi*. Savaş Yayınları, Ankara.
- Keyder, Ç. (1982). *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)*. Yurt Yayınları, Ankara.
- Manaz, A. (2003). *Dünden Bugüne Suriye*. Stradigma e-dergisi, Sayı 10.
- Melek, A. (1996). *Hatay Nasıl Kurtuldu?*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Mutlu, S. (2007). *1930'lar Türkiye 'sinde Devletçilik Tartışmaları*. C. Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt 8. Sayı 1.
- Oktar, S. ve Varlı, A. (2009). *İttihat ve Terakki Dönemi'nin Ulusal Bankası: Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası*. Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F . Dergisi, C. XXVII, Sayı. 2.
- Okur, M. A. (2009). *Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye'de Fransız Mandası*. Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı.
- Ozankaya, Ö . (1995). *Cumhuriyet Çınarı*. Kültür Bakanlığı. Cilt I.
- Owen, R.ve Pamuk, Ş. (2002). *20. Yüzyılda Ortadoğu Ekonomileri Tarihi*. Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Ökçün, A. G. (1975). *Teşvik-i Sanayi Kanun-ı Muvakkatı 1913*. Ankara Üniversitesi Siyasi Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 30. Sayı 1.

- Ökçün, A. G. (1997). *Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir: Haberler-Belgeler-Yorumlar*. 4. bs. Sermaye Piyasası Kurulu, Ankara.
- Özgüven, A. (2002). *Türkiye İktisat kongresi(17 Şubat- 4 Mart 1923)*. İstanbul Kültür Üniversitesi Dergisi, Cilt 2.
- Parasız, İ. (2003). *Türkiye Ekonomisi*. Ezgi Kitabevi. Bursa.
- Refik, A. (1994). *Türkiye-Suriye İlişkileri 1918-1926*. Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Sayı. 88.
- Sander, O.(1998). *Siyasi Tarih (1918-1994)*. 6. bs. İmge Kitabevi. Ankara.
- Sarımay, Y. (1996). *Atatürk'ün Hatay Politikası-I-(1936-1938)*. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt XII. Sayı 34.
- Sonyel, S. R. (1991). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*. Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Sonyel, S. R. (1995). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Soysal, İ. (1983). *Türkiye'nin Siyasi Antlaşmaları*. Türk Tarihi Kurumu Yayınları. Cilt 1.
- Source . P. S. K. *The Syrian Independence Movement and the Growth of Economic Nationalism in Damascus* Author(s). Bulletin (British Society for Middle Eastern Studies), Vol. 14, No. 1.
- Soysal, İ. (Nisan 1985). *Hatay Sorunu ve Türk-Fransız Siyasal İlişkileri(1936-1939)*. Belleten. Sayı 193i
- Strateji Geliştirme Müdürlüğü.(2000). *İskenderun Belediyesi 2010-2014 Stratejik Planı*.
- Suriye*. Platin Yayınları, Ankara. s.192.
- Şahin, B. (2008). *Türk Dış Politikasında Hatay Meselesi 1936-1939*. Kastamonu Eğitim Dergisi, Kastamonu. Cilt 16. Sayı. 2.
- Şahin, H. (1998). *Türkiye Ekonomisi*. Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Şahin, H. (1998). *Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişimi-Bugünkü Durumu*. Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Şen, S. (2004). *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım, Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi*. Birey Yayınları, İstanbul.

- T.C. Maliye Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1929). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. Ankara. Yıl 1926, Kısım I.
- T.C. Maliye Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1929). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. DİE, Ankara. Yıl 1927, Kısım I.
- T.C. Maliye Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1929). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. Ankara. Yıl 1928, Kısım I.
- T.C. Maliye Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1931). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. Cumhuriyet Matbaası, Ankara. Yıl 1930, Kısım I.
- T.C. Maliye Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1932). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. İstanbul H. Matbaası, Ankara. Yıl 1930, Kısım II.
- T.C. Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1932). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. Devlet Matbaası, Ankara. Yıl 1931, Kısım I.
- T.C. Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1933). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. Hilal Matbaası, Ankara. Yıl 1932, Kısım I.
- T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1934). *Harici Ticaret Yıllık İstatistiği*. Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara. Yıl 1933, Kısım I.
- T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1935). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik*. DİE, Ankara. Yıl 1933, Kısım II.
- T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1935). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik*. Ulus Matbaası, Ankara. C.2 No:1.
- T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1936). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik ve 1935 Birincikanun Aylığı*. Mehmet İhsan Matbaası, Ankara. Kısım I.
- T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1937). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat*. Ankara. DİE, Yıl 1936, Kısım II.
- T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1938). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat*. Hüsnü Tabiat Basımevi, Ankara. Yıl 1937, Kısım II.

- T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1939). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat*. Mehmet İhsan Matbaası, Ankara. Yıl 1938, Kısım II.
- T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1940). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat*. Yeni Cezaevi Matbaası, Ankara. Yıl 1939, Kısım II
- T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1942). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik 1941 ve 1941 Birincikanun Aylığı*. Ankara. Kısım I.
- T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1942). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik 1941 Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat*. Recep Ulusoglu Basımevi, Ankara. Kısım II
- T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1943). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik 1942 Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat*. Recep Ulusoglu Basımevi, Ankara. Kısım II.
- T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1944). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik 1943 ve 1943 Birincikanun Aylığı*. Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara. Kısım I.
- T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü(1945). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik 1941-1944 Milletler Arası Brüksel Tasnifine Göre İthalat İhracat*. Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara. Kısım IV.
- Tekin, M. (2009). *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Tekin, M. (2010). *Hatay İşgal Yılları ve Bağımsız Hatay Kronolojisi 1918-1939*. Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Tezel, Y. S. (1994). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, 3.bs. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Tezel Y. S. (2000). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi(1923-1950)* . 4. bs. Tarih Vakfı Yurt Yayınları. İstanbul.
- Tokgöz, E. (1999). *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi(1914-1999)*. 5. bs. İmaj Yayınevi, Ankara.
- Tokgöz, E. (2000). *Prof. Dr. Tuğrul Çubukçu Anısına*. Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi, Ankara.
- Tokgöz, E. (2004). *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi*. 7. bs. İmaj Yayınevi, Ankara.
- Toprak, Z. (2003). *İttihad-Terakki ve Cihan Harbi Savaş Ekonomisinde Devletçilik*. Homer Kitabevi, İstanbul.

- Umar, Ö. O. (1999). *Osmanlı Yönetiminde ve Fransız Mandası Döneminde Suriye’de Arap Bağımsızlık Hareketleri (1908-1938)*. Fırat Üniversitesi Yayınları, Elazığ.
- Umar, Ö. O. (2002). Suriye’de Fransız Emperyalizmi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt:12. Sayı 1.
- Umar, Ö. O. (2003). *Türkiye-Suriye İlişkileri*. Fırat Üniversitesi Orta-Doğu Araştırmaları Merkez Yayınları, No: 3. Elazığ.
- Umar, Ö. O. (2004). *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye*. Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Vural, İ. Y.(2008). *Atatürk Dönemi Maliye Politikaları: Liberal İktisattan Karma Ekonomiye*. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Sayı. 20. Kütahya.
- Yıldırım, İ. (2001). *Ondokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme (1838-1918)*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(2)
- Yılmaz, T. ve Şahin, M. (2004). *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*. Barış Kitap Basım Yayın Dağıtım, Ankara.
- Yorulmaz, Ş. (1998). *Fransız Manda Yönetimi Döneminde İskenderun Sancağı (Hatay) 'nın Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Durumuna İlişkin Bazı Kayıtlar (1918-1939)*. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Cilt 6. Sayı 22.
- <http://www.ekodialog.com> (23.03.2011).
- <http://www.ekodialog.com/Makaleler/hatay-ilimiz-suriye.html>. (23.03.2011).
- <http://www.hatay.gov.tr> (25.04.2011).
- http://www.hatay.gov.tr/default_B1.aspx?content=213 (25.04.2011).
- www.tuik.gov.tr. (25.12.2010).

EKLER

EKLER A. Yıllara Göre Dış Ticaret

- Ek A.1. Türkiye'nin Dış Ticareti ve Suriye'nin Payı
- Ek A.2. 1926-1929 Yılları Arası Türkiye-Suriye İthalatı
- Ek A.3. 1926-1929 Yılları Arası Türkiye-Suriye İhracatı
- Ek A.4. 1930-1942 Yılları Arası Türkiye-Suriye İthalatın Yapısı
- Ek A.5. 1930-1942 Yılları Arası Türkiye-Suriye İhracatın Yapısı
- Ek A.6. 1926-1942 Yılları Arası İthalatı Yapılan Ürünler ve Yüzdeleri
- Ek A.7. 1926-1942 Yıllar Arası İhracatı Yapılan Ürünler ve Yüzdeleri
- Ek A.8. 1926-1929 Yılları Arası En Fazla İhraç Edilen Ürünler
- Ek A.9. 1930-1934 Yılları Arası En Fazla İhracatı Yapılan Başlıca Ürünler
- Ek A.10. 1935-1942 Yılları Arası En Fazla İhracatı Yapılan Ürünler
- Ek A.11. 1926-1929 Yılları Arası En Fazla İthal Edilen Ürünler
- Ek A.12. 1930-1934 Yılları Arası En Fazla İthal Edilen Başlıca Ürünler
- Ek A.13. 1935-1942 Yılları Arası En Fazla İthal Edilen Başlıca Ürünler

Ek A.1. Türkiye'nin Dış Ticareti ve Suriye'nin Payı

Tablo 4.1. Türkiye'nin dış ticareti ve Suriye'nin payı (TL)

Yıllar	Suriye ile İthalat	%	Suriye ile İhracat	%	Dış Ticaret Dengesi	Toplam İthalat	Toplam İhracat	Dış Ticaret Farkı
1926	5.733.162	2,44	7.708.341	4,13	1.975.179	234.699.735	186.422.755	- 48.276.980
1927	5.431.039	2,56	7.847.016	4,95	2.415.977	211.898.184	158.420.998	- 53.477.186
1928	2.898.059	1,30	6.515.516	3,75	3.617.457	223.531.775	173.537.489	- 49.994.286
1929	2.160.478	0,91	6.679.714	4,30	4.519.236	236.296.379	155.214.071	- 81.082.308
1930	1.887.894	1,28	5.338.705	3,52	3.450.811	147.550.516	151.454.371	3.903.855
1931	2.330.032	1,84	4.672.643	3,67	2.342.611	126.659.613	127.274.807	615.194
1932	1.304.044	1,52	3.974.665	3,92	2.670.621	85.983.723	101.301.355	15.317.632
1933	637.429	0,85	4.578.178	4,76	3.940.749	74.675.881	96.161.855	21.485.974
1934	563.612	0,65	2.938.418	3,19	2.374.806	86.789.908	92.149.094	5.359.186
1935	544.169	0,61	1.640.535	1,71	1.096.366	88.823.480	95.861.137	7.037.657
1936	589.257	0,64	1.636.849	1,39	1.047.592	92.531.474	117.733.153	25.201.679
1937	838.197	0,73	2.260.038	1,64	1.421.841	114.379.026	137.983.551	23.604.525
1938	629.448	0,42	1.091.943	0,75	462.495	149.836.689	144.946.511	- 4.890.178
1939	376.131	0,32	1.184.000	0,93	807.869	118.248.934	127.388.997	9.140.063
1940	40.599	0,06	727.493	0,65	686.894	68.922.708	111.446.486	42.523.778
1941	174.422	0,23	1.151.193	0,94	976.771	74.815.069	123.080.858	48.265.789
1942	453.648	0,31	1.174.081	0,71	720.433	147.713.229	165.034.422	17.321.193

Kaynak: T.C. Maliye Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1929). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. Ankara. Yıl 1926, Kısım I, T.C. Maliye Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1929). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. DİE, Ankara. Yıl 1927, Kısım I, T.C. Maliye Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1929). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. Ankara. Yıl 1928, Kısım I, T.C. Maliye Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1931). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. Cumhuriyet Matbaası, Ankara. Yıl 1930, Kısım I, T.C. Maliye Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1932). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. İstanbul H. Matbaası, Ankara. Yıl 1930, Kısım II, T.C. Gümrük ve İhisarlar Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1932). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. Devlet Matbaası, Ankara. Yıl 1931, Kısım I, T.C. Gümrük ve İhisarlar Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1933). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. Hilal Matbaası, Ankara. Yıl 1932, Kısım I, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1934). *Harici Ticaret Yıllık İstatistiği*. Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara. Yıl 1933, Kısım I, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1935). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik*. DİE, Ankara. Yıl 1933, Kısım II, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1935). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik*. Ulus Matbaası, Ankara. C.2 No:1, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1936). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik ve 1935 Birincikanun Aylığı*. Mehmet İhsan Matbaası, Ankara. Kısım I, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1937). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat*. Ankara. DİE, Yıl 1936, Kısım II, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1938). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat*. Hüsnü Tabiat Basımevi, Ankara. Yıl 1937, Kısım II, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1939). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat*. Mehmet İhsan Matbaası, Ankara. Yıl 1938, Kısım II. T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1940). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat*. Yeni Cezaevi Matbaası, Ankara. Yıl 1939, Kısım II, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1942). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik 1941 ve 1941 Birincikanun Aylığı*. Ankara. Kısım I, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1942). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik 1941 Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat*. Recep Ulusoglu Basımevi, Ankara. Kısım II, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1943). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik 1942 Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat*. Recep Ulusoglu Basımevi, Ankara.

Kısım II, C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1944). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik 1943 ve 1943 Birincikanun Aylığı*. Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara. Kısım I, T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü(1945). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik 1941-1944 Milletler Arası Brüksel Tasnifine Göre İthalat İhracat*. Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara. Kısım IV.

Ek A.2. 1926-1929 Yılları Arası Türkiye-Suriye İthalatı

Tablo 4.2. 1926-1929 Yılları arası Türkiye-Suriye ithalatı (TL)

İthal Edilen Ürünler	1926	% Pay	1927	% Pay	1928	% Pay	1929	% Pay
Diri Hayvanlar	112.146	2	1.231.737	22,7	151.205	5,2	231.105	10,7
Hayvanattan hâsıl olan mekûlât ve bahklar	55.587	1	325.526	6	114.867	4	170.604	7,9
Zehair ve hububat ve bunların müstahsalâtı	8.040	0,1	8.430	0,2	83.750	2,9	282.152	13,1
Meyve ve sebze	344.933	6	237.425	4,4	339.266	11,7	313.257	14,5
Müstemlekât erzakı ve şekerlemeler	149.879	2,6	81.410	1,5	32.333	1,1	30.620	1,4
Müskirat ve ispirotolu sular ve sirke envai ve maden suları	1.804	0	2.062	0	2.294	0,1	1.837	0,1
Nebatî yağlar	6.013	0,1	3.314	0,1	6.026	0,2	1.737	0,1
Tömbeki ve tütün	27.272	0,5	13.630	0,3	4	0	1.011	0
Tohum, nebatat, ot ve nebatat döküntüleri	780	0	546	0	3.109	0,1	2.714	0,1
Hayvanat derileri ve döküntüleri	177.307	3,1	16.795	0,3	22.526	0,8	17.425	0,8
Mamul deri ve kösele döküntüleri	68.776	1,2	70.253	1,3	4.983	0,2	5.040	0,2
Gübreler	-	0	-	0	-	0	-	0
Kereste ağaç mamulâtı sepetçi, kalburcu ve fırçacı mamulâtı	11.139	0,2	10.832	0,2	7.694	0,3	6.992	0,3
Kâğıt ve tatbikatı	27.171	0,5	21.277	0,4	9.957	0,3	12.163	0,6
Pamuk ve pamuk mamulâtı	3.227.655	56,3	2.083.713	38,4	1.507.461	52	632.346	29,3
Keten ve kendir ve sair iplik imaline mahsus mevaddı nebatîye, pamuk	301.842	5,3	190.841	3,5	59.519	2,1	34.117	1,6
İpek, ipek ipliği ve mensucat	178.230	3,1	111.687	2,1	77.914	2,7	44.285	2
Yün, yün ipliği mensucatu	141.171	2,5	72.869	1,3	35.480	1,2	11.831	0,5
Hazır elbise, moda eşyası, çamaşır	16.642	0,3	4.244	0,1	2.201	0,1	1.040	0
Lâstik lâstik mamulâtı ve muşamba	21.181	0,4	21.717	0,4	51.269	1,8	8.297	0,4
Mahrukut	42.134	0,7	13.557	0,2	576	0	27.776	1,3
Camlar, taşlar, porselen ve eşyayı züccaciye	54.883	1	41.294	0,8	25.329	0,9	17.843	0,8
Maadin	297.306	5,2	197.844	3,6	100.348	3,5	83.095	3,8
Makine ve alâtı mihanikiye	20.109	0,4	17.194	0,3	32.732	1,1	27.774	1,3
Araba vagon, gemi	14.469	0,3	12.528	0,2	60.192	2,1	4.924	0,2
Araba vagon, gemi		0		0		0	37.967	1,8
Saatçi mamulâtı aîât. ve edevatu, alâtı musikiye	5.214	0,1	3.941	0,1	7.458	0,3	64.972	3
Sanayia mahsus züyük ve iç yağlar ve mumlar	258.893	4,5	457.029	8,4	74.126	2,6		0
Mevadî infilâkiye	94	0	37	0	1.205	0	39.366	1,8
Hazır boya, boya, müstahsalâtı kimyeviye eczayı tıbbiye, itriyat ve reçineler	133.226	2,3	145.756	2,7	66.451	2,3	24.094	1,1
Tarifenin sair yerlerinde zikrolunmayan eşyalar	29.266	0,5	33.551	0,6	17.784	0,6	24.094	1,1

Kaynak: T.C. Maliye Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1929). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. Ankara. Yıl 1926, Kısım I, T.C. Maliye Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1929). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. DİE, Ankara. Yıl 1927, Kısım I, T.C. Maliye Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1929). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. Ankara. Yıl 1928, Kısım I.

Ek A.3. 1926-1929 Yılları Arası Türkiye-Suriye İhracatı

Tablo 4.3. 1926-1929 Yılları arası Türkiye-Suriye ihracatı (TL)

İhracEdilen Ürünler	1926	% Pay	1927	% Pay	1928	% Pay	1929	% Pay
Diri hayvanlar	1.568.728	20,4	2.458.699	31,3	1.304.722	20,0	2.192.647	32,8
Hayvanattan hasıl olan mekûlât ve bahklalar	110.211	1,4	67.117	0,9	194.238	3,0	67.353	1,0
Zehair ve hububat ve bunların müstahsalatı	1.393.599	18,1	1.322.692	16,9	708.987	10,9	102.345	1,5
Meyve ve sebze	1.027.408	13,3	1.321.937	16,8	1.171.819	18,0	969.046	14,5
Müstemlekât erzakı ve şekerlemeler	73.868	1,0	50.644	0,6	43.487	0,7	66.646	1,0
Müskirat ve ispirotolu sular ve sirke envai ve maden suları	1.944	0,0	1.210	0,0	213	0,0	2.797	0,0
Nebatî yağlar	44.319	0,6	29.145	0,4	3.513	0,1	13.513	0,2
Tömbeki ve tütün	735.535	9,5	256.420	3,3	577.452	8,9	375.682	5,6
Tohum, nebatat, ot ve nebatat döküntüleri	67.075	0,9	44.310	0,6	34.755	0,5	32.325	0,5
Hayvanat derileri ve döküntüleri	109.354	1,4	179.310	2,3	375.617	5,8	381.571	5,7
Mamul deri. ve kösele döküntüleri	140.685	1,8	123.097	1,6	60.602	0,9	109.870	1,6
Gübreler	987	0,0	16.207	0,2	11.214	0,2	5.352	0,1
Kereste ağaç mamulâtı sepetçi, kalburcu ve fırıncı mamulâtı	966.680	12,5	604.406	7,7	479.953	7,4	445.963	6,7
Kâğıt ve tatbikatı	84.235	1,1	89.293	1,1	63.275	1,0	34.674	0,5
Pamuk ve pamuk mamulâtı	175.667	2,3	38.811	0,5	57.154	0,9	78.038	1,2
Keten ve kendir ve sair iplik imaline mahsus mevaddı nebatîye, pamuk	62.359	0,8	36.136	0,5	43.306	0,7	26.557	0,4
İpek, ipek ipliği ve mensucat	52.635	0,7	20.211	0,3	14.851	0,2	6.566	0,1
Y ün, yün ipliği mensucatu	561.963	7,3	689.235	8,8	619.881	9,5	1.196.657	17,9
Hazır elbise, moda eşyası, çamaşır	52.089	0,7	7.042	0,1	12.045	0,2	6.841	0,1
Lâstik, lâstik mamulâtı ve muşamba	12.135	0,2	8.558	0,1	1.569	0,0	1.782	0,0
Mahrukut	37.190	0,5	43.726	0,6	49.323	0,8	14.287	0,2
Camlar, taşlar, porselen ve eşyayı zücakiye	2.311	0,0	4.380	0,1	3.568	0,1	8.880	0,1
Maadin	63.377	0,8	27.175	0,3	180.602	2,8	44.591	0,7
Makine ve alâtu mihanikiye	5.845	0,1	30.594	0,4	17.211	0,3	17.962	0,3
Araba vagon, gemi	7.730	0,1	18.811	0,2	51.466	0,8	23.589	0,4
Araba vagon, gemi		0,0		0,0		0,0	1.606	0,0
Saatçi mamulâtı aîat. ve edevati, alâtu musikiye	3.674	0,0	2.567	0,0	3.551	0,1	10.429	0,2
Sanayia mahsus züyut ve iç yağlar ve mumlar	5.588	0,1	3.406	0,0	5.934	0,1		0,0
Mevadı infilâkiye		0,0		0,0		0,0	203.987	3,1
Hazır boya, boya, müstahsalâtı kimyeviye eczayı tıbbiye, itriyat ve reçineler	196.998	2,6	296.915	3,8	306.647	4,7	119.079	1,8
Tarifenin sair yerlerinde zikrolunmayan eşyalar	144.152	1,9	54.962	0,7	118.561	1,8	119.079	1,8

Kaynak: T.C. Maliye Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1929). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. Ankara. Yıl 1926, Kısım I, T.C. Maliye Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1929). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. DİE,Ankara. Yıl 1927, Kısım I, T.C. Maliye Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1929). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. Ankara. Yıl 1928, Kısım I.

Ek A.4. 1930-1942 Yılları Arası Türkiye-Suriye İthalatın Yapısı

Tablo 4.4. 1930-1942 Yılları arası Türkiye-Suriye ithalatın yapısı (TL)

İthal Edilen Ürünler	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942
Canlı hayvanlar	16082	14453	3429	333	1026	5126	301	2990	27301	25613	588	13335	360
% Pay	0,9	0,6	0,3	0,1	0,2	0,9	0,1	0,4	4,3	6,8	1,4	7,6	0,1
Tarihi tabiiyeye müteallik hayvanat ve koleksiyonları	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
% Pay	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Etiler, hayvanattan hasıl olan mekûlât	73	21	2				6				4	0	0
% Pay	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Yağlar(les beurres)	739	5	0	0	0	0	0	0	0	257	1	0	0
% Pay	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,1	0	0	0
Balıklar			3	2	36					135			
% Pay	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Mevaddi hayvaniye ve mamulâtı	28766	17991	797	576	115	11932	87390	24569	10199	22540		2576	
% Pay	1,5	0,8	0,1	0,1	0	2,2	14,8	2,9	1,6	6	0	1,5	0
Deriler	7154	9316	64886	1066	3541	136983	128694	113566	154549	15287	2256		
% Pay	0,4	0,4	5	0,2	0,6	25,2	21,8	13,5	24,6	4,1	5,6	0	0
Deri mamulâtı	406	261	167	109	468	1	116	1		117	4		56
% Pay	0	0	0	0	0,1	0	0	0	0	0	0	0	0
Kürk imaline mahsus postlar kürkçü mamulâtı	0	0	0	0	0	0	0	0	902	189	0	0	0
% Pay	0	0	0	0	0	0	0	0	0,1	0,1	0	0	0
Yün, kıl ve bunların ipliklileri	28799	49526	10184	60844	540	0	0	0	0	0	0	0	0
% Pay	1,5	2,1	0,8	9,5	0,1	0	0	0	0	0	0	0	0
Yün ve kıl mensucat	339	353	351	21	0	0	0	0	0	0	0	2293	0
% Pay	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1,3	0
Halı ve keçe mamulâtı	214	1035	5		416	95	0	0	0	50	0	0	0
% Pay	0	0	0	0	0,1	0	0	0	0	0	0	0	0
Yün ve kıldan mamul hazır eşya	152	457	1125	2207	3192	0	0	10	0	8	15	0	50
% Pay	0	0	0,1	0,3	0,6	0	0	0	0	0	0	0	0
İpek ve ipeklileri	466	32298	20449	8718	188			75	207	1		0	1985
% Pay	0	1,4	1,6	1,4	0	0	0	0	0	0	0	0	0,4
İpek mensucat	26965	19485	5250	1255	0	0	0	0	0	0	0	0	0
% Pay	1,4	0,8	0,4	0,2	0	0	0	0	0	0	0	0	0
İpekten ve mahlut ipekten hazır eşya	445	352	186	0	0	0	2	0	1	54	0	0	2
% Pay	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Zehair, hububat ve bunların müstahsalatı	3565	1903	733	1518	953	10824	0	4		211	8	0	337294
% Pay	0,2	0,1	0,1	0,2	0,2	2	0	0	0	0,1	0	0	74,4
Meyveler	144518	1114187	51546	72261	106139	137998	254219	295666	228425	217608	23324	42953	95544
% Pay	7,7	47,8	4	11,3	18,8	25,4	43,1	35,3	36,3	57,9	57,4	24,6	21,1

Ek A.4. devam

İthal Edilen Ürünler	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942
Hasırcı ve sepetçi mamulâtı	255	711	9	3	11	0	234	156	0	919	0	0	0
% Pay	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,2	0	0	0
Kağıt ve mamulâtı	19845	15021	7475	8679	6035	532	132	124	45	16	234	9	13
% Pay	1,1	0,6	0,6	1,4	1,1	0,1	0	0	0	0	0,6	0	0
Pamuk	4	3	1	0	0	0	0	0	0	1632	0	0	0
% Pay	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,4	0	0	0
Pamuk ipliği	147037	128282	150129	152469	198908	84910	85032	343092	136061	55351	9	0	0
% Pay	7,8	5,5	11,5	23,9	35,3	15,6	14,4	40,9	21,6	14,7	0	0	0
Pamuk mensucat	988287	546434	444212	99032	47909	95117	811	2063	2745	895		3644	15
% Pay	52,3	23,5	34,1	15,5	8,5	17,5	0,1	0,2	0,4	0,2	0	2,1	0
Pamuktan hazır eşya	19106	8480	2839	43	498	4	0	0	6	140	0	0	10
% Pay	1	0,4	0,2	0	0,1	0	0	0	0	0	0	0	0
Keten, kendir ve sair iplik imaline mahsus mevaddı nebatîye ve iplikleri	3036												
% Pay	0,2	1097	504	198	0	0	0	0	0	0	144	0	0
Keten, kendir ve sair mevaddı nebatîyeden mamul mensucat	44299	20960	18930	3539	5749	228	0	0	917	68	1652	2	0
% Pay	2,3	0,9	1,5	0	0	0	0	0	0,1	0	4,1	0	0
Keten, kendir ve saireden mamul hazır eşya	33	8	3	0	0	42	1	0	0	0	0	0	0
% Pay	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Lâstik, kauçuk, ve mamulâtı	8478	2006	136	1512	464	17		250	21	5	318	450	
% Pay	0,4	0,1	0	0,2	0,1	0	0	0	0	0	0,8	0,3	0
Muşamba ve müşamba mamulâtı	203	1104	142	87	0	0	0	7586	3	0	0	0	2
% Pay	0	0	0	0	0	0,0	0,0	0,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Taşlar, topraklar ve mamulâtı	17897	2696	483	997	156	6	358	3127	22338	3915	0	0	0
% Pay	0,9	0,1	0	0,2	0	0,0	0,1	0,4	3,5	1,0	0,0	0,0	0,0
Çini ve porselen mamulâtı	156	218	15	24	21	33	0	0	24	0	0	1694	0
% Pay	0	0	0	0	0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0
Zı kıymet Maden Taşları	22	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
% Pay	0	0	0	0	0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Camlar	5125	1668	3551	1019	260	18	3	0	69	53	28	47	16
% Pay	0,3	0,1	0,3	0,2	0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0
Her nevi demir ve çelik	32779	33765	34887	13470	1826	1122	1821	7054	2312	1500	4789	23551	6078
% Pay	1,7	1,4	2,7	2,1	0,3	0,2	0,3	0,8	0,4	0,4	11,8	13,5	1,3
Bakır ve halıtası	5700	13917	11296	11375	25785	8799	2069	73	316	27	250	0	12

Ek A.4. devam

İthal Edilen Ürünler	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942
% Pay	0,3	0,6	0,9	1,8	4,6	1,6	0,4	0,0	0,1	0,0	0,6	0,0	0,0
Aliminyom ve halitası	43	7	15	1	2	2	0	0	6	1	1	0	0
% Pay	0	0	0	0	0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Kurşun ve halitası	500	176	197	36	0	13	0	0	34	0	0	0	0
% Pay	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Tutya ve halitası	769	15	279	420	36	0	0	105	3	0	0	3	39
% Pay	0	0	0	0,1	0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Kalay ve halitası	2326	4040	5750	1947	316			52					
% Pay	0,1	0,2	0,4	0,3	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Nikel (pakfon) denilen halitası ve sair halitaları	60	0	0	0	31	0	0	0	0	0	0	0	0
% Pay	0	0	0	0	0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Antimuvan	67	2	22										
% Pay	0	0	0	0	0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Sair adi madenler	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
% Pay	0	0	0	0	0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Zikymet meadin	1535	1596	1753	218	346	0	2		3	7	0	0	0
% Pay	0,1	0,1	0,1	0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Saatler	23	39	27	32	15	0	4	464	16	34	1	3	0
% Pay	0	0	0	0	0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Alatı musikiye	1085	258	6	365	316	5		105	57	32	0	0	0
% Pay	0,1	0	0	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Alâti basariye ve fenniye, cihazlar ve bunların aksamı ve sair alât	3353	421	5620	279	5	200	12	150	205	1	0	107	354
% Pay	0,2	0	0,4	0	0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1
Esliha ve mühimmat	0	0	16	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
% Pay	0	0	0	0	0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Mevaddi infilakiye		0	0	0	0	18494	8785	9696	0	0	0	0	0
% Pay	0	0	0	0	0	3,4	1,5	1,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Makineler	67681	36284	23478	9946	12110	0	0	0	6472	270	934	79846	2768
% Pay	3,6	1,6	1,8	1,6	2,1	0,0	0,0	0,0	1,0	0,1	2,3	45,8	0,6
Kara nakliye vesaiti	3005	2782	4171	55	2899	60	136	10	1904	66	5442	505	0
% Pay	0,2	0,1	0,3	0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,3	0,0	13,4	0,3	0,0
Deniz ve hava nakliye vesait		880	85	0	0	0	0	0	0	90	0	0	0
% Pay	0	0	0	0	0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Mahrukat, ziyutu madeniye	117496	118200	201456	94062	88043	25456	17297	10449	14986	793	578	287	0
% Pay	6,2	5,1	15,4	14,8	15,6	4,7	2,9	1,2	2,4	0,2	1,4	0,2	0,0

Ek A.4. devam

İthal Edilen Ürünler	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942
Boyalar	35055												
% Pay	1,9												
Ecsam kimyeviye ve eczayi tıbbiye	19446												
% Pay	1												
Tababette müstamel hülâsalar	45												
% Pay	0												
Şibih kaleviyat	235												
% Pay	0												
Sular	13												
% Pay	0												
İtriyat	18												
% Pay	0												
Çocuk oyuncuğu ve şemsiyeler	1570												
% Pay	0,1												

Kaynak: T.C. Maliye Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1931). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. Cumhuriyet Matbaası, Ankara. Yıl 1930, Kısım I, T.C. Maliye Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1932). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. İstanbul H. Matbaası, Ankara. Yıl 1930, Kısım II, T.C. Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1932). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. Devlet Matbaası, Ankara. Yıl 1931, Kısım I, T.C. Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1933). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. Hilal Matbaası, Ankara. Yıl 1932, Kısım I, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1934). *Harici Ticaret Yıllık İstatistiği*. Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara. Yıl 1933, Kısım I, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1935). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik*. DİE, Ankara. Yıl 1933, Kısım II, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1935). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik*. Ulus Matbaası, Ankara. C.2 No:1, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1936). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik ve 1935 Birincikanun Aylığı*. Mehmet İhsan Matbaası, Ankara. Kısım I, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1937). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat*. Ankara. DİE, Yıl 1936, Kısım II, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1938). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat*. Hüsnü Tabiat Basımevi, Ankara. Yıl 1937, Kısım II, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1939). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat*. Mehmet İhsan Matbaası, Ankara. Yıl 1938, Kısım II. T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1940). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat*. Yeni Cezaevi Matbaası, Ankara. Yıl 1939, Kısım II, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1942). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik 1941 ve 1941 Birincikanun Aylığı*. Ankara. Kısım I, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1942). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik 1941 Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat*. Recep Ulusoglu Basımevi, Ankara. Kısım II, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1943). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik 1942 Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat*. Recep Ulusoglu Basımevi, Ankara. Kısım II, C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1944). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik 1943 ve 1943 Birincikanun Aylığı*. Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara. Kısım I, T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü(1945). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik 1941-1944 Milletler Arası Briksel Tasnifine Göre İthalat İhracat*. Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara. Kısım IV.

Ek A.5. 1930-1942 Yılları Arası Türkiye-Suriye İhracatın Yapısı

Tablo 4.5. 1930-1942 Yılları arası Türkiye-Suriye ihracatın yapısı(TL)

İhraç Edilen Ürünler	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942
Canlı hayvanlar	1636694	1181087	1369231	1192033	981847	740826	978617	750441	330214	46931	57911	270910	0
% Pay	30,7	25,3	34,4	26	33,4	45,2	59,8	33,2	30,2	4	8	23,5	0
Tarihi tabiiye müteallik hayvanat ve koleksiyonları	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
% Pay	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Etler, hayvanattan hasıl olan mekâlât	13528	4431	5768	4371	1454	315	758	848	0	1767	0	0	0
% Pay	0,3	0,1	0,1	0,1	0	0	0	0	0	0,1	0	0	0
Yağlar(les beurrés)	44588	62850	97628	74322	32130	2751	89	1644		3644			972
% Pay	0,8	1,3	2,5	1,6	1,1	0,2	0	0,1	0	0,3	0	0	0,1
Bahklar	12047	11127	6802	14409	4183	7069	6609	5050	3952	14716	21097	11668	34184
% Pay	0,2	0,2	0,2	0,3	0,1	0,4	0,4	0,2	0,4	1,2	2,9	1	2,9
Mevaddi hayvaniye ve mamulâtı	29734	30262	7094	31371	4491	1660	10563	669	3390	1437	2881	0	0
% Pay	0,6	0,6	0,2	0,7	0,2	0,1	0,6	0	0,3	0,1	0,4	0	0
Deriler	311719	136044	61407	149935	83245	40651	2632	30534	1085	0	0	0	0
% Pay	5,8	2,9	1,5	3,3	2,8	2,5	0,2	1,4	0,1	0	0	0	0
Deri mamulâtı	1616	753	274	320	1474	0	10	0	0	0	0	0	0
% Pay	0	0	0	0	0,1	0	0	0	0	0	0	0	0
Kürk imaline mahsus postlar kürkçü mamulâtı	7931	557	285	220	13948	2201	310	110	0	0	0	0	0
% Pay	0,1	0	0	0	0,5	0,1	0	0	0	0	0	0	0
Yün, kıl ve bunların ipliklileri	405302	533835	58969	109805	21050	2679	2309	665813	0	2197	0	0	0
% Pay	7,6	11,4	1,5	2,4	0,7	0,2	0,1	29,5	0	0,2	0	0	0
Yün ve kıl mensucat	10339	25532	140	30	25	100	3	0	0	913	0	0	0
% Pay	0,2	0,5	0	0	0	0	0	0	0	0,1	0	0	0
Halı ve keçe mamulâtı	95448	14780	1652	6105	5140	724	20	0	0	326	0	0	0
% Pay	1,8	0,3	0	0,1	0,2	0	0	0	0	0	0	0	0
Yün ve kıldan mamul hazır eşya	27480	4760	6557	15	0	305	1902	1325	132	1382	842	0	0
% Pay	0,5	0,1	0,2	0	0	0	0,1	0,1	0	0,1	0,1	0	0
İpek ve ipeklileri	9881	10	1700	920	670					595			
% Pay	0,2	0	0	0	0	0	0	0	0	0,1	0	0	0
İpek mensucat	1863	106	8	0	356	0	0	0	0	0	0	0	0
% Pay	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
İpekten ve mahlut ipekten hazır eşya	4376	70	214	0	346	197	91	0	0	0	0	0	0
% Pay	0,1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Zehair, hububat ve bunların müstahsalatı	162451	470679	672192	753750	265999	56708	74556	35167	28992	293869	5546	0	0
% Pay	3	10,1	16,9	16,5	9,1	3,5	4,6	1,6	2,7	24,8	0,8	0	0
Meyveler	930856	787842	713662	954252	742915	306130	174572	257065	95732	182817	324250	274630	113353
% Pay	17,4	16,9	18	20,8	25,3	18,7	10,7	11,4	8,8	15,4	44,6	23,9	9,7

Ek A.5 devam

İhraç Edilen Ürünler	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942
Sebzeler	8870	16842	18745	15943	12325	2516	2933	319	1914	5860	1146	0	0
% Pay	0,2	0,4	0,5	0,3	0,4	0,2	0,2	0	0,2	0,5	0,2	0	0
Şeker ve mamulat	721	102	167	77	39	83	4	0	0	627	0	50000	0
% Pay	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,1	0	4,3	0
Kahve, kakao, çay	13	369	7745	3758	583	0	0	0	0	106	0	0	0
% Pay	0	0	0,2	0,1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
İspirto, müskirat ve sirke	0	24	23887	5993	3256	0	302	9021	0	14253	0	0	0
% Pay	0	0	0,6	0,1	0,1	0	0	0,4	0	1,2	0	0	0
Tohumlar	7986												
% Pay	0,1	3658	10910	5380	7665	3777	1300	219	1329	247	0	0	0
Yağlar(huiles)	14522	30930	4853	65827	33727	170	14		203	2403	18992		60584
% Pay	0,3	0,7	0,1	1,4	1,1	0	0	0	0	0,2	2,6	0	5,2
Sabunlar	686	150	80	5	159	0	0	0	0	0		376519	0
% Pay	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	32,7	0
Baharat	15049	18226	12667	32115	7546	3773	4255	684	2450	5570	2558	1820	2212
% Pay	0,3	0,4	0,3	0,7	0,3	0,2	0,3	0	0,2	0,5	0,4	0,2	0,2
Tütün tımbeki	255417	141512	75036	339054	92400	48990	62066	58417	60780	122118	21825	28890	189477
% Pay	4,8	3	1,9	7,4	3,1	3	3,8	2,6	5,6	10,3	3	2,5	16,1
Fidan, çiçek, mevaddi nebatîye ve döküntüleri	19170	269	4183	1567	164	134	87	37	206	582	860	265	43826
% Pay	0,4	0	0,1	0	0	0	0	0	0	0	0,1	0	3,7
Tababette müstamel nebatat	1005	2292	385	353	245	163	257	93	3300	411	0	0	0
% Pay	0	0	0	0	0	0	0	0	0,3	0	0	0	0
Müstahsal atı nebatîye	176337	286621	159485	83317	68028	50169	65066	54054	36819	84168	145260	41329	91107
% Pay	3,3	6,1	4	1,8	2,3	3,1	4	2,4	3,4	7,1	20	3,6	7,8
Sellüloit ve emsali plâstik mevat ve bunların mamulâtı	0	1942	1213	265	39	0	4	66	0	0	0	0	0
% Pay	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ağaç, kömür, kereste ve ağaç mamulâtı	852617	658929	477779	589908	330576	200345	165456	333682	341512	274829	122565	21457	574675
% Pay	16	14,1	12	12,9	11,3	12,2	10,1	14,8	31,3	23,2	16,8	1,9	48,9
Fırçacı mamulâtı	1405	2463		295	40	0	8	0	0	85	0	0	0
% Pay	0	0,1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Mobilya	229												
% Pay	0	179	82	21	828	87	0	0	0	15	0	0	0
Oyun alât ve edevatı	128	19	42	54	0	0	0	0	0	0	0	0	0
% Pay	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Hasırcı ve sepetçi mamulâtı	647	722	139	318	69	20	265	98	40	392	25	0	0
% Pay	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kağıt ve mamulâtı	11613	26377	7196	4359	1635	1869	818	838	795	295	0	0	0
% Pay	0,2	0,6	0,2	0,1	0,1	0,1	0	0	0,1	0	0	0	0
Pamuk	11304	3768	3238	2732	3280	0	0	575	17425	25693	0	0	0
% Pay	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0	0	0	1,6	2,2	0	0	0

Ek A.5 devam

İhraç Edilen Ürünler	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942
Pamuk ipliği	103	127	20	0	10	0	0	0	0	361	0	0	0
% Pay	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Pamuk mensucat	2765	281	71	644	752	0	0	0	0	0	0	0	0
% Pay	0,1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Pamuktan hazır eşya	4072	1760	2493	79	226	167	230	18		50			
% Pay	0,1	0	0,1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Keten, kendir ve sair iplik imaline mahsus mevaddı nebatıye ve iplikleri	3465	28193	5519	8259	10895	12002	178	0	0	1678	0	0	0
% Pay	0,1	0,6	0,1	0,2	0,4	0,7	0	0	0	0,1	0	0	0
Keten, kendir ve sair mevaddı nebatıyede n mamul mensucat	5036	1329	2429	4350	272	0	1449	0	0	683	0	0	0
% Pay	0,1	0	0,1	0,1	0	0	0,1	0	0	0,1	0	0	0
Keten, kendir ve saireden mamul hazır eşya	386	7452	589	0	8	0	0	0	0	0	0	0	0
% Pay	0	0,2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Lâstik, kauçuk, ve mamulâtı	1520	1	1	19	730	40	0	0	0	0	0	0	0
% Pay	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Muşamba ve müşamba mamulâtı	0	0	0	0	503	0	0	0	0	0	0	0	0
% Pay	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Taşlar, topraklar ve mamulâtı	40213	32346	1829	141	688	57	122	129	5554	1508	0	3470	14217
% Pay	0,8	0,7	0	0	0	0	0	0	0,5	0,1	0	0,3	1,2
çini ve porselen mamulâtı	375	278	1025	519	239	0	0	0	0	0	0	0	0
% Pay	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Zı kıymet Maden Taşları	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
% Pay	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Camlar	162	1013	190	145	6280	0	5	0	0	127	0	2	0
% Pay	0	0	0	0	0,2	0	0	0	0	0	0	0	0
Her nevi demir ve çelik	29403	3485	5726	2606	40725	19904	20	194	700	6278	0	10	0
% Pay	0,6	0,1	0,1	0,1	1,4	1,2	0	0	0,1	0,5	0	0	0
Bakır ve halıtası	25071	7562	8905	9040	18751	3409	2527	1625	725	1385	0	0	0
% Pay	0,5	0,2	0,2	0,2	0,6	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0	0	0
Alimunyom ve halıtası	0	21	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
% Pay	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kurşun ve halıtası	296	807	246	812	186	160	1522	318	0	0	0	0	0
% Pay	0	0	0	0	0	0	0,1	0	0	0	0	0	0

Ek A.5 devam

İhraç Edilen Ürünler	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942
% Pay	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kalay ve halitası	0	0	0	0	0	0	0	0	0	629	0	0	0
% Pay	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,1	0	0	0
Nikel (pakfon) denilen halitası ve sair halitaları	0	40	54	0	15	20	4	0	0	0	0	0	0
% Pay	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Antimuvan	0	0	13	0	220	0	0	0	0	0	0	0	0
% Pay	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Zi kıymet meadin	0	0	86	0	0	86	750	0	0	0	0	0	0
% Pay	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Saatler	0	0	0	0	12	0	0	0	0	0	0	0	0
% Pay	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Alatı musikiyi	405	4951	2378	1328	3841	2356	399	1379	1096	1405	0	0	0
% Pay	0	0,1	0,1	0	0,1	0,1	0	0,1	0,1	0,1	0	0	0
Alâti basariye ve fenniye, cihazlar ve bunların aksamı ve sair alât	2152												
% Pay	0	321	30	196	7199	0	0	0	120	680		194	50
Esiha ve mühimmat	18	0	0	0	0	0	0	0	0	743	0	0	0
% Pay	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,1	0	0	0
Mevaddi inflakiye	0	0	0	0	0	4272	612	0	0	2671	0	0	48979
% Pay	0	0	0	0	0	0,3	0	0	0	0,2	0	0	4,2
Makineler	13795												
% Pay	0,3	9726	3450	9020	54339	0	0	0	50	4495	0	0	445
Kara nakliye vesaiti	445	3075	216	0	0	550	0	0	0	342	0	0	0
% Pay	0	0,1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Deniz ve hava nakliye vesait	21883	10330	4778	6318	2207	917	1001	673	2862	1055	0	0	0
% Pay	0,4	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0	0,3	0,1	0	0	0
Mahrakat, züiyutu madeniye	90427	94751	119745	77795	66492	121735	71989	48698	150418	26123	41	70029	0
% Pay	1,7	2	3	1,7	2,3	7,4	4,4	2,2	13,8	2,2	0	6,1	0
Boyalar	3453	2362	385	2222	224	0	0	0	0	42	0	0	0
% Pay	0,1	0,1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ecsamı kimyeviye ve eczayi tıbbiye	7130	1431	856	10916	352	0	0	0	0	43022	0	0	0
% Pay	0,1	0	0	0,2	0	0	0	0	0	3,6	0	0	0
Tababette müstamel hülâsalar	0	0	0	18	150	0	0	0	0	0	0	0	0
% Pay	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Şibih kaleviyat	1280	45	480	96	88	3	0	0	0	0	1694	0	0
% Pay	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,2	0	0
Sular	45		148	50	238	238	53	215	0	0	0	0	0
% Pay	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
İtriyat	1039	741	1531	406	541	207	112	20	78	4	0	0	0
% Pay	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Çocuk oyuncuğu ve şemsiyeler	188	8	54	0	289	0	0	0	0	2456	0	0	0
% Pay	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,2	0	0	0
Toplam	5338705	4672643	3974665	4578178	2938418	1640535	1636849	2260038	1091943	1184000	727493	1151193	1174081

Kaynak: T.C. Maliye Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1931). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. Cumhuriyet Matbaası, Ankara. Yıl 1930, Kısım I, T.C. Maliye

Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1932). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. İstanbul H. Matbaası, Ankara. Yıl 1930, Kısım II, T.C. Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1932). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. Devlet Matbaası, Ankara. Yıl 1931, Kısım I, T.C. Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1933). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. Hilal Matbaası, Ankara. Yıl 1932, Kısım I, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1934). *Harici Ticaret Yıllık İstatistiği*. Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara. Yıl 1933, Kısım I, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1935). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik*. DİE, Ankara. Yıl 1933, Kısım II, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1935). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik*. Ulus Matbaası, Ankara. C.2 No:1, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1936). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik ve 1935 Birincikanun Aylığı*. Mehmet İhsan Matbaası, Ankara. Kısım I, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1937). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat*. Ankara. DİE, Yıl 1936, Kısım II, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1938). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat*. Hüsni Tabiat Basımevi, Ankara. Yıl 1937, Kısım II, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1939). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat*. Mehmet İhsan Matbaası, Ankara. Yıl 1938, Kısım II. T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1940). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat*. Yeni Cezaevi Matbaası, Ankara. Yıl 1939, Kısım II, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1942). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik 1941 ve 1941 Birincikanun Aylığı*. Ankara. Kısım I, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1942). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik 1941 Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat*. Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara. Kısım II, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1943). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik 1942 Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat*. Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara. Kısım II, C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1944). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik 1943 ve 1943 Birincikanun Aylığı*. Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara. Kısım I, T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü(1945). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik 1941-1944 Milletler Arası Brüksel Tasnifine Göre İthalat İhracat*. Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara. Kısım IV.

Ek A.6. 1926-1942 Yılları Arası En Fazla İthalatı Yapılan Ürünler ve Yüzdeleri
 Tablo 4.6. 1926-1942 Yılları arası en fazla ithalatı yapılan ürünler(İlk beş ürün) ve yüzdeleri

Yıllar	Ürün İsimleri					Toplam İthalat içinde % Pay
1926	Pamuk ve pamuk mamulâtı	Meyve ve sebze	Keten ve kendir ve sair iplik imaline mahsus mevaddı nebatîye, pamuk	Maadin	Sanayia mahsus züyut ve iç yağlar ve mumlar	
%	56,3	6	5,3	5,2	4,5	77,3
1927	Pamuk ve pamuk mamulâtı	Diri hayvanlar	Sanayia mahsus züyut ve iç yağlar ve mumlar	Hayvanattan hasıl olan mekûlât ve balıklalar	Meyve ve sebze	
%	38,4	22,7	8,4	6	4,4	
1928	Pamuk ve pamuk mamulâtı	Mey ve ve sebze	Diri hayvanlar	Hayvanattan hasıl olan mekûlât ve balıklalar	Maadin	
%	52	11,7	5,2	4	3,5	76,4
1929	Pamuk ve pamuk mamulâtı	Meyve ve sebze	Zehair ve hububat ve bunların müstahsalatı	Diri hayvanlar	Hayvanattan hasıl olan mekûlât ve balıklalar	
%	29,3	14,5	13,1	10,7	7,9	75,5
1930	Pamuk mensucat	Pamuk ipliği	Meyveler	Mahrukât, züyutu madeniye	Makineler	
%	52,3	7,8	7,7	6,2	3,6	77,6
1931	Meyveler	Pamuk mensucat	Pamuk ipliği	Mahrukât, züyutu madeniye	Yün, kıl ve bunların ipliklileri	
%	47,8	23,5	5,5	5,1	2,1	84
1932	Pamuk mensucat	Mahrukât, züyutu madeniye	Pamuk ipliği	Kahve, kakao, çay	Şeker ve mamulat	
%	34,1	15,4	11,5	6,8	5,6	73,4
1933	Pamuk ipliği	Pamuk mensucat	Mahrukât, züyutu madeniye	Meyveler	Yün, kıl ve bunların ipliklileri	
%	23,9	15,5	14,8	11,3	9,5	75
1934	Pamuk ipliği	Meyveler	Mahrukât, züyutu madeniye	Pamuk mensucat	Boyalar	
%	35,3	18,8	15,6	8,5	6	84,2
1935	Deriler	Meyveler	Pamuk mensucat	Pamuk ipliği	Mahrukât, züyutu madeniye	
%	25,4	25,2	17,5	15,6	4,7	88,4
1936	Meyveler	Deriler	Mevaddi hayvaniye ve mamulâtı	Pamuk ipliği	Mahrukât, züyutu madeniye	
%	43,1	21,8	14,8	14,4	2,9	97
1937	Pamuk ipliği	Meyveler	Deriler	Mevaddi hayvaniye ve mamulâtı	Baharat	
%	40,9	35,3	13,5	2,9	1,5	94,1
1938	Meyveler	Deriler	Pamuk ipliği	Canlı hayvanlar	Taşlar, topraklar ve mamulâtı	
%	36,3	24,6	21,6	4,3	3,5	90,3
1939	Meyveler	Pamuk ipliği	Canlı hayvanlar	Mevaddi hayvaniye ve mamulâtı	Baharat	
%	57,9	14,7	6,8	6	4,6	90
1940	Meyveler	Kara nakliye vesaiti	Her nevi demir ve çelik	Deriler	Keten, kendir ve sair mevaddi nebatiyeden mamul mensucat	
%	57,4	13,4	11,8	5,6	4,1	92,3
1941	Makineler	Meyveler	Her nevi demir ve çelik	Canlı hayvanlar	Pamuk mensucat	

Ek A.6 devam

Yıllar	Ürün İsimleri					Toplam İthalat içinde % Pay
	%					
	45,8	24,6	13,5	7,6	2,1	93,6
1942	Zehair, hububat ve bunların müstahsالاتı	Meyveler	Ağaç, kömür, kereste ve ağaç mamulâtı	Her nevi demir ve çelik	Makineler	
%	74,4	21,1	2	1,3	0,6	99,4

Kaynak: T.C. Maliye Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1929). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. Ankara. Yıl 1926, Kısım I, T.C. Maliye Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1929). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. DİE,Ankara. Yıl 1927, Kısım I, T.C. Maliye Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1929). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. Ankara. Yıl 1928, Kısım I, T.C. Maliye Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1931). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. Cumhuriyet Matbaası, Ankara. Yıl 1930, Kısım I, T.C. Maliye Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1932). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. İstanbul H. Matbaası,Ankara. Yıl 1930, Kısım II, T.C. Gümrük ve İhisarlar Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1932). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. Devlet Matbaası, Ankara. Yıl 1931, Kısım I, T.C. Gümrük ve İhisarlar Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1933). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. Hilal Matbaası, Ankara. Yıl 1932, Kısım I, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1934). *Harici Ticaret Yıllık İstatistiği*. Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara. Yıl 1933, Kısım I, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1935). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik*. DİE,Ankara. Yıl 1933, Kısım II, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1935). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik*. Ulus Matbaası, Ankara. C.2 No:1, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1936). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik ve 1935 Birincikanun Aylığı*. Mehmet İhsan Matbaası, Ankara. Kısım I, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1937). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat*. Ankara. DİE, Yıl 1936, Kısım II, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1938). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat*. Hüsnü Tabiat Basımevi, Ankara. Yıl 1937, Kısım II, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1939). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat*. Mehmet İhsan Matbaası, Ankara. Yıl 1938, Kısım II. T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1940). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat*. Yeni Cezaevi Matbaası, Ankara. Yıl 1939, Kısım II, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1942). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik 1941 ve 1941 Birincikanun Aylığı*. Ankara. Kısım I, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1942). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik 1941 Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat*. Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara. Kısım II, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1943). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik 1942 Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat*. Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara. Kısım II, C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1944). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik 1943 ve 1943 Birincikanun Aylığı*. Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara. Kısım I, T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü(1945). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik 1941-1944 Milletler Arası Brüksel Tasnifine Göre İthalat İhracat*. Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara. Kısım IV.

Ek A.7. 1926-1942 Yıllar Arası En Fazla İhracatı Yapılan Ürünler ve Yüzdeleri
Tablo 4.7. 1926-1942 Yıllar arası ihracatı yapılan ürünler (İlk beş ürün) ve yüzdeleri

Yıllar	Ürün İsimleri					Toplam İhracat İçinde % Pay
1926	Diri hayvanlar	Zehair ve hububat ve bunların müstahsalatı	Meyve ve sebze	Kereste ağaç mamulati sepetçi, kalburcu ve fırıncı mamulâtı	Tömbeki ve tütün	
%	20,4	18,1	13,3	12,5	9,5	73,84144
1927	Diri hayvanlar	Zehair ve hububat ve bunların müstahsalatı	Meyve ve sebze	Y ün, yün ipliği mensucatu	Kereste ağaç mamulati sepetçi, kalburcu ve fırıncı mamulâtı	
%	31,3	16,9	16,8	8,8	7,7	81,52104
1928	Diri hayvanlar	Meyve ve sebze	Zehair ve hububat ve bunların müstahsalatı	Y ün, yün ipliği mensucatu	Tömbeki ve tütün	
%	20,0	18,0	10,9	9,5	8,9	67,268056
1929	Diri hayvanlar	Yün, yün ipliği mensucatu	Meyve ve sebze	Kereste ağaç mamulati sepetçi, kalburcu ve fırıncı mamulâtı	Hayvanat derileri ve döküntüleri	
%	32,8	17,9	14,5	6,7	5,7	77,636318
1930	Canlı hayvanlar	Meyveler	Ağaç, kömür, kereste ve ağaç mamulâtı	Yün, kıl ve bunların ipliklileri	Deriler	
%	30,7	17,4	16	7,6	5,8	77,5
1931	Canlı hayvanlar	Meyveler	Ağaç, kömür, kereste ve ağaç mamulâtı	Yün, kıl ve bunların ipliklileri	Zehair, hububat ve bunların müstahsalatı	
%	25,3	16,9	14,1	11,4	10,1	77,8
1932	Canlı hayvanlar	Meyveler	Zehair, hububat ve bunların müstahsalatı	Ağaç, kömür, kereste ve ağaç mamulâtı	Müstahsalatı nebatîye	
%	34,4	18	16,9	12	4	85,3
1933	Canlı hayvanlar	Meyveler	Zehair, hububat ve bunların müstahsalatı	Ağaç, kömür, kereste ve ağaç mamulâtı	Tütün tömbeki	
%	26	20,8	16,5	12,9	7,4	83,6
1934	Canlı hayvanlar	Meyveler	Ağaç, kömür, kereste ve ağaç mamulâtı	Zehair, hububat ve bunların müstahsalatı	Tütün tömbeki	
%	33,4	25,3	11,3	9,1	3,1	82,2
1935	Canlı hayvanlar	Meyveler	Deriler	Pamuk mensucat	Pamuk ipliği	
%	45,2	18,7	12,2	7,4	3,5	87
1936	Canlı hayvanlar	Meyveler	Ağaç, kömür, kereste ve ağaç mamulâtı	Zehair, hububat ve bunların müstahsalatı	Mahrukut, züyutu madenîye	
%	59,8	10,7	10,1	4,6	4,4	89,6
1937	Canlı hayvanlar	Yün, kıl ve bunların ipliklileri	Ağaç, kömür, kereste ve ağaç mamulâtı	Meyveler	Tütün tömbeki	
%	33,2	29,5	14,8	11,4	2,6	91,5
1938	Ağaç, kömür, kereste ve ağaç mamulâtı	Canlı hayvanlar	Mahrukut, züyutu madenîye	Meyveler	Tütün tömbeki	
%	31,3	30,2	13,8	8,8	5,6	
1939	Zehair, hububat ve bunların müstahsalatı	Ağaç, kömür, kereste ve ağaç mamulâtı	Meyveler	Tütün tömbeki	Müstahsalatı nebatîye	
%	24,8	23,2	15,4	10,3	7,1	80,8
1940	Meyveler	Müstahsalatı nebatîye	Ağaç, kömür, kereste ve ağaç mamulâtı	Canlı hayvanlar	Tütün tömbeki	
%	44,6	20	16,8	8	3	92,4

Ek A.7 devam

Yıllar	Ürün İsimleri					Toplam İhracat İçinde % Pay
	Sabunlar	Meyveler	Canlı hayvanlar	Mahrukat, züyutu madeniye	Şeker ve mamulât	
1941						
%	32,7	23,9	23,5	6,1	4,3	90,5
1942	Ağaç, kömür, kereste ve ağaç mamulâtı	Tütün tömbeki	Meyveler	Müstahsalatı nebatîye	Yağlar(huiles)	
%	48,9	16,1	9,7	7,8	5,2	87,7

Kaynak: T.C. Maliye Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1929). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. Ankara. Yıl 1926, Kısım I, T.C. Maliye Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1929). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. DİE,Ankara. Yıl 1927, Kısım I, T.C. Maliye Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1929). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. Ankara. Yıl 1928, Kısım I, T.C. Maliye Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1931). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. Cumhuriyet Matbaası, Ankara. Yıl 1930, Kısım I, T.C. Maliye Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1932). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. İstanbul H. Matbaası,Ankara. Yıl 1930, Kısım II, T.C. Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1932). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. Devlet Matbaası, Ankara. Yıl 1931, Kısım I, T.C. Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1933). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. Hilal Matbaası, Ankara. Yıl 1932, Kısım I, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1934). *Harici Ticaret Yıllık İstatistiği*. Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara. Yıl 1933, Kısım I, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1935). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik*. DİE,Ankara. Yıl 1933, Kısım II, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1935). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik*. Ulus Matbaası, Ankara. C.2 No:1, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1936). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik ve 1935 Birincikanun Aylığı*. Mehmet İhsan Matbaası, Ankara. Kısım I, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1937). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat*. Ankara. DİE, Yıl 1936, Kısım II, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1938). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat*. Hüsnü Tabiat Basımevi, Ankara. Yıl 1937, Kısım II, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1939). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat*. Mehmet İhsan Matbaası, Ankara. Yıl 1938, Kısım II. T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1940). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat*. Yeni Cezaevi Matbaası, Ankara. Yıl 1939, Kısım II, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1942). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik 1941 ve 1941 Birincikanun Aylığı*. Ankara. Kısım I, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1942). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik 1941 Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat*. Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara. Kısım II, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1943). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik 1942 Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat*. Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara. Kısım II, C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1944). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik 1943 ve 1943 Birincikanun Aylığı*. Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara. Kısım I, T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü(1945). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik 1941-1944 Milletler Arası Brüksel Tasnifine Göre İthalat İhracat*. Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara. Kısım IV.

Ek A.8. 1926-1929 Yılları Arası En Fazla İhraç Edilen Ürünler

Tablo 4.8. 1926-1929 Yılları arası en fazla ihraç edilen ürünler(İlk beş ürün)
(Değer olarak)(TL)

İhraç Edilen Ürünler	1926	1927	1928	1929
Diri hayvanlar	1.568.728	2.458.699	1.304.722	2.192.647
Zehair ve hububat ve bunların müstahsalatı	1.393.599	1.322.692	708.987	102.345
Meyve ve sebze	1.027.408	1.321.937	1.171.819	969.046
Yün, yün ipliği mensucatı	561.963	689.235	619.881	1.196.657
Kereste ağaç mamulati sepetçi, kalburcu ve fırçacı mamulâtı	966.680	604.406	479.953	445.963
Tömbeki ve tütün	735.535	256.420	577.452	375.682
Hayvanat derileri ve döküntüleri	109.354	179.310	375.617	381.571

Kaynak: T.C. Maliye Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1929). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. Ankara. Yıl 1926, Kısım I, T.C. Maliye Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1929). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. DİE,Ankara. Yıl 1927, Kısım I, T.C. Maliye Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1929). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. Ankara. Yıl 1928, Kısım I,.

Ek A.9. 1930-1934 Yılları Arası En Fazla İhracatı Yapılan Başlıca Ürünler
 Tablo 4.9. 1930-1934 Yılları arası En fazla ihracatı yapılan belli başlı ürünler
 (Değer Olarak)(TL)

Ürünler	1930	1931	1932	1933	1934
Canlıhayvanlar	1.636.694	1.181.087	1.369.231	1.192.033	981.847
Zehair ve hububat ve bunların müstahsalatı	162.451	470.679	672.192	753.750	265.999
Tömbeki ve tütün	255.417	141.512	75.036	339.054	92.400
Meyveler	930.856	787.842	713.662	954.252	742.915
Ağaç, kömür, kereste ve ağaç mamulâtı	852.617	658.929	477.779	589.908	330.576
Sabunlar	686	150	80	5	159
Müstahsalatı nebatîye	176.337	286.621	159.485	83.317	68.028
Yün, kıl ve bunların ipliklileri	405.302	533.835	58.969	108.805	21.050
Deriler	311.719	136.044	61.407	149.935	83.245
Mahrukat, züyutu madenîye	90.427	94.751	119.745	77.795	66.492
Yağlar(huiles)	14.522	30.930	4.853	65.827	33.727
Şeker ve mamulât	721	102	167	77	39
Pamuk mensucat	2.765	281	71	644	752

Kaynak: T.C. Maliye Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1931). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. Cumhuriyet Matbaası, Ankara. Yıl 1930, Kısım I, T.C. Maliye Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1932). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. İstanbul H. Matbaası,Ankara. Yıl 1930, Kısım II, T.C. Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1932). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. Devlet Matbaası, Ankara. Yıl 1931, Kısım I, T.C. Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1933). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. Hilal Matbaası, Ankara. Yıl 1932, Kısım I, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1934). *Harici Ticaret Yıllık İstatistiği*. Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara. Yıl 1933, Kısım I, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1935). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik*. DİE,Ankara. Yıl 1933, Kısım II, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1935). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik*. Ulus Matbaası, Ankara. C.2 No:1.

Ek A.10. 1935-1942 Yılları Arası En Fazla İhracatı Yapılan Ürünler
 Tablo 4.10. 1935-1942 Yılları arası en fazla ihracatı yapılan ürünler
 (Değer Olarak)(TL)

Ürünler	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942
Canlıhayvanlar	740.826	978.617	720.441	330.214	46.931	57.911	270.910	360
Zehair ve hububat ve bunların müstahsalatı	56.708	74.556	35.167	28.992	293.869	5.546	-	-
Tömbeki ve tütün	48.990	62.066	58.417	60.780	122.118	21.825	28.890	189.477
Meyveler	306.130	174.572	257.065	95.732	182.817	324.250	274.630	113.353
Ağaç, kömür, kereste ve ağaç mamulâtı	200.345	165.456	333.682	341.512	274.829	122.565	21.547	574.675
Sabunlar	-	-	-	-	-	-	376.519	-
Müstahsalatı nebatiye	50.169	65.066	54.054	36.819	84.168	145.260	41.329	91.107
Yün, kıl ve bunların ipliklileri	2.679	2.309	665.813	-	2.197	-	-	-
Deriler	40.651	2.632	30.534	1.085	-	-	-	-
Mahrukat, züyutu madeniye	121.735	71.989	48.698	150.418	26.123	41	70.029	-
Yağlar(huiles)	170	14	-	203	2.403	18.992	-	60.584
Şeker ve mamulât	83	4	-	-	627	-	50.000	-

Kaynak: T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1936). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik ve 1935 Birincikanun Aylığı*. Mehmet İhsan Matbaası, Ankara. Kısım I, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1937). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat*. Ankara. DİE, Yıl 1936, Kısım II, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1938). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat*. Hüsnü Tabiat Basımevi, Ankara. Yıl 1937, Kısım II, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1939). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat*. Mehmet İhsan Matbaası, Ankara. Yıl 1938, Kısım II. T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1940). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat*. Yeni Cezaevi Matbaası, Ankara. Yıl 1939, Kısım II, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1942). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik 1941 ve 1941 Birincikanun Aylığı*. Ankara. Kısım I, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1942). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik 1941 Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat*. Recep Ulusoglu Basımevi, Ankara. Kısım II, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1943). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik 1942 Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat*. Recep Ulusoglu Basımevi, Ankara. Kısım II, C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1944). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik 1943 ve 1943 Birincikanun Aylığı*. Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara. Kısım I, T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü(1945). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik 1941-1944 Milletler Arası Brüksel Tasnifine Göre İthalat İhracat*. Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara. Kısım IV.

Ek A.11. 1926-1929 Yılları Arası En Fazla İthal Edilen Ürünler
 Tablo 4.11. 1926-1929 Yılları arası en fazla ithal edilen ürünler
 (Değer olarak)(TL)

İthal edilen ürünler	1926	1927	1928	1929
Pamuk ve pamuk mamulâtı	3.227.655	2.083.713	1.507.461	632.346
Meyve ve sebze	344.933	237.425	339.266	313.257
Keten ve kendir ve sair iplik imaline mahsus mevaddı nebatîye, pamuk	301.842	190.841	59.519	34.117
Maadin	297.306	197.844	100.348	83.095
Sanayie mahsus züyük ve iç yağlarve mumlar	258.893	457.029	74.126	-
Diri hayvanlar	112.146	1.231.737	151.205	231.105
Hayvanattan hasil olan mekûlât ve balıklalar	55.587	325.526	114.867	170.604
Zehair ve hububat ve bunların müstahsalatı	8.040	8.430	83.750	282.152

Kaynak: T.C. Maliye Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1929). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. Ankara. Yıl 1926, Kısım I, T.C. Maliye Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1929). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. DİE,Ankara. Yıl 1927, Kısım I, T.C. Maliye Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1929). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. Ankara. Yıl 1928, Kısım I,.

Ek A.12. 1930-1934 Yılları Arası En Fazla İthalatı Yapılan Başlıca Ürünler
 Tablo 4.12. 1930-1934 Yılları arası En fazla ithal edilen başlıca ürünler
 (Değer olarak)(TL)

İthal edilen ürünler	1930	1931	1932	1933	1934
Pamuk mensucat	988.287	546.434	444.212	99.032	47.909
Meyveler	144.518	1.114.187	51.546	72.261	106.139
Pamuk ipliği	147.037	128.282	150.129	152.469	198.908
Mahrukat, züyutu madeniye	117.496	118.200	201.456	94.062	88.043
Kahve, kakao, çay	16.369	28.900	88.993	10.418	4.836
Makineler	67.681	36.284	23.478	9.946	12.110
Yün, kıl ve bunların ipliklileri	28.799	49.526	10.184	60.844	540
Şeker ve mamulat	42.204	29.272	72.459	12.667	6.014
Boyalar	35.055	25.339	36.573	40.926	33.914

Kaynak: T.C. Maliye Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1931). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. Cumhuriyet Matbaası, Ankara. Yıl 1930, Kısım I, T.C. Maliye Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1932). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. İstanbul H. Matbaası,Ankara. Yıl 1930, Kısım II, T.C. Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1932). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. Devlet Matbaası, Ankara. Yıl 1931, Kısım I, T.C. Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1933). *Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik*. Hilal Matbaası, Ankara. Yıl 1932, Kısım I, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1934). *Harici Ticaret Yıllık İstatistiği*. Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara. Yıl 1933, Kısım I, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1935). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik*. DİE,Ankara. Yıl 1933, Kısım II, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1935). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik*. Ulus Matbaası, Ankara. C.2 No:1.

Ek A.13. 1935-1942 Yılları Arası En Fazla İthal Edilen Başlıca Ürünler
 Tablo 4.13. 1935-1942 Yılları arası en fazla ithal edilen başlıca ürünler
 (Değer olarak)(TL)

İthal edilen ürünler	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942
Deriler	136.983	128.694	113.566	154.549	15.287	2.256	-	-
Meyveler	137.998	254.219	295.666	228.425	217.608	23.324	42.953	95.544
Pamuk ipliği	84.910	85.032	343.092	136.061	55.351	9	-	-
Makineler	-	-	-	6.472	270	934	79.846	2.768
Zehir, hububat ve bunların müstahsalatı	10.824	-	4	-	211	8	-	337.294
Pamuk mensucat	95.117	811	2.063	2.745	895	-	3.644	15
Mevaddi hayvaniye ve mamulâtı	11.932	8.739	24.569	10.199	22.540	-	2.576	-
Her nevi demir ve çelik	1.122	1.821	7.054	2.312	1.500	4.789	23.551	6.078
Canlı hayvanlar	5.126	301	2.990	27.301	25.613	588	13.335	360
Ağaç, kömür, kereste ve ağaç mamulâtı	4	-	2.803	246	442	3	-	9.025
Keten, kendir ve sair mevaddi nebatiyeden mamul mensucat	228	-	-	917	68	1.652	2	-
Taşlar, topraklar ve mamulâtı	6	358	3.127	22.338	3.915	-	-	-
Baharat	165	-	12.982	14.566	17.206	-	-	-
Kara nakliye vesaiti	60	136	10	1.904	66	5.442	505	-

Kaynak: T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1936). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik ve 1935 Birincikanun Aylığı*. Mehmet İhsan Matbaası, Ankara. Kısım I, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1937). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat*. Ankara. DİE, Yıl 1936, Kısım II, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1938). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat*. Hüsnü Tabiat Basımevi, Ankara. Yıl 1937, Kısım II, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1939). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat*. Mehmet İhsan Matbaası, Ankara. Yıl 1938, Kısım II. T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1940). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat*. Yeni Cezaevi Matbaası, Ankara. Yıl 1939, Kısım II, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1942). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik 1941 ve 1941 Birincikanun Aylığı*. Ankara. Kısım I, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1942). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik 1941 Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat*. Recep Ulusoglu Basımevi, Ankara. Kısım II, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1943). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik 1942 Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat*. Recep Ulusoglu Basımevi, Ankara. Kısım II, C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1944). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik 1943 ve 1943 Birincikanun Aylığı*. Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara. Kısım I, T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü(1945). *Harici Ticaret Yıllık İstatistik 1941-1944 Milletler Arası Brüksel Tasnifine Göre İthalat İhracat*. Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara. Kısım IV.

ÖZGEÇMİŞ

Halil KÜÇÜKBİLTEKİN 1986 yılında Adıyaman'da doğdu. İlköğretim 4. Sınıfa kadar Mersin'de okudu, 4. Sınıftan itibaren ilköğretim ve lise öğrenimini Gaziantep'te tamamladı. 2009 yılında Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümünden mezun oldu. Aynı yıl içerisinde T.C. Garanti Bankasında gişe asistanı olarak işe başladı. Aynı zamanda 2009 yılında Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslar arası Ticaret ve Lojistik Ana Bilim Dalında tezli yüksek lisansa başladı. Hala T.C. Garanti Bankasında gişe asistanı olarak görevine devam etmektedir.

VITAE

Halil KÜÇÜKBİLTEKİN was born in 1986 in Adıyaman. He studied prepare school in Mersin. He studied fourth class and high school in Gaziantep. He graduated from Faculty of Economic and Administrative Sciences, the Department of Economy at Gaziantep University in 2009. In the same year, he started work in T.C. Garanti Bank. Moreover in 2009, he has started master program at Graduate School of Social Science, the Department of International Commerce And Logistics at Gaziantep University. He is working in T.C. Bank of Garanti.